

Belgen in *La Drôle de Guerre*? Een Prosopografische en Socio-
politieke Studie naar de Belgische Oorlogsvrijwilligers tijdens de
Fins-Russische Winteroorlog (1939-1940).

Masterproef voorgelegd tot het behalen van de graad van master in de Geschiedenis

Tobias Vander Stockt - 01302224

Promotor: dr. Koen Aerts

Leescommissarissen: dr. Lindsey Vandevoorde en Sander Berghmans

Academiejaar 2016-2017

De auteur en de promotor geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor. Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren.

Woord vooraf

Deze masterproef vormt het sluitstuk van een uitermate boeiende, waardevolle en verrijkende opleiding geschiedenis. Dat die opleiding ook af en toe eens plezant kon zijn, heb ik te danken aan Brecht, Arne en Jan, met wie ik meermaals een bank deelde in de auditoria van de Blandijn. Adieu collega's, het was me een waar genoegen.

Bedankt ook aan de historici, betrokkenen en het archief- en bibliotheekpersoneel die het afgelopen jaar de moeite namen om mijn vele vragen uitvoerig te beantwoorden. In het bijzonder denk ik daarbij aan Fabrice Maerten, Dave Warnier, Guillaume en Elisabeth de Moreau d'Andoy, Gert De Prins, Heikki Halonen, Riku Kauhanen, dr. Tuomas Tepora, Prof. dr. Louis Clerc en dr. Pasi Tuusainen. Voor de vervaardiging van het kaartmateriaal kon ik rekenen op Dries Verdoodt. Bedankt, *Merci, Kiitos*.

Al vroeg tijdens de soms moeizame speurtocht naar bronmateriaal kon ik rekenen op Nell Boeykens. Zij schoof haar Finse erasmusavontuur even aan de kant om me bij te staan in de vele archieven die Helsinki rijk is. Ook bij de vertaalslag van de honderden archiefstukken die daarvan het resultaat waren, beruste het welslagen van dit onderzoek op enkele hulpvaardige schouders. *Kiitos oikein paljon* Sanna Holmevaara! *Tack så mycket* Christophe Van Rooy, Eline De Bel, Lore Michiels en Chiara Coen!

Grote dank ben ik verschuldigd aan mijn promotor en voorbeeld, dr. Koen Aerts. Hij begeleidde me de afgelopen twee jaar in diverse cursussen en praktijkvakken, steeds met een bewonderenswaardig enthousiasme. Ook tijdens deze laatste beproeving was hij immer bereikbaar voor vragen, attent met talloze suggesties en bereid tot ultieme *last-minute* revisies. Dit bovenal in een aangename, informele sfeer. Bedankt Koen!

Een vanzelfsprekende bedanking richt ik tot mijn familie. Broer, zus, mama en papa: allen waren ze op hun eigen manier mijn steun en toeverlaat tijdens de afgelopen vier jaar. Vader, bedankt om de rode inkt flink te laten vloeien tijdens het nalezen van dit werk. Ik beloof mijn overdreven liefde voor komma's en archaïsch taalgebruik in 't vervolg te temperen.

Een laatste bloemetje werp ik mijn vriendin toe, voor haar constante aanmoedigen en pogingen om mijn uitstelgedrag in te perken. Lisa, je bent het mooiste dat me is overkomen tijdens mijn jaren als student in Gent. Samen op kot, samen culinaire hoogstandjes ineenflansen, samen thesissen... We bewezen samen dat alfa- en bètawetenschappers wel degelijk een harmonieus bestaan kunnen leiden. En hoe! Ongetwijfeld blijf ik daar nog lang van verschieten en genieten.

Inhoudsopgave

WOORD VOORAF	I
INHOUDSOPGAVE	II
LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN.....	V
LIJST VAN FIGUREN, TABELLEN EN KAARTEN.....	VI
1 INLEIDING	1
1.1 SITUERING EN DOEL VAN HET ONDERZOEK.....	1
1.2 CONCRETE VRAAGSTELLING	4
1.2.1 Deel 1 - Analyse Belgische vrijwilligers tijdens de Fins-Russische Winteroorlog	4
1.2.2 Deel 2 – Analyse andere Belgische oorlogsvrijwilligers.....	5
1.3 HEURISTIEK.....	6
1.3.1 Institutionele sporen op een onbewandeld pad	6
1.3.2 De zoektocht in Finland	8
1.3.3 Pre- en post-Winteroorlog	10
1.3.4 Aanvullende alternatieven.....	12
1.4 METHODOLOGISCHE DUIDING.....	13
1.4.1 De prosopografische methode	13
1.4.2 De database: what’s in a number?.....	15
1.4.3 De questionnaire	17
DEEL 1 - BELGISCHE VRIJWILLIGERS TIJDENS DE FINS-RUSSISCHE WINTEROORLOG.....	19
1 DE FINS-RUSSISCHE WINTEROORLOG – “LA DRÔLE DE GUERRE”	19
1.1 DE AANLOOP; DIPLOMATISCHE KRACHTMETING IN EEN DOODLOPENDE STRAAT	20
1.2 HET VERLOOP VAN DE WINTEROORLOG; DAVID TEGEN GOLIATH.....	23
1.3 INTERNATIONALE AANDACHT EN INMENGING	27
1.3.1 De Westelijke grootmachten: toekijkende reuzen	27
1.3.2 De houding van België: “Aidons la Finlande!”	30
2 DE BELGISCHE VRIJWILLIGERS	34
2.1 OSASTO SISU	34
2.2 DE BELGISCHE GOLVEN: REKRUTERING EN ORGANISATIE.....	36
2.3 DE TERUGTOCHT NAAR BELGIË.....	39

2.4	DE BELGISCHE OORLOGSVRIJWILLIGER: EEN PROSOPOGRAFISCH PROFIEL	41
2.4.1	Leeftijd	42
2.4.2	Sociale achtergrond: beroepsstratificatie	43
2.4.3	Geografische herkomst.....	47
2.4.4	Ideologische indicaties: voor Finland... of tegen Rusland?.....	50
2.4.5	(Militair) engagement, pre- en post-Winteroorlog	52
DEEL 2 – ANDERE BELGISCHE OORLOGSVRIJWILLIGERS		55
3	DE PAUSELIJKE ZOEAVEN.....	58
3.1	OORZAAK EN VERLOOP VAN DE STRIJD OM DE PAUSELIJKE STATEN (1860-1870)	58
3.2	EEN GROEPSPORTRET VAN DE ZOEAVEN: <i>IMITATIO CHRISTI</i>	59
4	VRIJWILLIGERS TIJDENS DE SPAANSE BURGEROORLOG	61
4.1	OORZAAK EN VERLOOP VAN DE SPAANSE BURGEROORLOG (1936-1939)	61
4.2	EEN GROEPSPORTRET VAN DE BELGISCHE SPANJEVRIJWILLIGERS: ¡NO PASARÁN!	63
5	VLAAMSE OOSTFRONTERS.....	66
5.1	OORZAAK EN VERLOOP VAN DE VLAAMSE MILITAIRE COLLABORATIE AAN HET OOSTFRONT (1940-1945)	66
5.2	EEN GROEPSPORTRET VAN DE VLAAMSE OOSTFRONTERS: VOOR VLAANDEREN, VOLK EN FÜHRER?.....	69
6	BELGISCHE SYRIËSTRIJDERS	72
6.1	OORZAAK EN VERLOOP VAN HET CONFLICT IN SYRIË EN IRAK (2011-...)	72
6.2	EEN GROEPSPORTRET VAN DE BELGISCHE SYRIËSTRIJDERS: RADICALISERING, JIHADISME EN SALAFISME	74
7	DE BELGISCHE OORLOGSVRIJWILLIGER: EEN COMPARATIEVE VERKENNING	77
7.1	SOCIAALECONOMISCHE ACHTERGROND.....	77
7.2	DRIJFVEREN; EEN COMPLEX AMALGAAM VAN PUSH- EN PULL-FACTOREN	78
ALGEMEEN BESLUIT – DE WINTEROORLOGVRIJWILLIGER ALS DEEL VAN EEN BELGISCHE		
TRADITIE?.....		81
DE AANLEG VOOR VERDER ONDERZOEK		82
BIBLIOGRAFIE.....		84
BIJLAGE		95
BIOGRAFISCHE NAMENLIJST		95

Lijst van gebruikte afkortingen

(Waffen-)SS – *Schutzstaffel*

ASSVL – Algemene SS-Vlaanderen

BSW – Belgisch Strafwetboek

DDO - Documentatiedossiers

FAB - *Foreign Aid Bureau*

FOD – Federale Overheidsdienst

IB – Internationale Brigade(n)

IS – Islamistische Staat

ISIS – Islamitische Staat in Syrië en Sham

KMS – Koninklijke Militaire School

KPB – Kommunistische Partij van België

NIC – Niet-Interventiecomité

NSKK - *Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps*

OT – *Organisation Todt*

SMF – Sint-Maartenfonds

VNV- Vlaamsch Nationaal Verbond

Lijst van figuren, tabellen en kaarten

Kaart 1 - Het Fins-Russische strijdtoneel, 30 november 1939 – 13 maart 1940.

Kaart 2 - Geografische spreiding van het aantal vrijwilligers per provincie, volgens geboorteplaats. (provinciegrenzen op 30/11/1939).

Kaart 3 - Geografische spreiding van het aantal vrijwilligers per gemeente, volgens geboorteplaats. (provinciegrenzen op 30/11/1939).

Figuur 1 - Kaft van een informatiebrochure over de 'Semaine de Privation' van het Rode Kruis.

Figuur 2- Leeftijd van de vrijwilligers op 30/11/1939 (per 5 jaar gegroepeerd).

Tabel 1 - Overzicht van de beroepen van de vrijwilligers (absoluut/relatief), geordend volgens de verschillende beroepscategorieën.

1 Inleiding

1.1 Situering en doel van het onderzoek

The Finnish war is remembered, or rather half-remembered like a legend from a distant time, more widely than many larger campaigns that had a more direct bearing on the outcome of the struggle between the Great Powers. But its emotional impact, at the time, was immense. The Finnish stand against overwhelming odds offered the Western world an exciting diversion from the boredom of “la drôle de guerre.”²

Dit onderzoek heeft als onderwerp de populatie Belgische oorlogsvrijwilligers tijdens de Fins-Russische Winteroorlog (november 1939 – maart 1940), met als doel ze te identificeren en hun engagement te vergelijken met andere Belgische, niet-officiële, transnationale oorlogsvrijwilligers. Omdat het gebruikelijke Engelse “*Foreign Fighters*” zich niet eenvoudig laat vertalen naar het Nederlands, en “transnationale niet-officiële oorlogsvrijwilligers” te omslachtig is, wordt hierna steeds verwezen naar “oorlogsvrijwilligers” of “vrijwilligers” met betrekking tot de populatie en andere aangehaalde historische casussen. Met die term worden enkel de vrijwilligers bedoeld die voldoen aan de volgende drie voorwaarden. Ten eerste is organisatie van het vrijwilligerschap niet-officieel, dus niet uitgaand van de Belgische staat. Verder betreft het steeds een engagement dat niet plaatsvindt binnen het Belgische grondgebied. Ten slotte hebben de vrijwilligers de Belgische nationaliteit bij aanvang van het engagement.

Twee argumenten gaven aanleiding tot deze doelstelling. Ten eerste is het onderzoek naar de Belgische oorlogsvrijwilligers tijdens het Fins-Russisch conflict, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, nagenoeg onbestaande. Een enige indicatie van hun bestaan werd gegeven in de licentiaatsverhandeling van Michel Moreels.³ Hij richtte zich daarin echter hoofdzakelijk op de grote lijnen van het conflict, de neerslag van haar receptie in de pers en de diplomatieke houding van het Belgisch staatsapparaat. Ook in de Finse historiografie worden

---

² Max Jacobson, *Finland Survived. An account of the Finnish-Soviet Winter War, 1939-1940* (Helsinki: Otava, 1984), 4.

³ Moreels, Michel. “La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais. (Décembre 1939- Mars 1940).” Masterproef, Université Catholique de Louvain, 1983.

de Belgische vrijwilligers eerder stiefmoederlijk behandeld. In de officiële staatsgeschiedenis over de Winteroorlog staat enkel hun aantal opgeschreven: “51”.⁴ Dit staat in schril contrast met het onderzoek naar Zweedse, Britse en Noorse vrijwilligersbewegingen, die talrijker waren.⁵ Ondanks de kleinschalige aard van het conflict en het relatief beperkte aantal betrokken Belgen, hoop ik met deze studie dan ook een eerste stap te zetten naar het overbruggen van dit wetenschappelijk hiaat.

Ten tweede wordt mijn onderzoek aangestuurd door een zekere maatschappelijke relevantie. Hoewel golven van Belgische niet-officiële, transnationale oorlogsvrijwilligers een wederkerend verschijnsel zijn, is diachroon historisch onderzoek schaars.⁶ Het nut van zulk diachroon onderzoek lijkt des te groter nu België en andere Europese landen te maken krijgen met een exodus van ‘geradicaliseerde’ jongeren die naar Syrië en Irak trekken om er te strijden voor de *Islamitische Staat* (IS). Deze zogenaamde ‘Syriëstrijders’ en hun drijfveren zijn stof voor heel wat schrijven en discussie.⁷ Het onbegrip is groot: hoe kunnen jonge mensen, die bovendien vaak geboren en getogen zijn in België, zich inlaten met zulke praktijken? Waar komen hun beweegredenen vandaan?

De verklaringen lijken vaak gezocht in het anders-zijn van deze jongeren, hetzij omdat ze moslim zijn, hetzij omdat zij een niet-Belgische etnisch achtergrond hebben die hen meer

---

⁴ *Talvisodan historia 4* (Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1991), 79.

⁵ Zie respectievelijk: Sprague, Martina. *Swedish Volunteers in the Russo-Finnish Winter War, 1939-1940*. London/North Carolina: McFarland & Company Publishers, 2010. ; Brooke, Justin. *The Volunteers. The Full Story of British Volunteers in Finland (1939-41)*. Upton-upon-Severn: The Self-Publishing Association, 1990. ; Strømsøe, Thorstein. *Frivilligbevegelsen. De Finlandsfrivilliges organisering, kjennetegn og innsats under Vinterkrigen 1939-1940*. Trondheim: Historisk Institutt, 2000.

⁶ Andere casussen die in dit onderzoek werden geïdentificeerd als dergelijke ‘golven’: de Pauselijke Zoeaven (1860-1870), vrijwilligers tijdens de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), ‘Oostfronters’ (1940-1945) en de ‘Syriëstrijders’ (2011-...).

⁷ Rik Coolsaet. “Facing the Fourth Foreign Fighters Wave. What Drives Europeans to Syria, and to the Islamic State? Insights From the Belgian Case.” *Egmont Paper 81* (2016): 1-2.

gevoelig maakt voor zo'n gedragswijze, of omdat zij verstrikt waren in hun identiteit.⁸ Maar dit contemporain, vrijwillig engagement, dat een vreemd, totalitair regime dient, roept daarnaast in diverse vormen van media ook de associatie met oostfronters op.⁹ Zo verwees socioloog Luc Huyse in *De Standaard* naar de oostfronters als “de Syriëstrijders van toen”, en stelde historicus Bruno De Wever in *HUMO* dat “de IS-strijders in vergelijking met oostfronters maar kleuters” zijn.¹⁰ Enkele weken later werd laatstgenoemde in datzelfde blad van repliek gediend door Jan Fossey, één van de laatste nog levende oostfronters. Fossey, uit een sterk flamingant gezin komend, gaf zich als tiener aan bij de *Waffen-SS* vanuit ideologische beweegredenen en - naar eigen zeggen - de wens “om man te worden.”¹¹ Een historisch parallel met de hedendaagse Syriëstrijders is volgens hem echter niet aan de orde: “Die vergelijking gaat niet op. (...) Die Syriëstrijders zijn geboren moordenaars. Geen soldaten.”¹² Ook wanneer de interviewer poneerde dat Syriëstrijders evenzeer lijken te vertrekken vanuit een vorm van idealisme, houdt de voormalige oostfronter de boot af:

---

⁸ Maurits Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten* (Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2015), 7-8.

⁹ ‘Oostfronters’ slaat in deze context enkel op de vrijwilligers van de *Waffen-SS* of het *Vlaams Legioen* en dus niet op de Oostfronters in het algemeen, waartoe strikt gezien ook leden van het *Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps* (NSKK) of de *Organisation Todt* (OT) behoorden.

¹⁰ Luc Huyse, “De Syriëstrijders van toen,” *De Standaard*, online opiniestuk, geraadpleegd op 11.3.2015. <http://www.standaard.be/cnt/dmf20150310_01572865>; Yves Desmet, “Professor Bruno De Wever, broer van Bart De Wever: 'Vergeleken met de oostfronters zijn IS-strijders maar kleuters,’” *HUMO*, geraadpleegd op 5.9.2016. < <http://www.humo.be/humo-archief/368951/professor-bruno-de-wever-broer-van-bart-de-wever-vergeleken-met-de-oostfronters-zijn-is-strijders-maar-kleuters>>

¹¹ Antonissen, Jan. “Ex-oostfronter Jan Fossey slaat terug: ‘Syriëstrijders zijn moordenaars, wij waren soldaten.’” *HUMO*, geraadpleegd op 14.11.2016. <<http://www.humo.be/humo-archief/371429/ex-oostfronter-jan-fossey-slaat-terug-syriestrijders-zijn-moordenaars-wij-waren-soldaten>>

¹² Antonissen, Jan. “Ex-oostfronter Jan Fossey slaat terug: ‘Syriëstrijders zijn moordenaars, wij waren soldaten.’”

“Wat is idealisme? Naar Syrië trekken niet veel ontwikkelde jongens, geloof me. Islamitische volkeren dragen een zekere wreedheid in zich, net als die in Oost-Europa: kijk naar wat zich in de Balkan heeft voorgedaan.”¹³

De islamofobe, zelfs ronduit racistische uitlatingen van Jan Fossey bezitten uiteraard weinig bewijskracht om de zinvolheid van de vergelijking te staven dan wel te ontkrachten. Wel roepen ze - en bij uitbereiding dit soort maatschappelijke discussies - heel wat vragen op, onder meer naar de overeenkomsten met andere historische casussen, maar evenzeer naar de zin en onzin van dergelijke vergelijkingen. Dit onderzoek heeft daarom de ambitie hierop een verkennend antwoord formuleren.

Het wetenschappelijke hiaat in het onderzoek naar de Belgische Winteroorlogvrijwilligers enerzijds, en de maatschappelijke relevantie anderzijds, bakenen tevens de vraagstelling en structuur van het onderzoek af.

1.2 Concrete vraagstelling

De vraagstelling werd opgesplitst in twee delen. Het ene deel is ontworpen om een algemeen, maar zo volledig mogelijk portret te kunnen schetsen van de Belgische oorlogsvrijwilligers. Omdat de stand van zaken rond dit onderwerp uitermate beperkt is, zal dit luik de grootste aandacht genieten. Het tweede deel peilt naar de bepalende kenmerken van andere Belgische vrijwilligersbewegingen en is erop gericht om hun onderlinge verhouding te achterhalen.

1.2.1 Deel 1 - Analyse Belgische vrijwilligers tijdens de Fins-Russische Winteroorlog

- a) Eerst wordt het Fins-Russische conflict contextueel besproken: wat is de aard en toedracht van het conflict ter plaatse, en hoe verhoudt dit zich tot de internationale context van die tijd?
- b) Ook dient er een algemeen beeld geschetst te worden van de populatie Belgische Winteroorlogvrijwilligers: wie vertrekt er? Daar wordt middels een prosopografische

---

¹³ Antonissen, Jan. “Ex-oostfronter Jan Fossey slaat terug: ‘Syriëstrijders zijn moordenaars, wij waren soldaten.’”

insteek naar gepeild. Een database met kwantificeerbare data, zoals het beroep, de geboortedatum- en plaats wordt geanalyseerd om een groepsportret te verkrijgen.¹⁴

- c) Een volgende set vragen polst naar persoons-specifieke, sociaal-politieke omstandigheden bij aanvang van het engagement. Hiermee hoop ik zicht te krijgen op de mogelijke motivatie van de vrijwilligers: Wat was hun politieke en religieuze overtuiging? Hadden ze militaire ervaring? Hadden ze reeds deelgenomen aan eerdere conflicten? Uit welke sociale klassen kwamen ze? Welke push- en pullfactoren zetten mogelijk aan tot het engagement?
- d) De verloop van het conflict, en voornamelijk de rol van de Belgische vrijwilligers daarin, krijgt ook gerichte aandacht: Hoe werden de Belgische vrijwilligers onthaald? Namen ze deel aan de strijd? Waar en in welke eenheden werden ze ingezet? Werd er over hun deelname bericht in de Belgische pers?
- d) Daarnaast kan een analyse van de levenswandel na afloop van het conflict interessante inzichten bieden. Een derde reeks vragen peilt daarom naar de persoons-specifieke, sociaal-politieke omstandigheden in het decennium na het engagement in Finland: hoe werden ze in hun thuisland onthaald? Werd hun engagement door de staat veroordeeld? Zetten ze hun engagement verder tijdens WOII? Gebeurde dit in de rangen van de vijand of het verzet?

1.2.2 Deel 2 - Analyse andere Belgische oorlogsvrijwilligers

- a) Vier andere conflicten waar Belgische oorlogsvrijwilligers aan deelnamen worden algemeen besproken: de strijd om de Pauselijke Staten, de Spaanse Burgeroorlog, de Tweede Wereldoorlog en de Syrische Burgeroorlog. Ook hier wordt elke beweging prosopografisch benaderd om een algemeen groepsportret te verkrijgen. Wat was hun politieke en religieuze overtuiging? Tot welke sociale klasse behoorden de vrijwilligers? Welke motivationele push- en pullfactoren kan men onderscheiden?
- b) De vier vrijwilligersbewegingen worden onderling, en in verhouding tot de Winteroorlogsvrijwilligers, vergeleken. Welke gelijkenissen/verschillen vertonen ze ten

---

¹⁴ De database werd hervormd naar een biografische namenlijst van de Belgische Winteroorlogsvrijwilligers (zie bijlage).

opzichte van elkaar? Zijn er bepaalde patronen op te merken? Kunnen de gelijkenissen en patronen herleid worden tot een typologie van de Belgische oorlogsvrijwilliger?

1.3 Heuristiek

De zoektocht naar bronnen omtrent de populatie Belgische oorlogsvrijwilligers tijdens de Fins-Russische Winteroorlog bleek een zoektocht in de ware zin van het woord. Eerder vaak dan soms mondden aanvankelijk veelbelovende sporen uit in teleurstelling. Door het klimmen van de tijd, nalatigheid in archivering en het al dan niet bewust weigeren van medewerking, werd tijdens het voeren van dit onderzoek vaak naast mogelijk bronmateriaal gegrepen. Zo bleven ontelbare e-mails en brieven onbeantwoord. Hieronder een kort overzicht van het heuristiek proces, en de daaruit gekozen methodologie.

1.3.1 *Institutionele sporen op een onbewandeld pad*

Zoals eerder gesteld werd er, in tegenstelling tot andere casussen, tot nog toe geen academisch onderzoek gepubliceerd over de Belgische vrijwilligers tijdens de Fins-Russische Winteroorlog. Een eerste stap was dan ook om algemeen wegwijs te geraken in de thematiek van de Winteroorlog, en dan vooral in de betrokkenheid van de Belgische staat en haar burgers. In deze fase van het onderzoek was immers nog niet duidelijk wie de vrijwilligers waren en of ze deel uitmaakten van een officieel, door het leger opgericht contingent. Al snel bleek dat laatste niet het geval, gezien noch het **Ministerie van Defensie**, **CEGESOMA**, de **Koninklijke Militaire School (KMS)** of het archief van het **Koninklijke Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis** over enige informatie of archiefmateriaal beschikken dat daarop kon wijzen. Vaak hadden de contactpersonen nog nooit gehoord van deze vrijwilligers, sommigen beloofden zelfs dat het een moeizame zoektocht zou worden.

Een eerste aanstoot tot vooruitgang werd verkregen door de licentiaatsverhandeling van Michel Moreels uit 1983, waarin de betrokkenheid van de Belgische staat in het conflict werd onderzocht.¹⁵ Hij richtte zich daarbij voornamelijk op de algemene en diplomatieke context van het conflict, en haar receptie in de pers. De *top-down* studie van Moreels inspireerde

---

¹⁵ Moreels, Michel. "La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais. (Décembre 1939 - Mars 1940)," Masterproef, Université Catholique de Louvain, 1983.

vooreerst tot het zoeken naar bronmateriaal dat, zowel tijdens als na afloop van het conflict, mogelijk gegenereerd werd door de Belgische staat.

Een daaropvolgend logische stap was een consultatie van het archief van de **FOD** (Federale Overheidsdienst) **Buitenlandse Zaken, Handel en Ontwikkelingssamenwerking**.¹⁶ Diplomatieke en interne correspondentie, alsook de officiële berichtgeving over het Fins-Russische conflict, boden dit onderzoek interessant bronmateriaal. Directe (naams-)verwijzingen naar de vrijwilligers waren echter amper te bespeuren. Was het Ministerie dan echt zo gering op de hoogte van hun engagement? Mogelijk werd de taak van het vergaren van informatie overgeheveld naar andere instanties, zoals de verscheidene inlichtingendiensten. Het archief van de **Belgische Staatsveiligheid**, een dienst binnen het Ministerie van Buitenlandse Zaken die naar alle waarschijnlijkheid op de hoogte was van de vrijwilligers, werd maar deels gedeponereerd in het CEGESOMA.¹⁷ Herhaaldelijk vragen naar de ontbrekende informatie aan het adres van de dienst bleef onbeantwoord. Ook de **Geheime Dienst van het Belgische leger** liet na enkele maanden weten niet over relevant bronmateriaal of informatie te beschikken. Verder bestond de kans dat er over de thematiek van de oorlogsvrijwilligers gedebatteerd werd in de Belgische **Kamer van Volksvertegenwoordigers** en **Senaat**. De parlementaire documenten en handelingen die werden opgetekend tussen november 1939 en mei 1940 (zittingsperioden 31-32) werden om die reden systematisch doorgenomen.¹⁸

Moreels botste in 1983 in zijn onderzoek ook vaak op gesloten deuren in zijn zoektocht naar bronmateriaal omtrent de Winteroorlog. Zo bezit de Belgische afdeling van het **Rode Kruis**, dat tijdens de winter van 1939 een grote hulpactie op poten zette ten gunste van Finse burgerslachtoffers en wezen, en mogelijk contact had met de vrijwilligers, niet over archiefmateriaal over die periode. Hetzelfde geldt voor de **Amitiés Belgo-finlandaises** en **La**

---

¹⁶ Archief van de FOD Buitenlandse Zaken, Handel en Ontwikkelingssamenwerking, *Diplomatiek Archief*, 11348/bis, 11686, 11062.

¹⁷ Het CEGESOMA bewaart archiefmateriaal van de Sectie Inlichten van de Staatsveiligheid, maar enkel voor de periode 1940-44: CEGESOMA, Verslagen van de Sectie Inlichten van de Staatsveiligheid, SOMA AA414.

¹⁸ Kamerdocumenten zittingsperioden 31-32, beschikbaar via www.dekamer.be/kvvcr, De Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. ; Documenten van de Belgische senaat 11/1939-3/1939, beschikbaar via www.senate.be, De Belgische Senaat.

Fédération Nationale des Volontaires de Guerre, waarvan de laatste hoogstwaarschijnlijk instond voor de rekrutering van de vrijwilligers.¹⁹

Na dit verkennende, weinig opbrengende peilen werd al snel duidelijk dat mijn zoektocht naar bronmateriaal over de landsgrenzen heen zou moeten reiken. Ongetwijfeld lieten de vrijwilligers - zij het tijdens of na het conflict - immers hun sporen na bij de betrokken Finse militaire diensten en overheidsinstanties.

1.3.2 *De zoektocht in Finland*

Om een gedegen overzicht te krijgen van die Finse instanties en hun archieven, schreef ik enkele onderzoekers aan die zich reeds lange tijd specialiseerden in de Winteroorlog en haar buitenlandse vrijwilligers. Onder andere historici prof. Louis Clerc (*University of Turku*), dr. Pasi Tuusainen (*University of Eastern Finland*) en dr. Tuomas Tepora (*University of Helsinki*) stonden me daarin bij, en lichtten me in over de huidige, nagenoeg onbestaande *status quaestionis* aangaande de Belgen. Zij wezen in de richting van het archief van het **Finse Leger** (*Sota-Arkisto*) dat zich bevindt in het **Fins Nationaal Archief** (*Kansallisarkisto*) te Helsinki.²⁰ Tijdens het systematisch opsporen van relevante archiefbestanden, was het wachten op een doorbraak tot de ontdekking van materiaal dat werd gegenereerd door het **Vrijwilligersbureau** (*Päämajan Vapaaehtoistoimisto*).²¹ Dit bureau werd als tak van het Finse Leger opgericht tijdens het prille begin van de Winteroorlog, en was verantwoordelijk voor de organisatie van buitenlandse vrijwilligers.²² Het bestand omvat honderden namenlijsten, persoonsfiches, foto's en logboeken. Vooral de persoonsfiches, een schat aan biografische gegevens, bleken van grote

---

¹⁹ Michel Moreels, "La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais" (Masterproef, Université Catholique de Louvain, 1983) VII-VIII. Ik nam tevergeefs contact op met bovengenoemde organisaties, met de bedoeling Moreels vaststelling al dan niet te kunnen bevestigen.

²⁰ Kansallisarkisto, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973.

²¹ Kansallisarkisto, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973, *Päämajan Vapaaehtoistoimisto*, T-6572/5, T-6572/2, T-6572/3 en T-6572/14.

²² Justin Brooke, *The Volunteers. The Full Story of British Volunteers in Finland (1939-41)* (Upton-upon-Severn: The Self Publishing Association, 1990), 17-18.

waarde voor mijn onderzoek, en vormden de basis voor mijn database.²³ Elke buitenlandse vrijwilliger die zich tussen november 1939 en maart 1940 in Finland aanmeldde, werd immers ondervraagd en geregistreerd door het Finse leger.

Enige kritische noot diende zich niettemin aan. Cruciale informatie over de context waarin die registratie gebeurde ontbreekt. De antwoorden op vragen zoals: zagen de ondervraagden zich genoodzaakt sommige informatie achter te houden om hun kansen tot toelating te verhogen? Door wie precies, en met welke grondigheid werd de registratie voltrokken? Deze informatie kon niet worden achterhaald, wat enige voorzichtigheid bij het benaderen van de bron impliceert. Zeker omdat er meermaals schrijffouten en andere onnauwkeurigheden opgemerkt werden. De database diende dan ook grondig gecontroleerd te worden, en aangevuld of aangepast met ander bronmateriaal. Studente geschiedenis Nell Boeykens, die tijdens het eerste semester van academiejaar 2016-2017 in Helsinki verbleef, was bereid de documenten in te scannen. Gezien het bronmateriaal in het Fins of Zweeds is opgesteld, restte er ook nog een vertaalslag. Die kon gevoerd worden dankzij de welkome hulp van Sanna Holmevaara, docent Zweeds Christophe Van Rooy en studenten Zweeds Lore Michiels, Eline De Bel en Chiara Coen. Ook het archief van het **Finse Ministerie van Buitenlandse Zaken** bleek relevant voor mijn onderzoek. Daar worden immers de opvolgingsdossiers van enkele vrijwilligers bewaard, met specifieke aandacht voor diegenen die na het conflict een toekomst hoopten uit te bouwen in Finland.²⁴ Dit materiaal bood inzicht in de situatie van (enkele) vrijwilligers na afloop van het conflict, en bij het uitbarsten van de Tweede Wereldoorlog in West-Europa in mei 1940. Verder werden **VETRES**, de officiële vereniging voor Finse veteranen, en het **Finse Legermuseum** (*Sotamuseo*) gecontacteerd, wat geen concreet resultaat opleverde.

Het beschikbare bronmateriaal aangaande de handelingen van de vrijwilligers tijdens de conflictperiode is met andere woorden bijzonder schaars. Dat is vermoedelijk zo door de korte duur van het conflict, het geringe aantal Belgische vrijwilligers en het niet-officiële karakter van hun engagement. Om die redenen koos ik er voor om het tijdspectrum te verbreden, en ook bronmateriaal dat voor en na het conflict werd opgemaakt onder de loep te nemen. Men

---

²³ De database, gemaakt in Microsoft Office Excel, vormt de basis voor het prosopografisch gedeelte van dit onderzoek. Een biografische namenlijst die daaruit ontstond werd als bijlage toegevoegd (zie bijlage).

²⁴ Ulkoministeriön arkisto, *Ulkomaalaiset vapaaehtoiset*, UM 109 C3 (d).

kan de Winteroorlog onmogelijk benaderen als een geïsoleerd feit, zonder haar lange aanloop en situering binnen de Tweede Wereldoorlog in beschouwing te nemen. Deze lijn doortrekkend, geldt dat uiteraard ook voor haar actoren, *in casu* de Belgische oorlogsvrijwilligers. Hoe, en in welke omstandigheden zij de jaren voor het conflict doorbrachten, zal naar alle waarschijnlijkheid meespelen in de *push*- en *pull*factoren die leidden tot hun deelname aan het conflict, net zoals die deelname een impact had op de verdere levensloop na het conflict.

1.3.3 *Pre- en post-Winteroorlog*

Uit de gegevens van de database bleek dat enkele vrijwilligers voor hun vertrek naar Finland er al één of meerdere oorlogsdeelname(n) opzitten. Ontbrekende biografische gegevens in de database van veteranen van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) konden zo worden aangevuld met de gegevens uit hun militaire stamboekdossiers.²⁵ Aangezien enkelen vermoedelijk deelnamen aan de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), werden aanvullende gegevens verkregen bij historici prof. Rudi Van Doorslaer en François Van Pelt, die beiden het Spaanse conflict uitvoerig onderzochten. Zij creëerden namelijk een database met de biografische gegevens van nagenoeg alle Belgische oorlogsvrijwilligers in het Spaanse conflict.²⁶

De concrete aanleiding van dit onderzoek was de biografie van Stefaan Laureys, een vermeende Finlandstrijder die zijn strijdengagement tegen het Rode Leger zou verderzetten onder het nazi-Duitse vaandel, in een uniform van het Vlaams Legioen.²⁷ Zijn levenswandel leidde aanvankelijk tot de hypothese dat een dergelijke voortzetting ook een logische piste zou kunnen zijn voor andere vrijwilligers. Eens mijn database van de populatie Belgische vrijwilligers volledig was, kon die eerste hypothese worden ontkracht of bevestigd. Koen Aerts, de promotor van dit onderzoek, heeft de namen van de Belgische collaborateurs die na de

---

²⁵ Centrum voor Historische Documentatie van de Krijgsmacht, *Persoonlijke Militaire Dossiers*. En: Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, *Persoonlijke Militaire Dossiers*.

²⁶ Belgische Interbrigadisten tijdens de Spaanse Burgeroorlog, Raadpleegbaar in het CEGESOMA, geraadpleegd op 11.5.2017.

²⁷ Verstraete, Pieter Jan. *Stefaan Laureys of het Tragische Lot van een Finland- en Oostfrontvrijwilliger*. Kortrijk: 1998.

Tweede Wereldoorlog veroordeeld zijn.²⁸ Het aftoetsen van mijn namenlijst op zijn lijst leverde slechts 5 *matches* op. Om meer over hen te weten te komen, verzochten we het College van procureurs-generaal de toegang tot hun zogenaamde **repressiedossiers**, de strafrechtelijke dossiers van incivieken na de Tweede Wereldoorlog. Deze dossiers bevatten namelijk waarschijnlijk meer informatie over de periode vóór hun deelname aan de collaboratie, en zijn bijgevolg van vitaal belang om hun engagement in de Fins-Russische Winteroorlog beter te kunnen kaderen. Maar, gezien de actuele overheveling van de dossiers naar het Algemeen Rijksarchief, en omdat er tijdens de verhuisperiode geen consultatie mogelijk was, werd de toegang me ontzegd. Dit euvel kon deels worden verholpen door de consultatie van de zogenaamde **genadedossiers**.²⁹ Wat deze bron interessant maakt is haar tweeledige karakter. Enerzijds verschaft ze informatie over de levensloop van de vrijwilligers na de Winteroorlog, anderzijds is er sprake van een opvallende retrospectieve teneur van diegenen die genade verzochten. De beklaagden gingen immers vaak in op de aanleiding van hun collaboratie, en dus op hun levensloop vóór de aanvang van de Tweede Wereldoorlog. Onder de veroordeelde collaborateurs beschikten 4 winteroorlogvrijwilligers over een dergelijk dossier.

Ook de **oorlogsslachtoffersdossiers** waren een rijke, welkome aanvulling op het onderzoek.³⁰ Indien de vrijwilligers in de Tweede Wereldoorlog verdienstelijk waren geweest in de verzetsbeweging, bij de clandestiene pers, als werkweigeraar of als zij slachtoffer werden tijdens de bezetting als politiek gevangene, werd er een dossier aangemaakt bij het Ministerie van Volksgezondheid, dienst Oorlogsslachtoffers. Deze dossiers kwamen tot stand vanuit het initiatief van de overheid tot het verlenen van statuten van “nationale erkentelijkheid”. Een aanvraag voor zulk een statuut diende zorgvuldig gestoffeerd te zijn en op die manier zijn er zeer rijke dossiers tot stand gekomen die uitgebreide persoonsgegevens bevatten.³¹ Deze

---

²⁸ Aerts, Koen. *Repressie Zonder Maat of Einde? De Juridische Reïntegratie van Collaborateurs in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog*. Gent: Academia Press, 2014.

²⁹ Algemeen Rijksarchief Brussel, Genadedossiers (T-552), 73.778, 68.317, 72.969 en 59.332.

³⁰ FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *DDO-dossiers* 371133, 375162, 46723, 32504, 3705, 57450, 40161, 393392, 25670, 130800, 25888, Dalpha; *Statuutdossiers* PP382523, PP27482, PP54330, PCAD 624419, PPAD38141, RCAD 757294, PP57430, PP126178; RC772162, PP32784, REF 567814 en PP22711.

³¹ In verband met de dossiers van het Ministerie van Volksgezondheid, dienst Oorlogsslachtoffers, zie ook: Verbeeck, G. “Belgen in Duitse Kampen Tijdens WOII, Een

dossiers kunnen onderverdeeld worden in documentatiedossiers (DDO) en statutendossiers of erkenningsdossiers. Een DDO is een dossier met ondersteunende, bijkomende informatie voor het tweede type, een aanvraag van een bepaald officieel statuut waarmee men recht had op een schadevergoeding. Veertien personen uit de database beschikken over één van deze types dossiers, wat meer inzicht biedt in hun levenswandel na de Winteroorlog.

1.3.4 Aanvullende alternatieven

Het lappendeken aan bronmateriaal werd aangevuld waar mogelijk. Voor mijn bachelorproef bracht ik de behandelde thematieken in *Berkenkruis* in kaart. *Berkenkruis* is het tijdschrift van het ondertussen ontbonden Sint-Maartenfonds (SMF), een vereniging voor oud-oostfrontstrijders. Uit dit onderzoek bleek dat ook de Winteroorlog en haar oorlogsvrijwilligers tot de voorkomende thema's behoorden. Om die fragmenten terug te vinden, nam ik alle edities tussen 1970 en 1982 systematisch door.

Verder, in de hoop overlevenden of hun nageslacht te bereiken, werden via de pers diverse oproepen gelanceerd. Zo plaatste ik 'zoekertjes' in *Het Belang van Limburg*, *Het Nieuwsblad* en *De Standaard*.³² Vanuit het aanvankelijk sterke vermoeden dat een deel van de Winteroorlogsvrijwilligers zich na het conflict schuldig maakten aan de militaire collaboratie met nazi-Duitsland werd ook in *Berkenkruisje*, een voortzetting van *Berkenkruis*, een verzoek naar informatie opgetekend.³³ Via deze connectie kwam mijn oproep terecht in het sterk rechtse en Vlaamsgezinde blad 't *Pallierterke*.³⁴ De weinige reacties brachten amper verheldering. Een laatste poging om nabestaanden van de vrijwilligers op te sporen werd ondernomen via diverse online platformen voor particulier genealogisch onderzoek.³⁵ Deze aanpak bracht me

---

Seminarioefening aan het Departement Geschiedenis." *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* I (1996): 213.

³² "Varia," *De Standaard*, 28.10.2016. ; "Varia," *Het Nieuwsblad*, 28.10.2016. ;

"Gezocht," *Het Belang van Limburg*, 19.10.2016.

³³ Koen Pauli, "Winteroorlog in Finland 1940," *Berkenkruisje* 4 (2016): 14-15.

³⁴ Karl Van Camp, "Oproep voor Informatie," 't *Pallierterke* 46 (2016): 14.

³⁵ Geconsulteerde voorbeelden zijn www.myheritage.com en www.geneanet.org.

in contact met de Guillaume, zoon van vrijwilliger Jean de Moreau d'Andoy, die me toeliet tot het familiearchief.³⁶

1.4 Methodologische duiding

1.4.1 *De prosopografische methode*

The principles of prosopography are quite simple. In a way we might say that it is rather a research approach than a method sui generis; an attempt to bring together all relevant biographical data of groups of persons in a systematic and stereotypical way. As such it is a system for organizing mostly scarce data in such a way that they acquire additional significance by revealing connections and patterns influencing historical processes.³⁷

Eén van de kritische vragen die historici zichzelf moeten stellen peilt naar de representativiteit van het gebruikte bronmateriaal. Zeker wanneer er sprake is van bronschaarste, dient men zich te behoeden voor generaliserende uitspraken over de onderzochte populatie aan de hand van slechts enkele uitgesproken voorbeelden.³⁸ De methode van de prosopografie kan worden aanzien als poging om precies dit euvel te verhelpen, en kan het best omschreven worden als een collectieve biografie van personen die geselecteerd worden op basis van gemeenschappelijkheid. Het is met andere woorden een instrument om een multivariabele analyse te maken van een groep individuen.³⁹ Door elk lid van de populatie te toetsen aan

---

³⁶ Ridder Jean de Moreau d'Andoy kwam uit een, oorspronkelijk Zuid-Nederlandse, adellijke familie, die zich in de loop van de 20^e eeuw vestigde in Wierde (Namen). Jean (1906-1944) was in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog burgemeester van Wierde, maar ook journalist en advocaat. Na zijn deelname aan de Winteroorlog zou hij in het verzet tegen de Duitse bezetter treden, om als politiek gevangene om te komen in het concentratiekamp Mittlebau-Dora (cf. infra).

³⁷ Koenraad Verboven, Myriam Carlier en Jan Dumolyn, "A Short Manual to the Art of Prosopography," in *Prosopography Approaches and Applications: A Handbook*, ed. K.S.B. Keats-Rohan (Oxford: Unit for Prosopographical Research, 2007): 37.

³⁸ Verboven, Carlier en Dumolyn, "A Short Manual to the Art of Prosopography," 36.

³⁹ Gidon Cohen, "Missing, biased and unrepresentative: the quantitative analysis of multisource biographical data", *Historical Methods*, 35:4 (2002): 166-67.

eenzelfde *questionnaire* - een vragenlijst die peilt naar biografische gegevens - worden gemeenschappelijke karakteristieken van die populatie zichtbaar. Op deze manier worden correlaties zichtbaar en kunnen conclusies getrokken worden.⁴⁰

Het belangrijkste nadeel van een prosopografische studie is dat het een uiterst arbeidsintensieve en tijdrovende onderzoekstechniek betreft. Een minutieuze lezing van alle parameters is noodzakelijk, wat neerkomt op het feit dat de onderzoeker steeds een foutenmarge moet inbouwen.⁴¹ Ik ben mij hier terdege van bewust en heb niet de pretentie om alle gegevens in dit onderzoek te kwalificeren als eenzijdig correct. Wel speelt de beperkte grootte van de populatie oorlogsvrijwilligers in het voordeel van dit onderzoek, gezien de relatieve kans tot fouten daarmee verkleint. Nochtans neemt dit niet weg dat de gegevens kritisch gecontroleerd werden, en met uiterste voorzichtigheid benaderd werden. De parameters werden niet ingevuld bij onzekerheid of onduidelijkheid, om mogelijke fouten te voorkomen.

Naarmate de prosopografische techniek zich ontwikkelde werden de mogelijkheden door historici uitgebreid. Enerzijds bleven de empirische gegevens belangrijk om tellingen, metingen en opdelingen te maken van de groep - met ander woorden een inductief proces - maar anderzijds vormden deze analyses de basis voor verdere en algemene onderzoeksvragen.⁴²

Het is met deze laatste benaderingswijze dat ik te werk ga. De prosopografische analyse vormt de grondslag van dit onderzoek, maar is tegelijk 'slechts' een opstap naar een bredere analyse, aangevuld met een diverse waaier aan niet louter *data-driven* bronmateriaal. Ik sluit me daarmee aan bij historicus Lawrence Stone, één van de grondleggers van de methode. Hij stelt dat, mits goed toegepast, prosopografie de verbindende schakel kan vormen tussen biografie

---

⁴⁰ Verboven, Carlier en Dumolyn, "A Short Manual to the Art of Prosopography," 37-38.

⁴¹ F. Van Samrang, "De gekwantificeerde prosopografie in de historiografie van het Derde Rijk. Terugblik, evaluatie en toekomstperspectieven," *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 14, (2004): 274-275.

⁴² Kristof Loockx, "Vlaamsche studenten, komt naar Gent! Prosopografie van de studentenbevolking aan de Vlaamse Hogeschool 1916-1918" (Masterproef, Universiteit Gent, 2013), xix-xx.

en institutionele geschiedenis en tussen cultuurgeschiedenis enerzijds en sociaal-economische en politieke geschiedenis anderzijds.⁴³

1.4.2 De database: what's in a number?

Volgens de officiële Finse staatsgeschiedenis waren er 51 Belgische vrijwilligers actief in het Finse leger ten tijde van de Winteroorlog.⁴⁴ Echter, na het analyseren van de registratiefiches en persoonsfiches van het Finse Vrijwilligersbureau, klopt dat cijfer wellicht niet, en waren er naar alle waarschijnlijkheid 52 vrijwilligers. Over waar die rekenfout werd gemaakt kon geen uitsluitsel gegeven worden. Mogelijk zagen de onderzoekers Georges Croisiau over het hoofd, die bij aankomst, in tegenstelling tot de andere vrijwilligers, naar een divisie van de Finse luchtmacht werd gestuurd.⁴⁵

Ook mijn berekening zou mogelijk gecontesteerd kunnen worden. Zo wordt aan twee voormalige Oostfrontstrijders, Herman Debusschere en de eerder vernoemde Stefaan Laureys, een deelname aan de Fins-Russische strijd toegeschreven, wat het totale aantal vrijwilligers op 54 zou brengen. Over de eerste valt in *Berkenkruis* te lezen:

*“Herman komt uit het Jong-Dinaso, zijn hele familie stond in de beweging, zo was zijn vader een trouwe en intieme vriend van Joris Van Severen en van Cyriel Verschaeve. (...) Toen in 1939 de Sovjets Finland binnenvielen, trok de jonge Herman op als vrijwilliger en de eerste wintermaanden van 1940 bracht hij in de Mannerheim-linie door, aan het Ladoga-meer. Maar Finland werd verslagen en Herman keerde naar West-Vlaanderen terug. Te Tielt werd hij, ook door de geestelijkheid, gevierd als een held. Was hij niet het goddeloze kommunisme [sic] gaan bestrijden? In 1941 is Herman dan opnieuw oostwaarts getrokken met de oude roemrijke Vlaamse leeuw op zijn wapenrok, de grijze wapenrok van het anti-bolsjevistisch [sic] Vlaams Legioen.”*⁴⁶

Opmerkelijk is de anticommunistische parallel die wordt getrokken tussen het engagement onder Finse en nazi-Duitse vlag. Beide conflicten lijken hier te zijn geleest op het immanente

---

⁴³ Lawrence Stone, “Prosopography,” *Daedalus* 100 (1973): 78-79.

⁴⁴ *Talvisodan historia 4*, (Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1991), 79.

⁴⁵ Military Personnel Card Emile Georges Croisiau, 1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973, T-6572/2).

⁴⁶ “Herman Debusschere,” *Berkenkruis* 18 (1971): 18-19.

gevaar van Sovjet-Rusland en haar dominante ideologie. Die gelijkschakeling wordt herhaald in het bespreken van de levenswandel van Stefaan Laureys, in datzelfde tijdschrift:

“Wanneer dan in 1938 [sic], bij de aanval van de reusachtige Rusland op het kleine Finland een Vlaamse jongere, Stefaan Laureys, zich als vrijwilliger meldt bij het Finse Leger om die bolsjevistische [sic] kolos mede te helpen bevechten, wordt hij dan ook in héél de katholieke [sic] pers als een held bejubeld. Hij was nochtans een oostfronter, zij het ‘avant-la-lettre’. En wanneer dan nog later, in 1941, de oorlog tussen Rusland en Duitsland, waarbij zich dat kleine heldhaftige Finland wéér aansluit, een feit geworden is, is het dan ook niet verwonderlijk dat vele jongeren, die jarenlang door die kampanje [sic] werden beïnvloed, die gestadig op dat bolsjevistische gevaar waren geweest, zich zouden melden voor de strijd tegen dat gevaar onder de leuze ‘Voor Outer en Heerd’.”⁴⁷

Ook in dit fragment wordt het engagement in beide conflicten opvallend en quasi causaal aaneengeschakeld, zowel in de aard als in de uiteindelijke morele evaluatie. De teneur van beide stukken past vlot in het traditionele discours dat gevoerd werd in de milieus van voormalige collaborateurs, en voor lange tijd ook de Vlaamse publieke opinie domineerde. In dat discours werd de Vlaamse (al dan niet militaire) collaboratie vergoelijkt, en maakten eventuele nationaalsocialistische beweegredenen plaats voor het idealisme van de katholieke Vlaming. Een bepalend, al dan niet centraal element daarin was de anticommunistische drijfveer bij de collaborateurs.⁴⁸ Het eerder positieve onthaal van de Finse strijd tegen haar sterke buurland in de publieke opinie, zoals later in dit onderzoek aangetoond zal worden, lijkt in deze fragmenten een argument om ook de collaboratie met nazi-Duitsland goed te keuren, aangezien deze tegen dezelfde vijand gericht was.

Tijdens het voeren van dit onderzoek bleek eigenaardig genoeg dat de deelname van Debusschere of Laureys aan de Winteroorlog in geen enkele bron bevestigd kon worden: beiden werden nooit geregistreerd of vermeld. Pieter Jan Verstraete levert in zijn biografie over Laureys overigens ook geen enkel overtuigend bewijs. Ondanks de uitgesproken titel van het werk is de auteur opmerkelijk voorzichtig in zijn inleiding: *“toch vertoont de levensloop van Stefaan Laureys nog een aantal witte vlekken; vooral dan de periode voor 1940. (...) vooral inzake zijn al of*

---

⁴⁷ “Waarom wij kollaboreerden?,” *Berkenkruis* 18 (1971): 4-5.

⁴⁸ Aline Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer: de motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940-1945* (Antwerpen: Manteau, 2012), 17.

niet vermeend Finland-engagement ben ik kritisch te werk gegaan.”⁴⁹ Die kritische houding manifesteert zich in het corpus op eigenaardige wijze: Verstraete argumenteert er immers dat een brief van Laureys’ advocaat en enkele vermeldingen in uiterst rechtse, vaak ‘verbrande’ literatuur als *Rommelpot*, *Berkenkruis* of *’t Pallieterke* zijn deelname aan de Winteroorlog bewijzen.

Omwille van het ontbrekende ‘bewijsmateriaal’ en de mogelijkheid dat hun deelname zelfs verzonnen werd in het kader van naoorlogse propaganda, werd geopteerd om zowel Herman Debusschere als Stefaan Laureys uit de populatie te houden. De verzamelde biografische informatie van de finale selectie van 52 vrijwilligers werd tot een database verwerkt via het spreadsheetprogramma Excel. Met diezelfde software werden tevens de grafieken en tabellen ontworpen, met de bedoeling onderlinge verbanden en correlaties op een overzichtelijke wijze voor te stellen. Het statistische kaartmateriaal werd op basis van diezelfde data vervaardigd in de cartografische software QGIS.⁵⁰

1.4.3 De questionnaire

De vragenlijst of *questionnaire* werd op die wijze ingericht dat zowel klassieke als context-specifieke parameters aan bod komen.⁵¹ Enerzijds wordt er zo gepeild naar geboorteplaats, leeftijd, burgerlijke stand, sociale status, religieuze eigenschappen, onderwijs en beroep: de eerder voor de hand liggende achtergrondinformatie.⁵² Anderzijds boden de persoonsfiches van het Finse Vrijwilligersbureau de mogelijkheid tot het incorporeren van specifieke parameters zoals eerdere gevechtservaring, politieke voorkeur en de totaal gespendeerde tijd in Finland. Ook de genadedossiers en oorlogsslachtofferdossiers droegen specifieke parameters aan, peilend naar de verdere levenswandel van de vrijwilligers tijdens de Tweede Wereldoorlog, waarvan een eventuele deelname aan het verzet of de collaboratie de meest voorname voorbeelden zijn.

---

⁴⁹ Pieter Jan Verstraete, Stefaan Laureys. *Het tragische lot van een Finland- en Oostfrontvrijwilliger* (Kortrijk: 1998), 8.

⁵⁰ Zie kaarten 2 en 3, respectievelijk op pagina 48 en 49.

⁵¹ Het resultaat van deze ‘bevraging’ van de populatie werd gegoten in een biografische namenlijst, die alsook werden toegevoegd als bijlage (zie bijlage).

⁵² De parameters werden gebaseerd op de opsomming in: Joop de Jong, “Prosopografie, een Mogelijkheid. Eliteonderzoek tussen Politieke en Sociaal-culturele Geschiedenis,” *BMGN* 111, (1996): 202.

DEEL 1 - Belgische vrijwilligers tijdens de Fins-Russische Winteroorlog

1 De Fins-Russische Winteroorlog – “La Drôle de Guerre”

*Finland has always been lost in the great international spheres. Our country is the most eastern of the West, but also the most western of the East.*⁵³

- Juho Paasikivi

In zijn klassieke werk over de ‘korte’ twintigste eeuw duidt Brits historicus Eric Hobsbawm het interbellum (1918-1939) aan als een “*prolonged armistice*”, een uitgerekte wapenstilstand.⁵⁴ Die beschrijving vat ook de politieke situatie van Finland in die periode samen. Tot na de afloop van de Eerste Wereldoorlog was Finland al honderden jaren lang een speelbal geweest in het internationaal strijdtoneel. Eerst behoorde Finland tot westerbuur Zweden, nadien tot oosterbuur Rusland. Maar ook na haar onafhankelijkheid in 1917 voelde het land de hete adem van haar voormalige overheerser in de nek. De constante dreiging culmineerde uiteindelijk in de Winteroorlog, een conflict dat in de naoorlogse Finse historiografie en populaire cultuur werd gekenmerkt door de notie van ‘exceptionalisme’: de uitzonderlijkheid van haar casus in vergelijking met andere Europese landen. Enerzijds werd die uitzonderlijkheid toegedragen aan de aparte koers die Finland voer in vergelijking met de Baltische staten en Polen, de andere landen waarop het Molotov-Ribbentroppact impact had. Ondanks een aantal treffende gemeenschappelijke factoren – de kwetsbare positie tussen Rusland en Duitsland en de gelijktijdige, recente onafhankelijkheid in de jaren 1917-18 – bleef Finland na 1940 als enige onafhankelijke staat over.⁵⁵ Al tijdens de oorlog werd dit beeld onderschreven door

---

⁵³ Jukka Nevakivi, *The Appeal that was Never Made. The Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War 1939-1940* (Londen: C. Hurst & Company, 1976), 29.

⁵⁴ Eric Hobsbawm, *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991* (Londen: Penguin Books, 1994), 12.

⁵⁵ Ville Kivimäki, “Three Wars and their Epitaphs,” in *Finland in World War II. History, Memory, Interpretation*, eds. Tiina Kinnunen en Ville Kivimäki (Leiden/Boston: Brill, 2012), 51.

buitenlandse pers, die de weerstand van Finland bemerkten als de symbolische strijd van David tegen Goliath.

1.1 De aanloop: diplomatische krachtmeting in een doodlopende straat

Finland en Rusland leefden al enkele decennia op gespannen voet met elkaar. Eén van de grote kantelmomenten die daartoe leidden, was de onafhankelijkheidsverklaring in 1917, waarmee Finland zich afscheurde van haar oosterbuur, die op dat moment te kampen had met de Februarirevolutie. Ook nadat Rusland de onafhankelijkheid erkende bleef de spanning hoog, en werd de nieuwbakken staat meteen verscheurd door een bloedige burgeroorlog. De strijd tussen de conservatieve Witte Garde en de door de Sovjetunie gesteunde Rode Garde, tussen januari en april 1918, onderstreepte symbolisch de onverzoenbaarheid van beide naties.⁵⁶ Ook droegen verscheidene grensdisputen daartoe bij. Karelië, een regio in zuidoost-Finland en noordwest-Rusland, was daar het toneel voor. Activisten van de Witte Garde staken de grens over om verschillende gebieden in Karelië, waarvan zij vonden dat die tot Finland behoorden, te veroveren onder het mom van een *heimosodat*, een etnische oorlog.⁵⁷ Het conflict zou anticommunistische gevoelens diep doen inwortelen in de Finse maatschappij.⁵⁸

In het akkoord dat een einde maakte aan de strijd, het Verdrag van Tartu (1920), werden de onafhankelijkheid en soevereiniteit van Finland gevrijwaard door het Kremlin.⁵⁹ De territoriale afspraken die erin werden geformuleerd zouden echter een belangrijke bouwsteen worden voor de twisten tussen beide staten tijdens de late jaren dertig. Finland stemde ermee in dat

---

⁵⁶ Risto Alapuro, *State and Revolution in Finland* (Berkeley: University of California Press, 1988), 77.

⁵⁷ Louis Clerc, *La Guerre Finno-soviétique, (Novembre 1939 - Mars 1940)* (Parijs: Economica, 2015), 14-15.

⁵⁸ Henrik Meinander, "Finland and the Great Powers in World War II," in *Finland in World War II. History, Memory, Interpretation*, eds. Tiina Kinnunen en Ville Kivimäki (Leiden/Boston: Brill, 2012), 1-2.

⁵⁹ Robert Condon, *De Winteroorlog* (Antwerpen: Uitgeverij Standaard, 1998), 11.

Oost-Karelië en de twee grensprovincies Repola en Porajärvi Russisch werden, en enkele eilanden in de buurt van Leningrad, het huidige Sint-Petersburg, werden geneutraliseerd. In ruil voor die toegevingen kregen ze West-Karelië en Petsamo, een strategische ijsvrije haven in het Noorden. In 1932 en 1934 werd de overeenkomst bevestigd en verlengd tot 1945, en konden geschillen worden opgelost middels een nieuw ingerichte verzoeningscommissie.⁶⁰

De woelige late periode van het interbellum gooide echter roet in het eten. Terwijl de internationale spanningen tegen het eind van de jaren dertig hoog opliepen, verliet de Sovjetunie immers het isolement waarin zij door de Revolutie was geraakt, en ging weer een actieve rol spelen op het internationale politieke veld. Finland en de Baltische staten Letland, Estland en Liettouwen zouden als eersten de hernieuwde kracht van de Russische buitenlandse politiek aanvoelen.⁶¹

Na de Duitse inname van Bohemen en Moravië in 1938, groeide de vrees dat ook Roemenië en Polen voor de bijl zouden gaan. Groot-Brittannië en Frankrijk startten onderhandelingen met Rusland, met een anti-Duits samenspannen als einddoel. Het Kremlin ging hier op in, maar stelde dat een overeenkomst van wederzijdse steun niet alleen Roemenië en Polen, maar ook Finland, Estland en Letland moest behelzen.⁶² De daarbij opgetekende voorwaarden zouden vooral de *de facto* Russische macht in de Baltische regio versterken. Zo zouden bij het uitbreken van een oorlog het eiland Hanko en de Åland-eilandengroep de uitvalsbasis worden van de Russische marine, zo stelt het originele voorstel van Volkscommissaris van Defensie K.J. Vorosjilov. Finland was een sterke tegenstander van dit akkoord, en bleef krampachtig vasthouden aan haar neutrale status. In de eerste maanden van 1939 werden de Russisch-Finse betrekkingen zo mogelijk nog slechter. Het Kremlin weigerde een handelsverdrag aan te gaan zolang de politieke en militaire twisten onopgelost bleven, en Helsinki weigerde ieder voorstel dat tot inbreuk van hun neutraliteit zou leiden. Enerzijds verwierp de staat de ‘bescherming’ van de drie grootmachten Frankrijk, Groot-Brittannië en Rusland, anderzijds weigerde ze in april 1939, naar het voorbeeld van Zweden en Noorwegen, ook een non-aggressiepact met

---

⁶⁰ Vesa Neye, *Finland at War. The Winter War 1939-1940* (Oxford/Londen: Osprey Publishing, 2015), 38-39.

⁶¹ Jakobson, *Finland Survived. An account of The Finnish-Soviet War, 1939-1940*, 13.

⁶² Beck, “The Winter War in the International Context: Britain and the League of Nations’ Role in the Russo-Finnish Dispute, 1939-1940,” 59-60.

Duitsland.⁶³ Het Molotov-Von Ribbentropact – ondertekend op 23 augustus 1939 – luidde het einde in van Finlands strategische isolement. In een geheim protocol werd Oost-Europa immers als een taart verdeeld, en ook het lot van Finland werd bezegeld: samen met Estland, Letland en een deel van Polen zou het onder Russische invloedssfeer komen.⁶⁴

Na de overrompeling van de Poolse staat door nazi-Duitsland in september 1939 stonden de asmogendheden en de geallieerden lijnrecht tegenover elkaar, maar aangezien geen van beide partijen tot militaire acties overging, heerste er in Europa een schijnoorlog of “*drôle de guerre*.” Voor Finland was die dreiging echter tastbaarder, zeker na de omvorming van de Baltische staten tot Russische protectoraten.⁶⁵ De gevreesde uitnodiging tot onderhandelingen kwam vanuit Moskou in Helsinki aan op 5 oktober, en luidde het begin in van een periode van diplomatisch getouwtrek tussen beide staten. Ze namen beiden ook meteen militaire voorzorgen: Rusland verzamelde troepen in het grensgebied, en onder het mom van een ‘uitzonderlijke training voor reservisten’, startte de Finse regering op 12 oktober de algemene mobilisatie op.⁶⁶

De Finse delegatie diplomaten onder leiding van Juhi Paasikivi kreeg van haar regering de instructies om het been stijf te houden, en geen enkel voorstel aan te nemen dat de onafhankelijkheid zou ondermijnen.⁶⁷ In geen geval mocht Finland een pion of speelbal worden van grootmachten. Om dit te vermijden, kreeg de delegatie wel enkele opties voor toegevingen. Zo was de overheid bereid om het eiland Jussarö af te staan en kon er onderhandeld worden over een verdere verdeling van de provincie Karelië.⁶⁸ Voor Molotov en Stalin was die toegeving niet voldoende, en zij eisten zo’n 2761 km² aan Fins grondgebied, in ruil voor 5529 km² onontgonnen land ten Noorden van het Ladogameer. De vruchteloze onderhandelingen zouden nog enkele weken aanhouden. Na een door Rusland in scène gezet grensincident nabij

---

⁶³ Jukka Nevakivi, *The Appel That Was Never Made. The Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War 1939-1940* (Londen: C. Hurst and Company, 1976), 1-2.

⁶⁴ Olli Vehviläinen, *Finland in the Second World War* (Londen: Palgrave Macmillan, 2002), 35.

⁶⁵ Nevakivi, *The Appel That Was Never Made*, 9-10.

⁶⁶ Condon, *De Winteroorlog*, 10-11.

⁶⁷ Vesa Neye, *Finland at War. The Winter War 1939-1940* (Oxford/Londen: Osprey Publishing, 2015), 45.

⁶⁸ Neye, *Finland at War*, 49.

Mainila, waarbij het Finse leger werd beschuldigd van een artillerieaanval, werd de uitzichtloosheid van de situatie duidelijk. Na een laatste bijeenkomst tussen de delegaties op 13 november 1939, werden de gesprekken stopgezet.⁶⁹

Op 28 november beschuldigde Molotov de Finse regering ervan een “diep vijandige gezindheid” jegens Rusland te koesteren.⁷⁰ Bovendien weigerde hij een eerder voorstel van de Finse regering om opnieuw te onderhandelen over een wederzijdse terugtrekking van troepen uit het grensgebied, en verbrak hij eenzijdig het non-agressiepact tussen beide landen. Zonder een reactie van de Finse regering op die nota af te wachten, werden de diplomatieke betrekkingen op 29 november verbroken.⁷¹ Terwijl de wereld de volgende stap op het Westelijke front afwachtte, vond in het Noorden een ontwikkeling plaats die onverwachts de aandacht van het eigenlijk oorlogstoneel afleidde: gedurende 105 dagen was het verbaasde en vaak meelevende Westen getuige van een ongelijke strijd, die de ‘Winteroorlog’ genoemd zou worden.

1.2 Het verloop van de Winteroorlog: David tegen Goliath

De Finse deelname aan de Tweede Wereldoorlog begon in de vroege ochtend van 30 november 1939 met een onaangekondigd Russisch artilleriebombardement in het Zuidoostelijke grensgebied.⁷² Het Rode leger stak op diverse plaatsen de 1600 kilometer lange grens over, en bestookte de hoofdstad en 13 andere steden met luchtbombardementen. De gehoopte *Blitzkrieg* en een snelle opmars naar Helsinki kwam er evenwel niet. Het slecht uitgeruste Finse leger slaagde er immers in het Rode leger een halt toe te roepen in het Zuidoosten van het land, op het Karelische schiereiland.⁷³

---

⁶⁹ Jakobson, *Finland Survived*, 3.

⁷⁰ Condon, *De Winteroorlog*, 12.

⁷¹ Nevakivi, *The Appel That Was Never Made*, 41.

⁷² Ville Kivimäki, “Three Wars and their Epitaphs: The Finnish History and Scholarship of World War II,” in *Finland in World War II. History, Memory, Interpretation*, eds. Tiina Kinnunen en Ville Kivimäki (Leiden/Boston: Brill, 2012), 1-2.

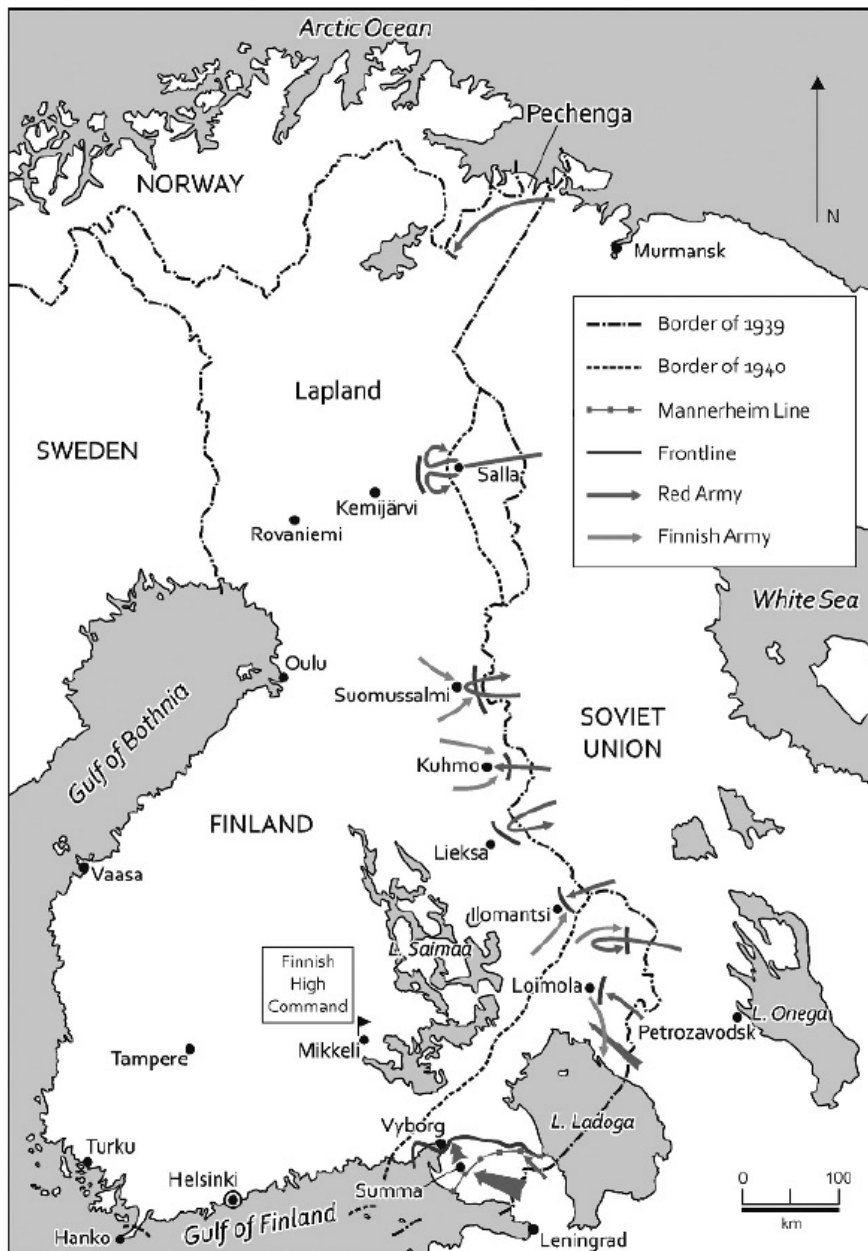
⁷³ Jean de Greef en Michel Moreels, “België tegenover het Russisch-Fins Conflict,” in *Montagne Russe. Belevissen van Belgen in Rusland*, eds. Eddy Stols en Emmanuel Waegemans (Berchem: Uitgeverij EPO, 1989), 266.

Dit relatieve succes was te danken aan diverse factoren. Enerzijds maakte het Finse leger handig gebruik van omgevingsfactoren. Zo zetten ze ski-troepen in, die zich veel sneller en behendiger door het barre, ondergesneeuwde landschap konden voortbewegen. Ook de dichte bebossing langs de Russisch-Finse grens, die het Rode Leger dwong om hun kolonnes langs een beperkt aantal bospaden te sturen, zorgde voor een defensief voordeel. Het leidde tot het ontwikkelen van de *motti*-tactiek, het doen stoppen, afsnijden, omcirkelen en het met beperkte mankracht aanvallen van kolonnes voertuigen en troepen.⁷⁴ Ten slotte had het Finse leger, de dreiging sterk voelend, haar voorbereidingen getroffen. In de zomer van 1939 startte men op het Karelische schiereiland immers met de bouw van een verstevigde aaneenschakeling van betonnen bunkers, mijnvelden en tankbarricaden. De linie werd vernoemd naar Carl Gustav Mannerheim, de legendarische veldmaarschalk die na 30 november opperbevelhebber van het leger werd. Ook hadden enkele militaire strategen het bevel gekregen de militaire capaciteiten van hun Oosterbuur in kaart te brengen. Militaire handleidingen werden vertaald en bestudeerd, en men onderzocht de patronen van Russische troepen in de grensgebieden.⁷⁵ Bij de aanvang van het conflict beschikte het Finse leger aldus over een gedegen kennis van de slagkracht en tactieken van haar voormalige overheerser.

---

⁷⁴ Neye, *Finland at War*, 57-58.

⁷⁵ Pasi Tuusainen, "The Finnish Army at War. Operations and Soldiers, 1939-1940 in *Finland in World War II. History, Memory, Interpretation*, eds. Tiina Kinnunen en Ville Kivimäki (Leiden/Boston: Brill, 2012), 140-141.

Kaart 1 – *Het Fins-Russische strijdtoneel, 30 november 1939 – 13 maart 1940.* (Uit: Pasi Tuusainen, “The Finnish Army at War. Operations and Soldiers, 1939-1940,” in: Kinnunen, Tiina, Kivimäki, Ville. *Finland in World War II. History, Memory, Interpretation.* Leiden/Boston: Brill, 2012, 146.)

In het hoge Noorden van Finland boekte Rusland echter wel grote landwinst, waaronder de belangrijke ijsvrije havenstad, Petsamo.⁷⁶ Tijdens de eerste weken van 1940 begon de numerieke overmacht van het Rode leger ook in Karelië door te wegen. Tijdens het conflict

⁷⁶ Nevakivi, *The Appel That Was Never Made*, 41.

beschikte het Finse leger slechts over een totaal van ongeveer 340.000 troepen, waarvan sommigen het zelfs zonder uniform moesten stellen. Het Rode Leger daarentegen had tegen het einde van de Winteroorlog zo'n 1 miljoen troepen op de been gebracht. Ook materieel gezien was er een groot onevenwicht tussen beide legers: het wapentuig van de Finnen was sterk verouderd en slechts in kleine aantallen beschikbaar, in schril contrast met haar vijand.⁷⁷

Naarmate er in februari meer en meer Russische versterkingen over de grens werden gestuurd, keerde het tij finaal. De Finse regering zette daarom in op het bereiken van drie doelstellingen in haar buitenlands beleid. Ten eerste wilden ze diplomatische contact met Rusland onderhouden, om eventuele vredesonderhandelingen als optie te vrijwaren. Ten tweede hoopten ze Zweden in het conflict te betrekken. Ten slotte lobbyden ze volop voor een Westerse interventie, materiële ondersteuning en oorlogsvrijwilligers.⁷⁸

Het voltooien van de eerste doelstelling bleek moeilijk. Eind januari kon er contact worden gelegd met Rusland, met Zweden als mediator. Moskou maakte daarbij meteen duidelijk dat er pas vredesgesprekken konden worden opgestart eens de Finse regering bekend zou maken welke stukken grondgebied het zou afstaan. Meerdere Finse tegenvoorstellen werden van de tafel geveegd, en beantwoord met Russische offensieven. Ondertussen mislukten ook de pogingen om Zweden als militaire bondgenoot bij het conflict te betrekken.⁷⁹ Ondanks de grote sympathie van het Zweedse volk voor de Finse strijd, wat zich vertaalde in een groot aantal oorlogsvrijwilligers, bleef de Zweedse regering vastklampen aan haar neutrale status. De derde doelstelling werd, na lang aarzelen van Frankrijk, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten, wel voltooid, al mocht de hulp niet meer baten.

Op 13 maart 1940 liep het conflict immers, na grote verliezen aan beide zijden, ten einde met het tekenen van een vredesakkoord. Het Vredesverdrag van Moskou, waarin een nieuwe demarcatielijn werd vastgelegd, werd in Finland als een grote vernedering onthaald. Hoewel het haar onafhankelijk bleef behouden, verloor het land ongeveer 10% aan grondgebied. Meer dan 400.000 Karelsche burgers werden ontzet uit hun eigendom.⁸⁰

---

⁷⁷ Tuusainen, "The Finnish Army at War," 141.

⁷⁸ Neye, *Finland at War*, 188.

⁷⁹ Neye, *Finland at War*, 189-190.

⁸⁰ Pasi Tuusainen, *Finnish Military Effectiveness in the Winter War 1939-1940* (Londen: Palgrave Macmillan, 2016), 5-6.

1.3 Internationale aandacht en inmenging

So many small nations had been bullied into humiliating surrender, the dictators had won so many cheap victories, that idealism had been left starving... The Maginot line might have reflected a feeling of security for those living behind it, but it could not inspire them as did the image of a Finnish soldier hurling a bottle at a tank.⁸¹

Max Jacobson

1.3.1 *De Westelijke grootmachten: toekijkende reuzen*

De amper drie-en-halve maand durende Winteroorlog werd met argusogen aanschouwd in de Westerse pers. Historicus Louis Clerc onderzocht hoe het conflict in Frankrijk werd onthaald. Hoewel de oorlog destijds eerder als epifenomeen zou kunnen weggeschreven worden, gezien de bijrol die Finland in de internationale politiek speelde, bleek niets minder waar. Clerc ondervond immers dat de Franse pers begeistert was door de escalatie van de grensgeschillen tijdens de winter van 1939-40. De Russische aanval op het militair zwakkere Finland werd al snel vergeleken met die van Goliath tegen de dappere David.⁸²

Verder sprak de wijze waarop de strijd werd gevoerd tot de verbeelding, en leek bovendien ver af te staan van de beter gekende mechanische, industriële wijze van oorlogsvoering. Men kreeg gedetailleerde verslagen van man-tot-man gevechten, gevoerd door troepen op ski's in barkoude, desolate Finse wouden. De oorlog “à l'ancienne” leek herboren. In de talloze reportages en nieuwsberichten sijpelde een enthousiaste houding tegenover Finland door. Een voorkeursbehandeling die haar voorgangers in mindere mate genoten: de Baltische staten, die gedwongen werden een reeks militaire akkoorden te tekenen, of Polen, dat twee maanden voordien werd overrompeld.⁸³ De wijze waarop de Franse pers naar het conflict keek werd gedomineerd door een anticommunistische attitude. Verder kwam daarbij ook vaak oorlogsnostalgie, exotisme of sterke verontwaardiging aan de oppervlakte. Het tekenen van het voor Finland nadelige vredesverdrag in maart 1940 werd dan ook geportretteerd als een

---

⁸¹ Jakobson, *Diplomacy of the Winter War: An Account of the Russo-Finnish War, 1939-1940* (Cambridge: Harvard University Press, 1961), 175.

⁸² Clerc, *La Guerre Finno-soviétique*, 6.

⁸³ Clerc, *La Guerre Finno-soviétique*, 8.

bittere nederlaag. Hierna verdween het conflict uit de Franse pers en geraakte het in de publieke vergetelheid, en werd het conflict eerder gezien als inleiding op de strijd die een maand later in Noorwegen zou losbarsten.⁸⁴

Ook in andere Westerse landen kon Finland rekenen op de steun van de populaire publieke opinie. Talloze Europese correspondenten, die berichtten over de ontwikkelingen aan het Finse front, maar eigenlijk vooral verzameld zaten in het veilige hotel Kämp in Helsinki, deden hun publiek meeleven met het Finse volk door een kleurrijke verslaggeving.⁸⁵

Hoewel verhalen over de verwoede strijd aan het Fins-Russische front breed werden uitgesmeerd in de internationale pers, bleven grootschalige politieke, humanitaire of militaire reacties te lang uit.⁸⁶ Een combinatie van voorzichtige diplomatische relaties en de neutraliteitswens van enkele staten, kunnen worden aanzien als enkele van de oorzaken.

De Finse regering benaderde in december 1939 de Volkenbond met de smeekbede maatregelen te nemen tegen de Russische invasie.⁸⁷ Dit in de hoop dat de organisatie tussen beide zou komen als mediator in vredesonderhandelingen of, in een slechter scenario, de leden zou aansporen militaire steun te bieden. Groot-Brittannië en de neutrale staten van Europa waren echter niet happig om op dat laatste in te gaan, omdat zo de precaire relaties met Moskou onder druk zouden komen te staan. De secretaris-generaal van de Volkenbond, de Fransman Joseph Avenol, spoorde daarom de Zuid-Amerikaanse landen aan om diplomatieke actie te ondernemen. Deze vormden een blok onder leiding van Argentinië, met als eis de verwijdering van Rusland uit de Volkenbond.⁸⁸

Na veel diplomatiek getouwtrek en geheime onderhandelingen tussen de schijnbaar neutrale lidstaten Groot-Brittannië en Frankrijk, werd het lidmaatschap van de Rusland opgeschort. De resolutie, ondertekend op 14 december, bevatte ook de aanbeveling om humanitaire en

---

⁸⁴ Clerc, *La Guerre Finno-soviétique*, 9-11.

⁸⁵ Martti Julkunen, *Talvisodan Kuva Ulkomaiset Sotakirjeen Vaihtajat Suomessa V. 1939-1940* (Turku: University of Turku Press, 1975), 357-358.

⁸⁶ Seppo Ervasti en Jaakko Vesanen, *The Battle of Finland's Independence 1939-1945* (Vantaa: VETRES, 2013), 13.

⁸⁷ Jakobson, *The Diplomacy of the Winter War*, 21.

⁸⁸ Vehviläinen, *Finland in the Second World War*, 48-49.

materiële steun te bieden aan Finland.⁸⁹ Aan die aanbeveling werd door een deel lidstaten navolging gegeven in het voorjaar van 1940.

Zo werden er onder andere in Noorwegen, Zweden, België, Nederland, Zwitserland, Hongarije en de Verenigde Staten grootschalige humanitaire hulpacties op poten gezet. De Britse regering stond de oprichting van het *Foreign Aid Bureau* (FAB) toe. Het comité van het FAD werd grotendeels gefinancierd door Lord Davies en drie houthandelaars, die economische belangen hadden bij het welvaren van Finland. Georg Gripenberg, de Finse ambassadeur in London van 1933-1941, financierde het Britse vrijwilligersbureau en haar medewerkers.⁹⁰ Het FAD organiseerde meerdere inzamelacties om voeding, kledij en andere levensnoodzakelijke middelen naar Finland te verschepen. Ook ronselde het bureau vrijwilligers en stond ze in voor de logistieke organisatie van militaire hulpgoederen.⁹¹

Duitsland, de toenmalige bondgenoot van Sovjet-Rusland, stuurde wapens, maar de steun hield op toen een Zweedse krant hierover berichtte, en de druk op het bondgenootschap te hoog werd. Ook Italië uitte haar steun. Grote menigten kwamen op straat om te betogen voor de Finse Ambassades in Europa, en wierpen stenen naar de Russische ambassade. Italië stuurde uiteindelijk militair materiaal.⁹²

De regering van de Verenigde Staten besliste 2,5 miljoen dollar te schenken, onder voorwaarde dat die som enkel humanitaire doeleinden mochten dienen.⁹³ Uiteindelijk schonken Frankrijk, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië ook artillerie, munitie en zelfs enkele vliegtuigen. Maar door de neutrale houding van Noorwegen en Zweden, die aanvankelijk de doorgang van buitenlandse oorlogsvrijwilligers en militaire goederen weigerden, bereikte veel van de hulp pas in maart 1940 de frontlijn.⁹⁴ Het materiaal dat wel op tijd kwam, bracht vaak ook problemen mee. Omdat het van verschillende plaatsen kwam, was het geleverde wapenmateriaal enorm divers. De handleidingen waren vaak in andere talen, en

---

⁸⁹ Vehviläinen, *Finland in the Second World War*, 49.

⁹⁰ Brooke, *The Volunteers. The Full Story of British Volunteers in Finland (1939-41)*, 25-26.

⁹¹ Craig Gerrard, *The Foreign Office and Finland 1938-1940: Diplomatic sideshow* (Baldon: Routledge, 2005), 12.

⁹² William R. Trotter, *A Frozen Hell. The Russo-Finnish Winter War of 1939-40* (Chapel Hill: Angonquin Books of Chapel Hill, 2000), 196.

⁹³ Neye, *Finland at War. The Winter War 1939-1940*, 192.

⁹⁴ Neye, *Finland at War*, 190.

er was bovendien verschillende munitie nodig. Zo waren er in maart 1940 niet minder dan 7 verschillende types handgranaten beschikbaar aan het front, elk met hun eigen instructies.⁹⁵

1.3.2 De houding van België: “Aidons la Finlande!”

Michel Moreels onderzocht in zijn thesis hoe de Belgische staat en pers reageerden en handelden in reactie op het Fins-Russische conflict.⁹⁶ Uit zijn bevindingen blijkt dat de reacties in grote mate in dezelfde lijn liggen van andere Westerse landen.

De verslaggeving werd enerzijds namelijk gekenmerkt door een algemene, grote publieke aandacht en quasi unanieme sympathie voor de Finse strijd.⁹⁷ Naast de veelvuldige overname van persberichten van de grote persbureaus, stuurden enkele kranten ook eigen correspondenten uit om ter plekke verslag te geven. Zo berichtten Raymond De Becker (*L'Ouest*), Frans Van Ermengen (*La Nation Belge*), Marthe Huysmans (*Le Peuple*) en Claudine De Pret Roose de Calesberg vanuit Helsinki.⁹⁸ Jean de Moreau d'Andoy, die naar Finland vertrok als één van de vrijwilligers (cf. infra), rapporteerde zijn ervaringen aan *L'Avenir*.⁹⁹

Anderzijds lijkt de reactie van België grotendeels gekenmerkt door het krampachtig vastklampen van de staat aan haar neutrale status, om niet in diplomatische of zelfs militaire twisten verstrengeld te geraken. Dat die voorzichtigheid enigszins te verwachten was, werd duidelijk tijdens de zomermaanden van 1939 met de crisis rond generaal-majoor Emile Badoux.¹⁰⁰ De generaal-majoor nam de drie laatste maanden voor zijn pensioen vakantie, en vertrok in april 1939 naar Finland. Hij stond er het Finse leger bij als raadgever tijdens de bouw van de

---

⁹⁵ Trotter, *A Frozen Hell*, 199-200.

⁹⁶ Moreels, Michel. *La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais. (Décembre 1939- Mars 1940)*. Masterproef, Université Catholique de Louvain, 1983.

⁹⁷ Moreels, *La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais*, 161-162.

⁹⁸ Julkunen, *Talvisodan Kuva Ulkomaiset Sotakirjeen Vaihtajat Suomessa V. 1939-1940*, 357-358.

⁹⁹ Jean De Moreau d'Andoy, “En Finlande avec les Volontaires Belges, Helsinki Retrouve la paix,” *l'Avenir*, 7.4.1940.

¹⁰⁰ Moreels, *La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais*, 155.

eerder vernoemde Mannerheim-linie.¹⁰¹ Zijn bijdrage werd bovenal geapprecieerd in de Finse publieke opinie, maar kreeg ook in de Belgische pers heel wat positieve aandacht. Datzelfde kan echter niet gezegd worden over de Belgische overheid, die geen kant wilde kiezen temidden de grote spanningen tussen Finland en Rusland. De assistentie van een Belgisch militair aan Finse verdedigingswerken, gericht tegen haar Oosterbuur, impliceerde dat echter erg sterk. Nog voor het uitbarsten van de Winteroorlog werd Badoux daarom gerepatrieerd naar België.¹⁰² Ook na de oproep van Finland aan de Volkenbond in december 1939, hield België zich eerder afzijdig in de beslissing om het lidmaatschap Rusland al dan niet op te schorten.¹⁰³ Het zich voorzichtig voortbewegen binnen het internationale diplomatieke speelveld van België manifesteerde zich echter niet in dezelfde mate als Zweden of Noorwegen. Zo werd de Russische aanval in sommige officiële fora wel openlijk veroordeeld.¹⁰⁴ Het merendeel van de leden van de Kamer van Volksvertegenwoordigers gaven blijk van een dergelijke steun tijdens een bijeenkomst.¹⁰⁵ Ook in de schriftelijke neerslag van de vergadering van de Senaat op 26 december 1939, lijkt een dagorde aangaande het conflict met groot enthousiasme onthaald:

*“Les membres du Sénat de Belgique, réunis adressent au gouvernement et au peuple finlandais leurs sentiments de grande admiration pour l’héroïque défense qu’ils opposent aux envahisseurs de leur pays. Ils forment des vœux pour le triomphe de leurs aspirations nationales, dans le dur combat qu’ils ont à soutenir contre un ennemi si supérieure en nombre. (vifs applaudissements sur la plupart des bancs.)”*¹⁰⁶

Ten slotte werden, naar analogie met talloze andere Westerse landen, ook in België grote humanitaire hulp- en inzamelacties op poten gezet. Naast kleinere inzamelacties door universiteiten en jeugdbewegingen, speelden drie organisaties de hoofdrol in dat proces. Ten eerste was er *Pro Juventute*, dat in 1938 ontstond uit een reeks voorgaande filantropische

---

¹⁰¹ Jo Gérard, Hervé Gérard en Gustave Rens, *Se Battre Pour la Belgique* (Brussel: Editions J.M. Collet, 1984), 234-235.

¹⁰² Moreels, *La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais*, 141-142.

¹⁰³ Moreels, *La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais*, 154.

¹⁰⁴ Moreels, *La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais*, 155.

¹⁰⁵ Parlementaire Handelingen van de Kamer der Volksvertegenwoordigers, 17.1.1940 (Parlementaire Handelingen nr. 15, 322), geraadpleegd op 12.5.2017, www.dekamer.be/kvvcr.

¹⁰⁶ Parlementaire Handelingen van de Senaat, 26.12.1939 (Parlementaire Handelingen van de Senaat, nr. 11, 178-179), geraadpleegd op 13.5.2017, www.senate.be.

initiatieven van baron Louis Empain. Zo stichtte hij in 1932 *L'institut de Sainte-Ode*, een instelling voor mentaal gehandicapte kinderen, en vanaf 1934 reikte hij een jaarlijkse prijs uit voor wetenschappelijk onderzoek door studenten. In december 1939 startte *Pro Juventute* met een campagne ter financiering van 5 Belgische Hulpkampen in Finland, om getroffen burgers te kunnen bijstaan.¹⁰⁷ De vijf kampen, in Vithi, Turku, Nastola, Il en Sievi, werden ingericht om ondervoede kinderen op te vangen. Ter plaatste werd werk geleverd door gedelegeerde Léon Van der Beken en Odette Despeigne, een sociaal assistent. Na 10 mei werden de kampen verder uitgebaat door de *Mannerheimin Lastensuojelullitto*, een Finse hulporganisatie. De organisatie richtte ook het *Comité d'Aide aux Enfants Finlandais* op dat tot april 1940 werkzaam bleef.¹⁰⁸

De twee andere organisaties die een betekenisvolle bijdrage leverden, waren *Les Amitiés Belgo-Finlandaises* en de Belgische afdeling van het Rode Kruis. Die laatste organiseerde in december onder de leuze "*Aidons la Finlande!*" een week van onthouding, een grote inzamelactie die bovenop het ingezamelde bedrag ook een staatsdonatie van 2.000.000 Belgische Frank kon losweken. In totaal zou er in België rond de 10 miljoen Belgische Frank aan financiële hulp worden ingezameld, waarmee vooral levensmiddelen, kledij en medicijnen konden worden gedoneerd. Het bedrag zou enkel in Frankrijk, Groot-Brittannië, Zweden, Zwitserland en Nederland proportioneel worden overtroffen.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ *Pro Juventute. Troisième Rapport Annuel* (Brussel, 1940), 12-15.

¹⁰⁸ *Pro Juventute. Troisième Rapport Annuel*, 23-24.

¹⁰⁹ Rapport "Action réalisée en Belgique en faveur de la Finlande", 1940 (Archief van de FOD Buitenlandse Zaken, Handel en Ontwikkelingssamenwerking, Brussel, Diplomatiek Archief, 11348/Bis).

Figuur 1 – Kaft van een informatiebrochure over de ‘semaine de privation’ van het Rode Kruis. (Uit: *Les Résultats de Notre Appel Aidons la Finlande. Rapport et Liste des Souscriptions*, 1940 (Soma, Brussel, 39452).

2 De Belgische vrijwilligers

Chez les volontaires l'enthousiasme du début a disparu. Ils sont inquiets. Ce sont les copains qui vont rigoler quand on les verra revenir de la campagne de Finlande sans avoir tiré un obus.¹¹⁰

Jean de Moreau d'Andoy

2.1 Osasto Sisu

Hoewel de eigen mobilisatie moeizaam verliep en de uitrusting van het leger te wensen overliet, maakte de Finse legertop kennelijk een prioriteit van het aantrekken van buitenlandse strijdkrachten. Het was hen immers niet ontgaan dat de Westerse publieke opinie voornamelijk aan hun zijde stond, door het heersende anticommunistisch klimaat en de persperceptie van een symbolische strijd tussen 'David en Goliath'.

Opperbevelhebber Carl Gustav Mannerheim vaardigde op 1 december het bevel uit dat de Generale Staf belast zou worden met de opvang en training van buitenlandse oorlogsvrijwilligers.¹¹¹ Elke vrijwilliger diende geregistreerd en geaccommodeerd te worden, en zou bovendien recht hebben op een rantsoen en soldij. Net zoals Finse soldaten en officieren, zouden de vrijwilligers respectievelijk maandelijks respectievelijk 300 en 500 Finse *Markka* toekomen.

In Tornio, een grensstad waar de Finse en Zweedse treinsporen op elkaar aansluiten, en waar zich bijgevolg de meeste vrijwilligers zouden aanmelden, werd een militaire verbindingsofficier geïnstalleerd, Esko Rieki. Het centrale controleorgaan, het Finse Vrijwilligersbureau, werd gevestigd in Helsinki, onder leiding van bioloog prof. E. Lönnrot (Universiteit van Helsinki) en het militaire bevel van generaal Oskar Enckell. Lapua, een dorp in West-Finland waar de belangrijkste munitiefabriek gevestigd was, werd uitgekozen als trainingsbasis. Kapitein Bertil Nordlund werd, nog zonder specifieke richtlijnen of een afgelijnd budget, belast met het vormen van een militaire eenheid met de instroom aan buitenlandse vrijwilligers. Hij doopte op 9 januari 1940 de eenheid tot 'Osasto Sisu', wat zich vrij

---

¹¹⁰ Jean de Moreau d'Andoy, "En Panne en France," *L'Avenir*, 20.3.1940.

¹¹¹ Vehviläinen, *Finland in the Second World War*, 63.

laat vertalen naar 'harde eenheid'. De *Osasto Sisu* werd ondergebracht in wat tot de onafhankelijkheidsstrijd in 1917 barakken waren voor een Russisch garnizoen.¹¹²

Een vrijwilliger die zich aanmeldde in Tornio werd ondervraagd, geregistreerd en kreeg een reispas naar Lapua. Daar diende hij zich aan te melden bij het registratiecentrum van de *Osasto Sisu*, waar hij na een succesvolle medische test werd ingeschreven en zijn dienstnummer ontving. Zijn burgerpaspoort werd ter inspectie opgestuurd naar de federale politie in Helsinki of Vaasa, of zelfs het Ministerie van Defensie. Vrijwilligers met een vliegbrevet werden naar Parola gestuurd, waar zich een trainingskamp van de Finse luchtmacht bevond.¹¹³

Het persoonlijk logboek van kapitein Nordlund leert ons meer over de opbouw van zijn eenheid.¹¹⁴ De *Osasto Sisu* bestond aanvankelijk uit drie compagnieën, ingericht naar het aandeel van bepaalde taalgebruikers. Een Britse en Hongaarse compagnie, waar de eigen landstaal werd gesproken, en een internationale compagnie, waar het Frans en Duits werd gehanteerd. Op 9 maart werd die internationale compagnie verder opgedeeld. Een eerste peloton werd gevormd met Estse vrijwilligers; een tweede met Nederlanders, Duitsers en Scandinaviërs die Duits verstonden; het derde peloton werd gevormd met Finstalige vrijwilligers, voornamelijk buitenlanders met Finse wortels; een vierde peloton, onder leiding van pelotonchef Sundmann, bestond uit een combinatie van nationaliteiten. De 52 Belgen, zo blijkt uit het persoonlijke logboek van Kapitein Nordlund, werden bij dit laatste peloton ingedeeld, met uitzondering van Georges Croisiau, die op 6 maart 1940 naar Parola werd gestuurd om er ingedeeld te worden bij de luchtmacht.¹¹⁵

Begin maart werd een eventuele eerste strijdinzet van de eenheid besproken tussen kapitein Nordlund en zijn oversten. De *Osasto Sisu* zou de frontlijn echter nooit te zien krijgen. Op 13 maart werd het tekenen van de wapenstilstand aangekondigd. Het nieuws kwam als een grote teleurstelling aan, zo beschrijft de kapitein een dag later:

---

¹¹² Brooke, *The Volunteers. The Full Story of British Volunteers in Finland (1939-41)*, 17-18.

¹¹³ Brooke, *The Volunteers. The Full Story of British Volunteers in Finland (1939-41)*, 18-19.

¹¹⁴ War Diary *Osasto Sisu*, 1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, *Sotapäiväkirjat-kokoelma*, SPK-1/2469, 1-12).

¹¹⁵ War Diary *Osasto Sisu*, 1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, *Sotapäiväkirjat-kokoelma*, SPK-1/2469, 1-3).

“De geruchten over de vrede werden bevestigd, en geheel ondenkbare en onverwachte scènes deden zich voor in de kazerne – oude krijgers konden hun tranen niet verbergen. Voor de eerste keer leek het zo te zijn dat *Osasto Sisu* zijn (...) bestaansrecht had verloren. (...) Niemand wilde geloven dat het echt tot een vrede zou komen, waarbij de grootste industriegebieden van Finland en ook versterkte zones werden afgestaan aan Sovjet-Rusland, zonder een laatste strijd aan te durven.”¹¹⁶

Toch bleven buitenlandse vrijwilligers zich aanmelden. Op 27 maart 1940, op haar hoogtepunt, was de *Osasto Sisu* 717 man sterk, komende uit 22 verschillende staten. Op 10 mei 1940 werd kapitein Nordlund overgeplaatst naar het hoofdkwartier van het Vrijwilligersbureau, waarna de *Osasto Sisu* officieel werd ontbonden.¹¹⁷

2.2 De Belgische golven: rekrutering en organisatie

Nordlunds logboek geeft de indicatie dat de Belgische vrijwilligers naar alle waarschijnlijkheid in twee of meer golven in Finland aankwamen. Zekerheid bestaat over het feit dat een laatste lichte van 21 vrijwilligers te laat in Lapua aankwam, op 20 maart 1940.¹¹⁸ De registratiefiches van de verbindingsofficier te Tornio bevestigen dit: de aankomst van 28 vrijwilligers werd op 18 februari opgetekend, de laatste 21 Belgen werden pas geregistreerd op 16 maart, na de ondertekening van de Vrede van Moskou. Op de fiches van de resterende drie vrijwilligers ontbreekt een registratiedatum.¹¹⁹

Aan Belgische kant sonden de *Fédération Nationale des Volontaires de Guerre* en haar subcomité *Aide à la Finlande* in voor de rekrutering van de vrijwilligers, en de logistieke organisatie van hun reis naar Finland.¹²⁰ In een bijzaaltje van een café aan de Lakensestraat in Brussel, werden

---

¹¹⁶Fragment vertaald uit het Zweeds. War Diary *Osasto Sisu*, 1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, *Sotapäiväkirjat-kokoelma*, SPK-1/2469, 3).

¹¹⁷ Brooke, *The Volunteers. The Full Story of British Volunteers in Finland (1939-41)*, 20-22.

¹¹⁸ War Diary *Osasto Sisu*, 1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, *Sotapäiväkirjat-kokoelma*, SPK-1/2469, 3).

¹¹⁹ Registration lists, 2/4.1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, *Sota-arkiston Arkisto 1918-1973, Päämajan Vapaaehtoistoimisto*, T-6572/3).

¹²⁰ Bewijs van de betrokkenheid van de organisatie zijn de registratiefiches die ze door de rekruten lieten invullen, en daarop verstuurd naar het Finse Vrijwilligersbureau te Helsinki.

de rekruten ontvangen en ingeschreven. De organisatie werd voorgezeten door Robert Viseur, die in rechtstreeks contact stond met het Finse Vrijwilligersbureau, en alles in goede banen tracht te leiden.¹²¹ De reis van journalist Jean de Moreau d'Andoy, die als vrijwilliger met de laatste lichter vertrok, blijkt echter allesbehalve vlot te zijn verlopen. Na hun vertrek vanuit het station Brussel-Zuid, strandden de ze in Parijs, waar ze een controle ondergingen van het Franse leger. Met een dag vertraging kwamen ze aan in Dieppe, waar hen een oversteek naar Groot-Brittannië werd geweigerd.¹²² Dit, zo kaart d'Andoy aan, ondanks het feit dat de *Fédération* beweerd had de visums geregeld te hebben. In een vlammend, pagina's-lang betoog doet de vrijwilliger zijn beklag bij Viseur:

*“Je crois c'est de mon devoir de vous signaler les très nombreuses lacunes constatées dans ton organisation. (...) le moral des hommes souffre du retard et du manque d'organisation et finalement ils sont menacés d'être refoulés lamentablement et cela en nombre assez important. (...) Croyez-bien que pour moi je ne réclame rien, tout en étant un peu étonné de la différence trouvées entra les belles promesses et la réalité de cette désorganisation.”*¹²³

De groep is op zee onderweg naar Noorwegen wanneer ze het nieuws van de Fins-Russische wapenstilstand te horen krijgen. D'Andoy beschreef in een artikel voor *l'Avenir* waarom ze hun reis toch verderzetten:

“Qu'allons-nous devenir? Bientôt, la réponse nous parvient. La Finlande réclame des hommes, non plus pour se batter, mais pour relever ses soldats épuisés. Il lui faut des spécialistes pour reconstruire et fortifier sa frontière. Les Belges ont répondu: 'present'.”

De *Fédération Nationale des Volontaires de Guerre*, die voor dit onderzoek gecontacteerd werd, ontkend dit en zegt geen archiefmateriaal omtrent de oorlogsperiode te bezitten. De fiches zijn te vinden in: Fiches, 1939-1940, (Kansallisarkisto, Helsinki, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973 *Päämajan Vapaaehtoistoimisto*, T-6572/2).

¹²¹ Brief R. Viseur aan Kolonel Vihma, 27/3/1940 (Familiearchief de Moreau d'Andoy, *correspondentie Jean de Moreau d'Andoy*).

¹²² de Moreau d'Andoy, “En Panne en France,” *L'Avenir*, 20.3.1940.

¹²³ Het verslag kwam terecht bij Pol Le Tellier, de Belgische ambassadeur in Parijs, die het verslag doorstuurde naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken. Brief P. Le Tellier aan P.H. Spaak, 4.3.1940 (Archief van de FOD Buitenlandse Zaken, Handel en Ontwikkelingssamenwerking, *Diplomatiek Archief*, 11.348/bis).

De moeizame tocht roept vragen op over de houding van de Belgische staat. Konden de vrijwilligers zich zomaar, zonder enige problemen of voorwaarden aansluiten bij een vreemd leger? De affaire rond generaal Badoux, tijdens de zomermaanden van 1939, doet daar bijkomend aan twijfelen.

Echter, ondanks de eerder besproken krampachtige diplomatische houding van België, bewees geen enkele bron het afkeuren of verbieden van een niet-officiële eenheid Belgische oorlogsvrijwilligers. Correspondentie tussen de Ministeries van Defensie en Buitenlandse Zaken doet eerder het tegenovergestelde vermoeden. Het kabinet van het laatstgenoemde Ministerie ging te rade bij luitenant-kolonel Sancke, nadat ene Maurice Loupart toestemming verzocht om zich als vrijwilliger te engageren bij het Finse leger. Sancke antwoordde daarop, als afgevaardigde van de minister van Defensie:

*“L’interessé n’ayant pas la qualité de militaire, rien ne s’oppose, de la part de mon Département, à cet engagement.”*¹²⁴

Loupart zou zich nooit aanmelden bij de *Fédération Nationale des Volontaires de Guerre*. Wel is de brief van zeker belang, vooral omdat er verder geen enkel spoor werd gevonden van een officiële uitspraak van de Belgische staat aangaande de vrijwilligers. De uitspraak van Sancke doet immers uitschijnen dat de toelating tot een Winteroorlog-engagement vasthing aan een belangrijke voorwaarde, namelijk de niet-gebondenheid aan het Belgische leger. Ze dient daarom gekaderd te worden in de context van de algehele Belgische mobilisatie in de maanden voordien. Op 26 augustus 1939 werd gestart met het voorbereiden van actieve regimenten, en in de maanden erna zouden divisies van eerste en tweede reserve worden opgeroepen.¹²⁵ België voelde kennelijk de oorlogsbui hangen, en zou, zo blijkt uit de brief van Sancke, liever geen reservisten uit haar handen zien glijpen.

---

¹²⁴ Kopie van een brief aan luitenant-kolonel Sancke, 18.2.1940 (Ministerie Buitenlandse Zaken, *Diplomatiek archief*, 11.348/bis). Een soortgelijke brief, handelend over het eventuele Finland-engagement van Hubert Mertens, oppert dezelfde voorwaarde. (Zie: Brief van het Grand Quartier General aan Spaak, 30/1/1939 (Archief van de FOD Buitenlandse Zaken, Handel en Ontwikkelingssamenwerking, *diplomatiek archief*, 11686).

2.3 De terugtocht naar België

Het traceren van de vrijwilligers na afloop van het conflict verliep erg moeizaam. Dat is wellicht zo omdat de Finse regering geen eenduidig plan had met de duizenden buitenlandse vrijwilligers. Opnieuw kan een lappendeken aan bronmateriaal enkele puzzelstukken aanreiken. Wat met zekerheid gezegd kan worden is dat het vertrek uit Finland van 40 vrijwilligers op 26 maart 1940 wordt bevestigd in de registratiefiches van het Vrijwilligersbureau.¹²⁶ Over de resterende twaalf vrijwilligers heerst meer onduidelijkheid. Mogelijk probeerden ze niet terug te keren naar België, maar een leven op te bouwen in Finland. Na mei 1940 werd een eventuele terugkeer alleszins bemoeilijkt, zo blijkt uit een getuigenis van vrijwilliger Charles Mélotte:

“Dès le début de la guerre en Belgique, je me présentai à l’ambassade de Belgique, en demandant mon rapatriement. Les agents belges étaient dans l’impossibilité de le faire. Plus tard, le chef de la police Finlandaise convoqua tous les étrangers et leur déclara que d’après les ordres allemands, ils étaient tenus de rejoindre leur pays d’origine.”¹²⁷

In juni 1941 laat de Finse overheid de resterende buitenlandse vrijwilligers inderdaad verzamelen in Korpilahti en Tornio, met de bedoeling hen naar Zweden te brengen. Maar alleen de Britten konden daar een visum verkrijgen, dus werd de rest terug naar Helsinki gevoerd.¹²⁸ Uit het oorlogsslachtoffersdossier van Georges Busch geeft hij aan in dat proces als een crimineel behandeld te zijn. Georges werd tussen 17 en 19 juni 1941 door de Finse federale politie opgepakt, die op dat moment samenwerkte met de Duitse Gestapo. Samen met een groep voormalige oorlogsvrijwilligers, werden ze gevangengezet in Tornio. Naar eigen zeggen gebeurde die gevangenzetting in het uiterste geheim, en werd communicatie met de buitenwereld hen volledig ontzegd. Nadien werd hij naar een gevangenis in Helsinki gebracht, waar Busch verscheen voor een chef van de politie, Aarne Kauhanen. Volgens Busch werd hem ter ultimatum een document voorgelegd ter ondertekening, waarin hij verklaart in het kamp

---

¹²⁶ Registration lists, 2/4.1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973, *Päämajan Vapaaehtoistoimisto*, T-6572/3).

¹²⁷ Ondervragingsdossier Charles Mélotte, 1948 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Charles Mélotte*, PP126178).

¹²⁸ Verslag Marcel Gallet, 1950 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Georges Busch*, PP46723).

van Kauhajoki te zullen werken. Wanneer hij contact zoekt met de Amerikaanse legatie, wordt die tewerkstelling stopgezet in midden september 1941. Hij wordt verplaatst naar Haaga, een randgemeente van Helsinki, en krijgt een werkverbod opgelegd. Het werd buitenlanders strikt verboden naar Helsinki te gaan, wat Busch toch deed.¹²⁹ Op 13 juni 1942 wordt Busch opnieuw gearresteerd te Helsinki. Daar kreeg hij te horen te zullen worden verscheept naar Duitsland. Eens aangekomen, wordt hij door de Gestapo opgepakt omdat hij een bedreiging zou vormen, en anti-Duitse propaganda verspreid zou hebben.¹³⁰ Tijdens het verdere verloop van de oorlogsmaanden zou hij gevangen zitten in de concentratiekampen Stettin, Dachau, Rote Dyna (Riga), Oranienburg-Sachsenhausen.¹³¹ George Busch nam deel aan de dodenmars vanuit Sachsenhausen in april 1945. Bij de bevrijding in mei 1945 verbleef hij in Lüneburg.¹³²

Ook Charles Mélotte onderging een soortgelijk proces. Na zijn engagement had hij een kortstondig huwelijk met een Finse vrouw, maar werd in 1941 opgepakt in Turku, Finland, en veroordeeld wegen diefstal en geweld. Na zijn scheiding zou Mélotte in het voorjaar van 1942 naar België gerepatriëerd worden.¹³³

Herman Van Pelt en François Mintjes werden na de Winteroorlog tewerkgesteld bij Wärtsilä-Konzern. Beiden werden op 16 juni 1940 gearresteerd en drie weken geïnterneerd in Tornio om nadien overgeplaatst te worden naar de gevangenis van Oulu.¹³⁴ Eind december 1941 werden ze overgebracht naar een gevangenis in Helsinki, om enkele weken later via Vaasa in het

---

¹²⁹ Verklaring aan advocaat Paul Lauwers, 1950 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Georges Busch*, PP46723).

¹³⁰ Verklaring aan advocaat Paul Lauwers, 1950 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Georges Busch*, PP46723).

¹³¹ Brief advocaat Paul Lauwers aan de minister van wederopbouw, 1950 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Georges Busch*, PP46723).

¹³² Vragenlijst, 1950 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier George Busch*, PP46723).

¹³³ Verklaring Jaakko Hallama, 1948 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Charles Mélotte*, PP126178).

¹³⁴ Verklaring Herman Van Pelt, 1948 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Herman Van Pelt*, PP25888).

concentratiekamp Sachsenhausen-Oranienburg terecht te komen. Mintjens werd tijdens zijn verblijf dwangarbeider in de naburige fabriek van Heinkel. Deze vliegtuigfabrikant bouwde in 1937 twee vliegtuigfabrieken in de omgeving van het kamp, en ging vanaf het voorjaar 1941 een coöperatieve aan met de SS, die gevangenen overdag in de fabrieken liet werken.¹³⁵ Van Pelt verklaarde samen met Mintjens te hebben deelgenomen aan de dodenmars uit het kamp in 1945.¹³⁶

Henry Mathys verbleef tot eind 1945 in Finland, als gevangene. Hij vraagt zijn repatriëring vanuit Helsinki aan op 7 juli 1945. Na enkele mislukte pogingen wordt de aanvraag in België voortgezet door zijn moeder.¹³⁷

2.4 De Belgische oorlogsvrijwilliger: een prosopografisch profiel

In de inleiding werd aangegeven dat het doel van dit onderzoek erin bestaat om de populatie Belgische vrijwilligers te onderwerpen aan een prosopografisch onderzoek. De namenlijsten, registratie- en persoonsfiches die door het Finse vrijwilligersbureau werden bewaard, bieden een schat aan biografisch materiaal.¹³⁸ Gezien de beperkte omvang van de groep zijn statistisch significante verbanden en sluitende conclusies grotendeels uitgesloten. Niettemin wordt in dit deelhoofdstuk gepoogd een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van de vrijwilligers en hun socio-culturele achtergrond, en daarbij wordt illustratief te werk gegaan met kaart- en grafiekmateriaal.

Feitelijk kan de opbouw van dit deelhoofdstuk – metaforisch gesproken – beschreven worden als een cirkel. De analyse richt zich in de eerste plaats op de buitenste laag en werkt zich naar

---

¹³⁵ Geoffrey P. Megargee, *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933-1945 Volume I* (Indianapolis/Bloomington: Indiana University Press 2009), 1333.

¹³⁶ Verklaring Herman Van Pelt, 1948 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Herman Van Pelt, PP25888*).

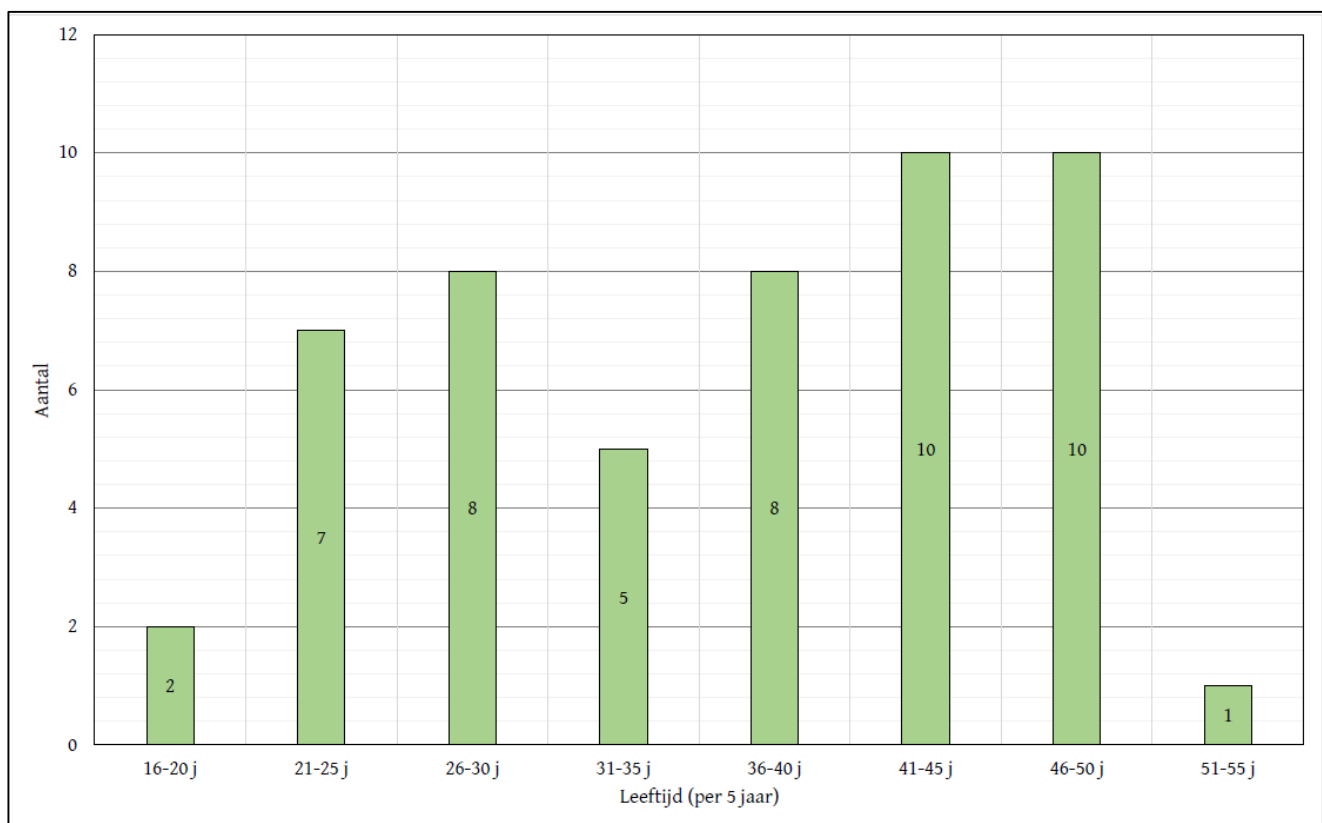
¹³⁷ Vragenlijst, 1949 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Henri Mathys, PP170996*).

¹³⁸ Kansallisarkisto, Helsinki, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973, *Päämajan Vapaaehtoistoimisto*, T-6572/5, T-6572/2, T-6572/3 en T-6572/14.

de kern toe. Dit betekent dat het komende stuk zich voornamelijk zal richten op de totale populatie of de buitenste laag van de cirkel. Vervolgens zal de aandacht zich meer naar het centrum verplaatsen, door enkele vrijwilligers uit het geheel te lichten op basis van specifieke kenmerken. Het algemeen opzet is een kwantitatief beeld te schetsen dat historisch onderbouwd is en waarin de stem van het individu niet ontbreekt.

2.4.1 Leeftijd

Een eerste gegeven dat de aandacht trek in het overzicht van de gegevens van de vrijwilligers, is de sterke spreiding van de leeftijden (Zie figuur 2). Dit laat zich ook illustreren aan de hand van de kloof tussen de jongste en oudste vrijwilliger: zij zijn respectievelijk 17 en 51 jaar oud bij de aanvang van het Fins-Russische conflict. Ondanks de gemiddelde leeftijd van 36 jaar, dat zich ongeveer in het midden van die kloof laat situeren, is de meerderheid van de vrijwilligers eerder oud. 28 van de vrijwilligers overtreffen immers die gemiddelde leeftijd. Twee vrijwilligers zijn minderjarig bij de aanvang van de Winteroorlog.

Figuur 2 – Leeftijd van de vrijwilligers op 30/11/1939 (per 5 jaar gegroepeerd).

2.4.2 Sociale achtergrond: beroepsstratificatie

*Notre groupe, on le voit, ne compte pas uniquement des gens croupissant dans la misère: à côté d'ouvriers, il y a d'anciens officiers, des ingénieurs, etc.*¹³⁹

De sociale achtergrond van personen blootleggen, is allerminst een eenvoudige opdracht. Sinds decennia zijn historici op zoek naar methodes om het sociaal milieu te bepalen op basis van beroepstitels. Vooral de structuralistische aanpak kreeg kritiek, namelijk voor het voorstellen van professionele groepen als sociale groepen, zonder aandacht te schenken aan het individu. Tegen deze benadering brachten historici in dat het belangrijk is om zoveel mogelijk informatie te vergaren per individu om een correcte analyse te bekomen. Bovendien moet de sociale stratificatie in functie staan van de onderzoeksvraag en niet omgekeerd. Het komt er met andere woorden op aan om beroepen niet vooraf te catalogeren, maar zo veel mogelijk beroepsgegevens en inkomensbronnen te verzamelen teneinde een sociale stratificatie op te stellen.¹⁴⁰ Tot slot is het belangrijk te wijzen op het feit dat beroepstitels sociale constructies zijn en een dergelijke ordening vaak niet de realiteit weerspiegelt. Dit neemt niet weg dat zulk een opdeling nuttig kan zijn om bepaalde tendensen binnen een groep te achterhalen.¹⁴¹

Om een schets te bieden van het sociaal milieu van de 52 vrijwilligers werd geopteerd om het M96-model van Kees Mandemakers te hanteren als leidraad. Mandemakers wijst op een veelheid aan indelingen in verschillende studies met betrekking tot een beroepsstratificatie. Enkele voorbeelden hiervan zijn ordeningen op basis van markt- en arbeidsrelaties, de vereiste scholing, de status van het werk, hoofd- en handenarbeid, het technische niveau van het beroep, of de economische sector. Op basis hiervan ontwikkelde Mandemakers zijn analyse.¹⁴²

---

¹³⁹ Jean de Moreau d'Andoy, "L'épopée Finlandaise. En Route avec les Volontaires Belges," *l'Avenir*, 29.2.1940.

¹⁴⁰ Eric Vanhaute, "Het debat dat er geen was. Sociale stratificatie in de geschiedschrijving," in *Docendo discimus. Liber amicorum Romain Van Eeno*, eds. J. Art en L. François (Gent: Academia press, 1999), 229-230.

¹⁴¹ Christophe Verbruggen, *Schrijverschap in de Belgische belle époque: een sociaal-culturele geschiedenis* (Gent: Academia Press, 2008), 125.

¹⁴² Kees Mandemakers, "Negen Classificaties voor 19e en 20e Eeuwse Beroepen," *IISG Research Paper 19* (1995): 25-33.

De parameters die centraal stonden voor de analyse die in dit onderzoek aan bod komt waren de indeling volgens juridische sector enerzijds en de bepaling of het een zelfstandig of loonafhankelijk beroep betrof anderzijds. Op basis van deze indexering was het mogelijk om professionele categorieën af te bakenen. Er werd geopteerd om de beschrijving van het beroep, zoals genoteerd in de registratiefiches, op te nemen in de database. Zo is het mogelijk om steeds het beroep te herleiden naar de bron en mogelijke foute inschattingen op te sporen.¹⁴³

In totaal waren vijf basiscategorieën te onderscheiden: overheid, vrije beroepen, privé/zelfstandige beroepen, privé/beroepen in loondienst en een restgroep. Vervolgens werd elke beroepstitel aan een basiscategorie toegewezen. De eerste basiscategorie indelen was vrij eenvoudig omdat de beroepsfunctie vaak duidelijk refereerde naar overheidsinstellingen. De groep werd in totaal opgedeeld in vijf subcategorieën. Ambtenaar, zoals burgemeesters, staats- en gemeentelijke ambtenaren; leger, doelend op militairen; politie/rechtelijke macht; onderwijs; spoor-, post- en telegrafiediensten. Wat betreft de tweede categorie werden in totaal acht vrije beroepsmilieus onderscheiden: advocatuur, geneeskunde, godsdienstuitoefening, ingenieurs, notariaat, architectuur, kunsten en journalistiek.¹⁴⁴

De grootste problemen lagen bij de derde en vierde categorie, namelijk in de bepaling of een privaat beroep zelfstandig of in loondienst werd uitgevoerd. Het is immers niet mogelijk om op basis van de notering 'schoenmaker' af te leiden of deze persoon een eigen atelier bezat of in dienst werkte van een werkgever. Daarom werden alle beroepen die refereerden naar ambachten aanzien als private beroepen van loonarbeid. De private, zelfstandige beroepen werden opgedeeld in: landbouw, industrie, kleinhandel, groothandel en horeca. Op deze manier werd een onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde primaire, secundaire en tertiaire sector. De vijfde categorie werd een restgroep, onder de noemer 'overige'. Hier werden

---

¹⁴³¹⁴³ De informatie in de registratiefiches ondergingen een controle, in die zin dat ze vergeleken werd met de informatie op de persoonsfiches. Zo stond er bijvoorbeeld achter de namen van 2 vrijwilligers de beroepstitel 'schilder'. Na controle met de persoonsfiches, bleek de ene vrijwilliger een kunstschilder en de andere niet. Zie: persoons- en registratiefiches van René Missiaen en François Thunissen, 1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973, *Päämajan Vapaaehtoistoimisto*, T-6572/5 en T-6572/3).

¹⁴⁴ Jean Moreau d'Andoy, die zowel journalist, advocaat als burgemeester van Wierde was, werd ingedeeld bij 'ambtenaar'.

enerzijds de personen ingedeeld met een uitzonderlijk beroep. Zo omschreef één van de vrijwilligers, Martin Brans, zich als ‘jockey/entraîneur’, wat zich niet eenvoudig laat indelen.¹⁴⁵ Anderzijds werden ook werklozen, en personen van wie geen beroep achterhaald kon worden, er ingedeeld. Figuur 3 geeft het resultaat weer van de beroepsstratificatie.

---

¹⁴⁵ Registratiefiche Martin Brans, 1940 (Kansallisarkisto, Helsinki, Sota-arkiston Arkisto 1918-1973, *Päämajan Vapaaehtoistoimisto*, T-6572/5).

Beroepscategorie	Specificatie	N	%
Overheid	Ambtenaar	3	5.77
	Leger	0	-
	Politie en rechterlijke macht	2	3.85
	Onderwijs	0	-
	Spoorwegen, post en telegrafie	1	1.92
	<i>totaal overheid</i>	<i>6</i>	<i>11.54</i>
Vrije beroepen	Advocatuur	0	-
	Geneeskunde	0	-
	Godsdienstuitoefening	0	-
	Ingenieurs	2	3.85
	Notariaat	0	-
	Architectuur, bouwkunde	1	1.92
	Kunsten	1	1.92
	Journalistiek*	1	1.92
	<i>totaal vrije beroepen</i>	<i>5</i>	<i>9.62</i>
Privé/zelfstandig	Landbouw	0	-
	Industrie	0	-
	Kleinhandel	4	7.69
	Groothandel	0	-
	Horeca	7	13.46
	<i>totaal privé/zelfstandig</i>	<i>11</i>	<i>21.15</i>
Privé/loonarbeid	Handelsverkeer	7	13.46
	Administratief personeel	1	1.92
	Technisch- en toezienend personeel	13	-
	Loonarbeiders	4	7.69
	bedienend personeel	1	1.92
	<i>totaal privé/loonarbeid</i>	<i>26</i>	<i>50.00</i>
Overig	Werkloos	1	1.92
	Rentenier	0	-
	Andere*	2	3.85
	Student	1	1.92
	<i>totaal overig</i>	<i>4</i>	<i>7.69</i>
Totaal		52	100

Tabel 1 – Overzicht van de beroepen van de vrijwilligers (absoluut/relatief), geordend volaens de verschillende beroepscategorieën.

Ondanks de beperkte omvang van de categorie en de veelheid aan beroeps categorieën, lijkt de opdeling toch bepaalde tendensen bloot te leggen. Ten eerste leert dit bestuderen van sociale afkomst dat de grote meerderheid afkomstig was uit het kleinburgerlijk milieu. Zo voerde exact de helft van de populatie vrijwilligers loonarbeid uit, waarbinnen vooral de bouwsector en transportsector aanzienlijk vertegenwoordigd waren. Ook kleine zelfstandigen, waaronder enkele cafébazen, bakkers en slaggers, maakten een goede 21,15% van de uitgevoerde beroepen uit.

De maatschappelijk hoger aangeschreven beroepsmilieus, die zich hoofdzakelijk binnen de categorie 'vrije beroepen' bevinden, zijn ondervertegenwoordigd. Ook de ambtenarij lijkt ondervertegenwoordigd, met iets meer dan een tiende van het totaal. Amper 9,62% van de vrijwilligers komt uit het vrije beroepsmilieu. Ook kon slechts 7,69% onder de beroeps categorie 'overige' geplaatst worden. Afgezien van twee vrijwilligers van wie geen beroep achterhaald kon worden, en daarom als 'blanco' moeten worden aanzien, was amper één van de 52 personen uit de populatie werkloos. Dit geeft mogelijk blijk van het feit dat soldijwinning geen primaire motivatie was om zich op te geven voor het Finland-engagement.

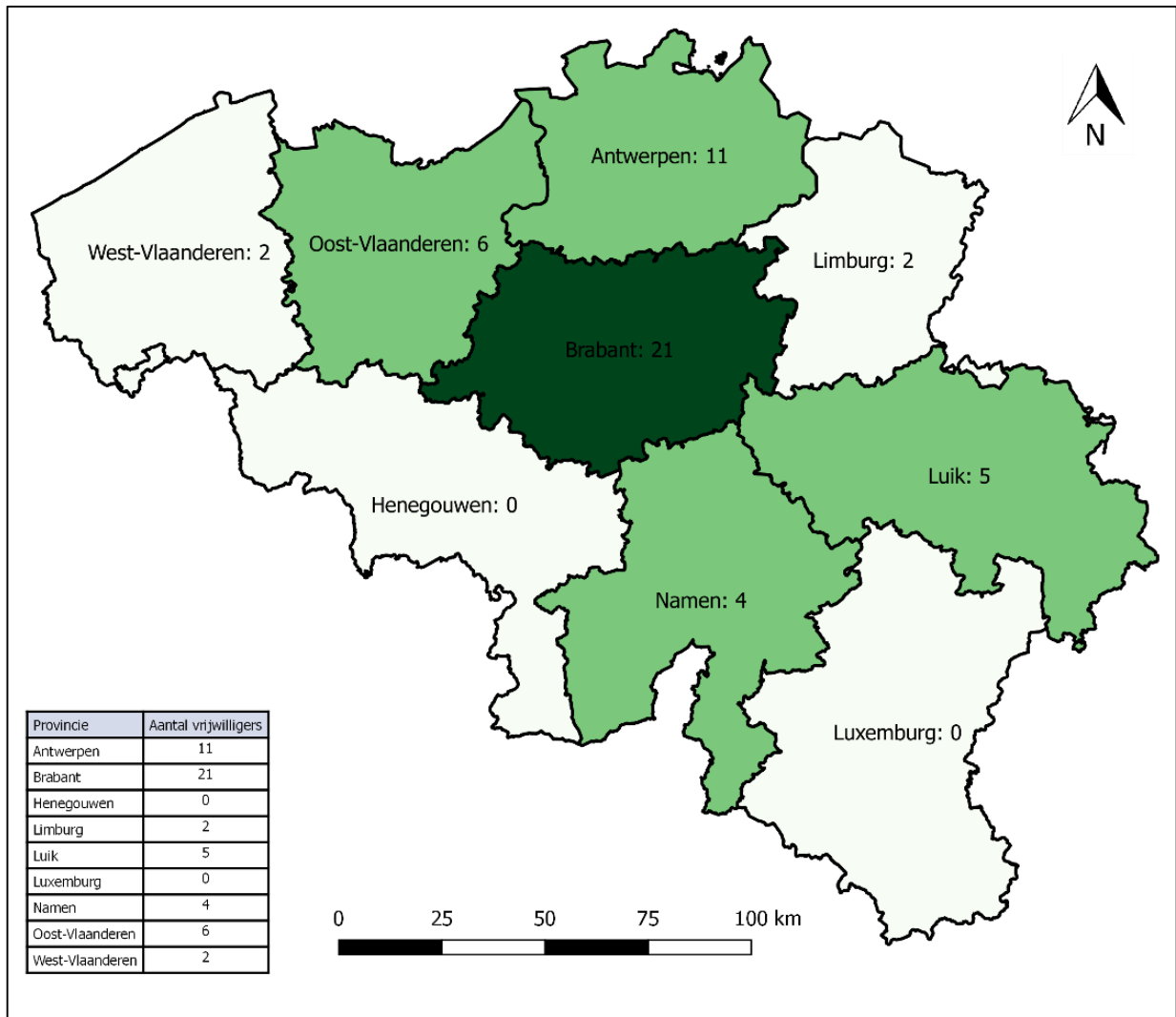
2.4.3 Geografische herkomst

Het is interessant om de (regionale) herkomst dieper te analyseren omdat het een inzicht kan geven in de manier waarop de omgeving een invloed uitoefende op het aanmeldingsgedrag van de vrijwilligers. Maar dit is allerm minst een gemakkelijke opdracht, want ook hier bleek sluitende conclusies bieden een onmogelijke opdracht, gezien de kleine groep vrijwilligers en een blijvende onzekerheid betreffende ronsel- en propagandakanalen.

De geografische herkomst van de vrijwilligers werd op zowel stedelijk/gemeentelijk (zie kaart 3) als provinciaal niveau (zie kaart 2) visueel weergegeven op een kaart van België. Er werd geopteerd om dit te doen op basis van de opgegeven geboorteplaats. Dit omdat de vrijwilligers het adres waar ze op het moment van inschrijven verbleven, immers niet dienden op te geven.

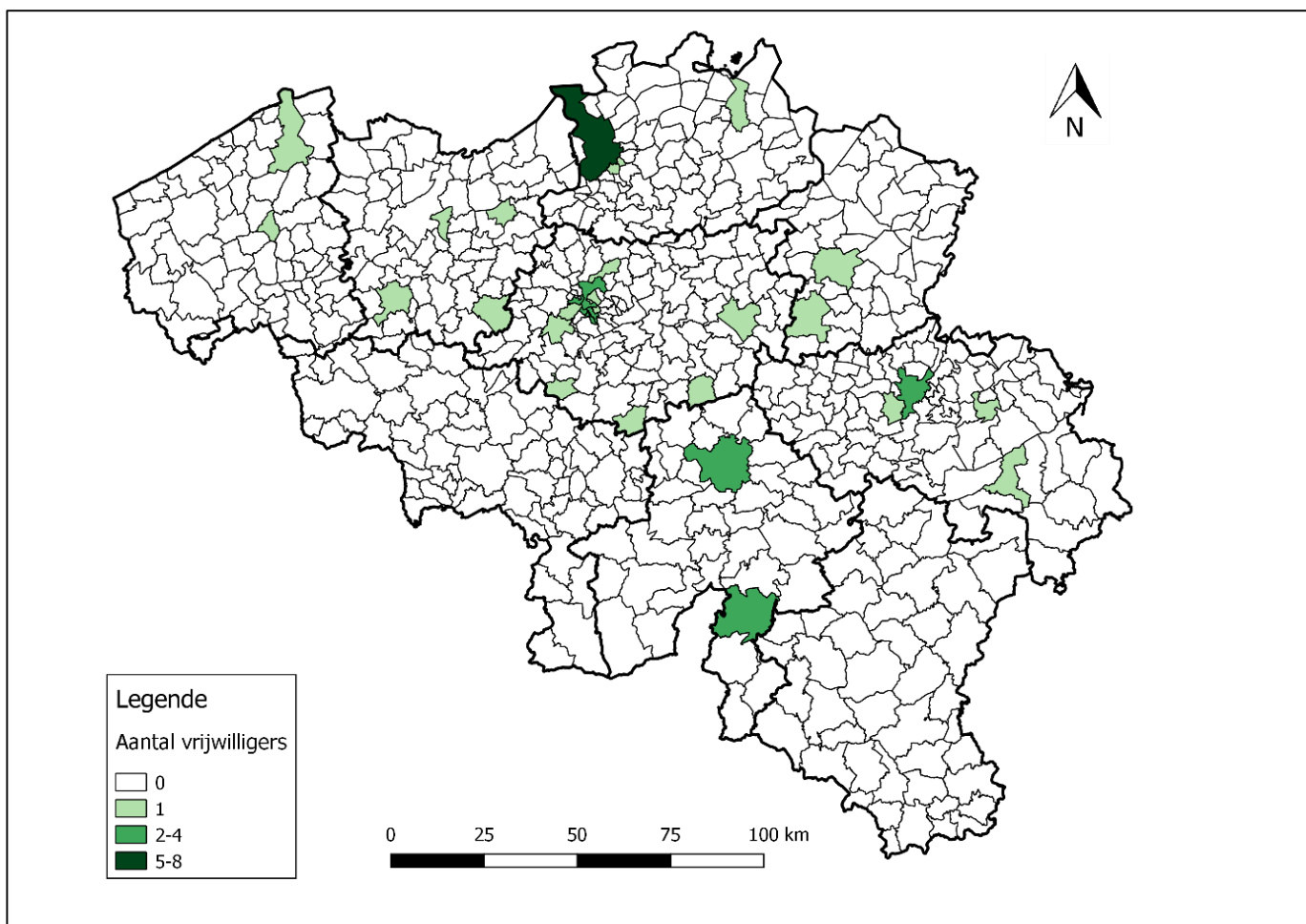
Op provinciaal niveau springt meteen de sterke concentratie in de Brabantse provincie in het oog. Zo komt ongeveer 41% van de vrijwilligers uit Brabant. Hoewel tijdens dit onderzoek de verscheidene ronsel- of propagandamethoden niet konden achterhaald worden, heeft dit waarschijnlijk te maken met het feit dat de *Fédération National des Volontaires de Guerre* gevestigd was in Brussel.

Een mogelijke hypothese is dat de ronselinspanning die de organisatie leverde vrij beperkt was en bovendien geen groot geografisch gebied omhelsde, en daarom vooral succes had in Brabant. Het beperkte aantal vrijwilligers is daar mogelijk een bewijs van. Een nuancerend tegenargument wordt aangebracht door het feit dat, afgezien van Luxemburg en Henegouwen, ook alle andere provincies vrijwilligers leverden, zij het in mindere mate. Zo levert Antwerpen 21,57%, Oost-Vlaanderen 11,76%, Luik 9,80%, Namen 7,84% en West-Vlaanderen 3,92% van de vrijwilligers.

Kaart 2 - Geografische spreiding van het aantal vrijwilligers per provincie, volgens geboorteplaats. (provinciegrenzen op 30/11/1939)

De weergave van de verspreiding op stedelijk/gemeentelijk niveau biedt nieuwe perspectieven. Naast een breed uitslaande verspreiding, verschijnen er grote concentraties rond de steden Antwerpen, Brussel, Namen en Luik. Ook uit de streek rond Beauraing, in de provincie Namen, zijn er meer vrijwilligers afkomstig. Kwantitatief uitgedrukt, blijkt 67% van de vrijwilligers voornamelijk uit verstedelijkte gebieden te komen.

Kaart 3 - Geografische spreiding van het aantal vrijwilligers per gemeente, volgens geboorteplaats. (provinciegrenzen op 30/11/1939)

2.4.4 Ideologische indicaties: voor Finland... of tegen Rusland?

Een ietwat ambitieuze doelstelling van dit onderzoek is om de mogelijke aspecten van de motivatie van de vrijwilligers bloot te leggen, peilend naar een antwoord op de vraag: wat dreef hen? Al in een vroeg fase werd duidelijk dat ik ook daarop een sluitend antwoord schuldig zal blijven, door het ontbreken van uitgebreid bronmateriaal. Niettemin getuigen enkele tijdsdocumenten van een klinkklare indicatie dat sterke anticommunistische gevoelens een groot aandeel speelden in de motivatie om zich voor de Finse strijd te engageren. Anticommunisme als ideologie kende tijdens het interbellum een sterke aanhang in België.¹⁴⁶ Vooral in conservatieve katholieke kringen heerste een *peur des rouges*.¹⁴⁷ Maar ook van staatswege uit werd de ‘boljewisering’ na de Eerste Wereldoorlog met een nauwlettend oog in de gaten gehouden. Zo werd vanaf 1920 het reilen en zeilen van communistische, subversieve bewegingen actief onderzocht door de Belgische parketten.¹⁴⁸

Zoals eerder werd gesteld, kregen alle vrijwilligers een zelf in te vullen biografische fiche voorgeschoteld bij hun aanmelding bij de *Fédération Nationale des Volontaires de Guerre*. De documenten zijn om twee redenen een unieke, waardevolle bron. Enerzijds in de zin dat ze door de vrijwilliger zelf werden ingevuld, en niet door een verbindingsofficier zoals bij hun registratie te Tornio, wat het een soort egodocument maakt. Anderzijds biedt de bron een uniek inzicht omdat ze werd ingevuld vóór het vertrek, en dus niet door ervaringen tijdens of na het engagement werd beïnvloed. Die beïnvloeding is immers een heikel punt in het historisch onderzoek naar de motivatie tot een oorlogsengagement, zo blijkt uit een studie naar de Vlaamse collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog van Aline Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*. Sax werd er geconfronteerd met de vervorming van herinneringen door populaire beeldvorming omtrent een historische gebeurtenis.¹⁴⁹ Vijftien vrijwilligers boden geen antwoord op de laatste vraag van de fiche, “*quelle est votre idée politique?*” Vier anderen gaven aan katholiek-conservatief te zijn, en nog drie onder hen vulden “*démocratique*” in. De rest van

---

¹⁴⁶ Gita Deneckere, “Het Rode Gevaar tijdens het Interbellum. Of hoe de waan van een communistisch complot de werkelijkheid beïnvloedde,” *Brood en Rozen* 4 (1997): 50-51.

¹⁴⁷ José Gotovich en P. Delwit, *La Peur du Rouge* (Brussel: Université de Bruxelles, 1996), 90

¹⁴⁸ Stephanie Niemegeerts, “De Gerechtelijke Politie, Georges Block en het Anticommunisme” (Masterproef, Universiteit Gent, 2007) 26.

¹⁴⁹ Aline Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer* (Antwerpen: Manteau, 2012), 124.

de 52 vrijwilligers, een opvallende meerderheid, identificeerde zich uitdrukken als “*anti-communiste*,” of variaties daarop. Zo schreef François Jacobs: “*combatre [sic] le communisme*.”

In een reportage voor de conservatief-katholieke krant *l’Avenir*, getuigt Jean de Moreau d’Andoy over de aanmelding van een van de vrijwilligers:

“L’autre jour, un homme se présente. Il voudrait partir. On l’interroge:

- *Quel est votre grade?*
- *Capitaine aux Brigades internationals d’Espagne.*
- *Opinion?*
- *Socialiste.*
- *Pourquoi désirez vous partir?*
- *Par haine du communisme, à cause de ce que j’ai vu en Espagne!*

*Et l’homme qui avait servi les Rouges à Madrid, est parti combattre le communisme en Finlande.”*¹⁵⁰

De getuigenis lijkt enigszins aangedikt of zelfs vervormd, zeker gezien niemand zich in de fiches als socialist identificeerde. Toch geeft ze blijk van een tijdsgeest, en sterke anticommunistische sentimenten die onder een deel van de vrijwilligers heerste. Verder in diezelfde bijdrage geeft de Moreau zijn eigen interpretatie van het ideologische engagement onder de vrijwilligers, waar opnieuw een sterke afkeer van het communisme onderscheiden kan worden:

“Ils partent, par idéalisme défendre une juste cause qui est celle de la civilisation, ou pour oublier, parce qu’ils ont trop souffert. (..) Tous iront à la bataille vaillamment pour combattre le communisme, defender la liberté et la civilisation chrétienne.”

Ook in naoorlogs bronmateriaal wordt naar dergelijke motivatie verwezen. In zijn genadedossier schrijft Léon Jossens in een brief over de jaren die leidden naar zijn engagement bij het Waals legioen *Waffen-SS*. Ook zijn Finland-engagement passeert de revue:

*“Au moment de la guerre Russo-Finlandaise en 1940, alors que la Fédération Nationale des Volontaires de Guerre lançait un appel au volontaires en faveur de la Finlande, je me suis engagé et je l’ai fait pour aller combattre le Bolchevisme qui s’attaquait à un petit pays comme la Finlande.”*¹⁵¹

---

¹⁵⁰ Jean de Moreau d’Andoy, “L’épopée Finlandaise: en Route avec les Volontaires Belges,” *l’Avenir*, 19.2.1940.

¹⁵¹ Dossier inzake voorwaardelijke invrijheidsstelling, s.d. (Algemeen Rijksarchief, Brussel, Genadedossiers (T-552), *Genadedossier Léon Jossens*, 68317).

Dit type bron moet met een zekere voorzichtigheid benaderd worden. De brief werd namelijk als persoonlijk statement van de beschuldigde opgenomen in het dossier om een eventuele genadeverlening of strafvermindering uit te voeren. De beschuldigde schreef de brief met een bepaald doel voor ogen – de hoop op strafvermindering – en beargumenteert waarom hij collaboreerde. Er bestaat met andere woorden een goede kans dat de beschuldigde zich in het beste daglicht stelt. Een mogelijke hypothese stelt dat Jossens zijn Finland-engagement als anticommunistisch omschrijft, om zijn latere collaboratie goed te praten, omdat deze tegen dezelfde vijand, de Rusland, gericht was.

2.4.5 (Militair) engagement, pre- en post-Winteroorlog

Uit de analyse van de registratiefiches van het Finse Vrijwilligersbureau bleek dat een aanzienlijk deel van de vrijwilligers reeds een militaire opleiding achter de rug hadden. Slechts drie vrijwilligers, Pierre Lutgen, François Troch en Jean Larose hadden bij aanvang van de Winteroorlog, wellicht door hun jonge leeftijd, nog geen dienstplicht voltooid.

Ook hadden velen reeds een oorlogservaring op hun kerfstok staan. Negentien vrijwilligers dienden in het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog. Enkelen dienden tijdens het interbellum zelfs ‘vreemde’ strijdkrachten. Zo trokken vier vrijwilligers naar de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939): Lié Guilmot, Erasme Ansenne, Charles Mélotte en Georges Croisiau. De twee laatstgenoemden waren met zekerheid betrokken bij de Internationale Brigades, aan de zijde van de republikeinen.¹⁵² Dit is enigszins opmerkelijk, gezien ze tijdens de Winteroorlog zouden strijden tegen het Rode Leger.

François Sels gaf in zijn fiche aan in 1926 gevochten te hebben in Marokko tijdens de Rifoorlog. Hoogstwaarschijnlijk deed hij dit onder het vaandel van het Franse Vreemdelingenlegioen. Drie andere vrijwilligers, Herman Van Pelt, François De Meuter en Raymond Marchal, engageerden zich met zekerheid bij dat legioen.

Tijdens het verdere verloop van de Tweede Wereldoorlog, na hun tijd in Finland, zetten enkele vrijwilligers hun militair engagement verder. Léon Jossens was na februari 1942 actief bij het

---

¹⁵² Van Doorslaer, Rudi en François Van Pelt. Databank van de Populatie Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939). Beschikbaar in leeszaal CEGESOMA.

Waals Legioen.¹⁵³ Emile Dal, die eerst bij het *Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps* (NSKK) werd ingezet, sloot zich ook aan bij de *Waffen-SS*, en schopte het er zelfs tot *Oberscharführer*.¹⁵⁴

In totaal zouden zeven vrijwilligers veroordeeld worden voor een deelname aan de collaboratie met nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. Naast Jossens en Dal, werden ook Georges Monballieu, René Bry en Celestin Binard veroordeeld wegens wapendracht tegen België, volgens artikel 113 van het Belgisch Strafwetboek.¹⁵⁵ Cornelius Van Eekert en Pierre Charlier werden veroordeeld wegens verklikking aan de vijand.¹⁵⁶

Opmerkelijk is dat andere vrijwilligers een andere weg insloegen, en na hun terugkomst uit Finland in het verzet tegen de bezetter traden. Zo claimt onder meer Charles Mélotte vanaf juli 1943 betrokken te zijn geweest bij de verzetsactiviteiten van het *Armée Belge des Partisans*.¹⁵⁷ In 1946 werd hij tot ridder in de Orde van Koning Leopold II geslagen en ontving hij de *Médaille de Résistance*.¹⁵⁸

Jean de Moreau d'Andoy, advocaat, journalist en burgemeester van Wierde, was na zijn terugkomst betrokken bij de activiteiten van de adellijke verzetskring *Clarence*. Hij zette een communicatienetwerk op poten waarbinnen de ontwikkelingen in de provincie werden gecommuniceerd, en rekruteerde enkele nieuwe leden. Ook schreef hij bijdragen voor de clandestiene kranten *La Libre Belgique* en *Tenir*. Op 1 augustus 1944 werd het domein d'Andoy doorzocht door Duitse troepen, die een resem wapens vonden in één van de bunkers aan het

---

¹⁵³ Dossier inzake voorwaardelijke invrijheidsstelling, s.d. (Algemeen Rijksarchief, Brussel, Genadedossiers (T-552), *Genadedossier Léon Jossens*, 68317).

¹⁵⁴ Dossier inzake voorwaardelijke invrijheidsstelling, s.d. (Algemeen Rijksarchief, Brussel, Genadedossiers (T-552), *Genadedossier Emile Dal*, 73778).

¹⁵⁵ Belgisch Staatsblad, Brussel, 5.5.1947 (57547), 21.3.1947 (54972), 15.11.1947 (12155), 22.1.1948 (70538), 1.9.1948 (75966).

¹⁵⁶ Belgische Staatsblad, Brussel, 25.3.1948 (75482) en 14/10/1948 (76955).

¹⁵⁷ Onderzoeksformulier, 1948 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Charles Mélotte*, PP126178).

¹⁵⁸ Getuigschrift Orde van Leopold II, s.d. (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Charles Mélotte*, PP126178).

kasteel.¹⁵⁹ Jean de Moreau d'Andoy werd ter plekke gearresteerd en acht dagen in de gevangenis van Namen vastgezet. Nadien zou hij naar het concentratiekamp Buchenwald gevoerd worden. Eind november van het jaar 1944 werd hij overgebracht naar concentratiekamp Mittelbau-Dora, waar hij een maand later zou overlijden aan de gevolgen van tuberculose.¹⁶⁰ Na de oorlog zette zijn vrouw Gabriëlle d'Hoffschmidt, de procedure op gang om haar man te laten erkennen als 'Weerstander door clandestiene pers', 'Politiek Gevangene' en 'Weerstander'. Jean de Moreau d'Andoy verkreeg postuum alle aangevraagde titels en de daaraan verbonden statutaire rechten.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Marie-Pierre d'Udekem d'Acoz, Marie-Pierre, *Pour le Roi et la Patrie. La Noblesse Belge dans la Résistance* (Brussel: Editions Racine, 2002), 177-179.

¹⁶⁰ Commissieverslag van de commissie ter controle van weerstanders door clandestiene pers, 1948 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Jean de Moreau d'Andoy*, RC57450).

¹⁶¹ Commissieverslag van de commissie ter controle van Politieke Gevangenen, 1947 (FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst, *Statuutdossier Jean de Moreau d'Andoy*, PP57450).

DEEL 2 – Andere Belgische oorlogsvrijwilligers

De casus van de Winteroorlogsvrijwilligers kan zich mogelijk laten sterken door een vergelijkend perspectief. Verder historisch onderzoek naar diverse golven aan Belgische oorlogsvrijwilligers geeft namelijk aan dat het fenomeen allesbehalve uniek is.¹⁶² Zo gaat de geschiedenis van dergelijke vrijwilligers terug tot de tweede helft van de 19^e eeuw, wanneer de Zoeaven de paus hielpen met de verdediging tegen de Italiaanse seculiere legermacht die het op de Pauselijke Staat gemunt had. Een andere voorbeeld zijn de Belgische vrijwilligers in de Internationale Brigades aan de republikeinse kant in de Spaanse Burgeroorlog van 1936-1939. Ook na de Winteroorlog, wanneer de Tweede Wereldoorlog losbarst in West-Europa, trekken talloze jongeren een Duits uniform aan om te vechten aan de zijde van het Naziregime. Tenslotte is er het meer recente fenomeen van de exodus van Belgische, ‘geradicaliseerde’ jongeren naar Syrië en Irak om er te strijden ten gunste van de Islamitische Staat (IS).

Deze zogenaamde ‘Syriëstrijders’, en vooral hun drijfveren zijn in de laatste jaren stof voor heel wat schrijven en discussie, soms vergezeld door de parallel met vermeende historische antecedenten.¹⁶³ Die poging tot vergelijken werd voornamelijk aangesneden in de publieke opinie, in diverse opiniestukken en columns, waarnaar in de inleiding van dit onderzoek reeds werd verwezen. De overeenkomsten lijken immers in het oog te springen: min of meer naïeve en ongetrainde jongeren reizen af naar een onbekend oord om deel te nemen aan een strijd om daarmee ‘een hoger doel’ te steunen.¹⁶⁴ Samen met veel andere Europese jongeren geraken ook Belgische jongeren op verschillende momenten in de geschiedenis in de ban van een strijd met een heilig karakter waarvoor men bereid is het leven te geven.

Maar het doortrekken van een dergelijke vergelijking is niet zo eenvoudig. Er spelen veel meer factoren mee die van invloed kunnen zijn, naast het feit dat het verschillende historische perioden behelst. Met die boodschap reageerde historicus Marnix Beyen op een stuk van Bart

---

¹⁶² Zie bijvoorbeeld: De Wever, Bruno, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer. *Belgen in Oorlog. Onbekende Beelden, Sterke Verhalen*. Veurne: Uitgeverij Hannibal, 2012.

¹⁶³ Coolsaet, “Facing the Fourth Foreign Fighters Wave,” 1-52.

¹⁶⁴ Maurits Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten* (Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2015), 7-8.

Eeckhout, die op een historisch onvoorzichtige manier de parallel trok tussen Syriëstrijders en oostfronters:

“Dat de vergelijking gewaagd is, betekent niet dat ze als onzinnig moet worden opzijgezet. Wel vraagt ze om een ruimere historische contextualisering. (...) In geen van deze gevallen echter volstond of volstaat het hoger doel. Het vormde slechts één onderdeel van een kluwen aan factoren. (...) de zogenaamde pull-factoren: die de aantrekkingskracht van een specifieke bestemming verklaren. (...) Ook de push-factoren moeten in rekening worden gebracht. De factoren die verklaren waarom mensen hun land willen verlaten.”¹⁶⁵

De commentaar toont de complexiteit aan van onderzoek naar collectieve motivatie enerzijds, en het historisch-vergelijkende perspectief anderzijds: er zijn talloze drijfveren, die voor elk van de golven in haar tijdsbestek gezien moeten worden. Tot nog toe bleef diachroon, comparatief historisch onderzoek naar de verschillende Belgische vrijwilligersbewegingen uit, ondanks het feit dat de thematiek een tegenwoordige *hot topic* is.

Buiten België werd die poging wel reeds gemaakt. Amerikaans politicoloog David Malet onderzocht de internationale vrijwilligersgolven tijdens vier diverse conflicten: de Texaanse Revolutie, Spaanse Burgeroorlog, de Israëliëse Onafhankelijkheidsoorlog en de oorlog in Afghanistan.¹⁶⁶ Opmerkelijk is dat hij niet vertrekt vanuit de assumptie dat de vrijwilligers iets gemeenschappelijks hebben. Wel ziet hij een patroon in het rekruteringsproces naar aanloop van, en gedurende de conflicten. Rekruteerders spelen, ondanks de aard van een al dan niet geconstrueerde gedeelde identiteit, vooral in op de dreigingsfactor van het conflict. De vijandelijke ‘andere’, en de doelstelling die ze beoogt, wordt afgeschilderd als een globale dreiging voor de transnationale gemeenschap.¹⁶⁷ In de selectie van het doelpubliek, de *framing* van de boodschap, en de rekruteringswijze zijn er telkens grote gelijkenissen te vinden, alleen

---

¹⁶⁵ Marnix Beyen, “De Drijfveren van de Vlaamse Jihadisten,” *De Morgen*, 30.3.2013. Geraadpleegd op 1.6.2017.

¹⁶⁶ Malet, David. *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts*. Londen: Oxford University Press, 2016.

¹⁶⁷ David Malet, *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts* (Londen: Oxford University Press, 2016), 208.

verschilt de impact van de verspreidingskanalen naar gelang van de technologische ontwikkelingen in die tijd.¹⁶⁸

De aanpak van Malet, die steevast focust op de representatie van propaganda door rekruteerders, lijkt echter het concept receptie over het hoofd te zien. Zijn werk biedt weinig inzicht in de vraag of de vrijwilligers zich daadwerkelijk identificeren met die representaties, en welke (gemeenschappelijke) persoons- of context-gebonden factoren daarvoor zorgen.¹⁶⁹ Dit dwingt ons om terug te komen op de eerder conclusie van Beyen, die de nadruk legt op contextualisering en de veelheid aan invloeden.

Niettemin is het interessant om te proberen de vergelijking tussen de verscheidene bewegingen te maken, al was het maar om ons denken over dit soort kwesties in een breder perspectief te zetten.¹⁷⁰ Om die reden worden vier voorname casussen van Belgische oorlogsvrijwilligers uitgelicht in dit tweede deel van het onderzoek. Naast een korte contextualisering, wordt van elke beweging een groepsportret geschetst, om nadien enkele voorzichtige conclusies te trekken omtrent de raakvlakken of verschillen met de Winteroorlogvrijwilligers.

---

¹⁶⁸ David Malet, *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts*, 215.

¹⁶⁹ Alon Confino, "Collective Memory and Cultural History: Problems of Method," *The American Historical Review* 5 (1997): 1390.

¹⁷⁰ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 7-8.

3 De Pauselijke Zoeaven

3.1 Oorzaak en verloop van de strijd om de Pauselijke Staten (1860-1870)

Het engagement van de Belgische vrijwilligers in het Pauselijke Leger dient gesitueerd te worden in de Italiaanse eenmakingsstrijd (1820-1870), ook gekend als de *Risorgimento*, de herrijzenis van het land. Die herrijzenis werd een lang, moeizaam proces van aaneengeschakelde revoluties doorheen het sterk versnipperde land. Een grote factor in de moeizaamheid was de militaire en politieke macht van de Pauselijke Staat in het geografische hart van Italië.¹⁷¹

De Pauselijke Staat beschikte over een eigen leger, dat voornamelijk bestond uit buitenlanders onder Franse leiding. Onder druk van het eenheidsstreven ging paus Pius IX in 1860 in op een voorstel van de Belgische prelaat Xavier De Mérode, om tot een gerichte wervingsactie over te gaan.¹⁷² Samen met de Franse Generaal Louis de Lamoricière, die als opperbevelhebber zou fungeren, bouwde hij een vrijwilligersleger uit bestaande uit Oostenrijkse, Ierse, Zwitserse en Frans-Belgische eenheden. De divisie, de *Tirailleurs franco-belges*, omvatte zo'n 550 manschappen, waarvan er minstens 183 de Belgische nationaliteit droegen.¹⁷³

Alvorens de versterking van het pauselijke leger kon worden voltooid, werd de Pauselijke Staat geconfronteerd met een inval van Victor Emanuels leger. Bij Castelfidardo en Ancona leden de legers in november 1860 een enorme nederlaag, met aanzienlijke grondverliezen tot gevolg. De Lamorcière trad af. Op 17 maart 1861 werd het verenigde Koninkrijk Italië uitgeroepen: een eenheidsstaat waaraan slechts het restant van de Pauselijke Staat ontbrak.¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Kevin Van Huffel, "De Pauselijke Zoeaven, een Kwantitatieve Benadering" (Masterproef Universiteit Gent, 2008), 11-13.

¹⁷² Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 12.

¹⁷³ Thomas Buerman, "1863, Rome," in *Belgen in Oorlog, Sterke Verhalen, Onbekende Beelden*, eds. Bruno De Wever, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer (Veurne: Uitgeverij Hannibal, 2012), 14-15.

¹⁷⁴ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 12-13.

Het eerste bataljon zoeaven werd op 1 januari 1861 formeel opgericht, de *tirailleurs* werden hiernaar overgeheveld. De benaming werd ontleend aan die van een Frans infanteristenkorps dat De Lamorcière eerder had gerekruteerd uit leden van een volk, de *Zouava*, in het Algerijnse Atlasgebergte. In verscheidene landen werden wervingsbureaus opgericht. Voor de Lage Landen diende daartoe het *Bureau voor de Pauselijke Werken* (*Bureau des Oeuvres Pontificales*) in Brussel, geleid door een aantal Belgische edellieden. Het richtte steunpunten op in de meeste Belgische steden.¹⁷⁵

Vanaf medio 1860 nam het leger de naam en het uniform over van het Franse zoeavenkorps. De pauselijke eenheid boekte eerder schaarse militaire successen. Al in 1860 verloor de paus Umbria en Marche, en werd bijgevolg teruggedrongen tot Rome en Latium. Een gevolg van deze verliezen was de oprichting van een nieuw bataljon, dat tussen 1860-70 vrijwilligers uit 25 landen zou aantrekken. Voornamelijk werden ze belast met politionele acties, en het in de kiem smoren van kleine revolutionaire acties. Toen in 1870 de Franse steun wegviel ten gevolge van de Frans-Duitse oorlog, liep het verhaal van de zoeaven ten einde. De eenheid gaf zich op 20 september 1870 over aan Italiaanse troepen, die kort daarop Rome en Latium annexeerden.¹⁷⁶

3.2 Een groepsportret van de Zoeaven: *imitatio christi*

Om in aanmerking te komen als vrijwilliger, moest men katholiek, kinderloos, ongehuwd of weduwnaar zijn, en tussen de 18 en 35 jaar oud. De vrijwilligers moesten ook minstens 1,57 meter groot zijn, en vrij van dienstplicht. Ze dienden te beschikken over een paspoort en aanbevelingsbrief van de plaatselijke pastoor, een bewijs van inschrijving in het gemeentelijke bevolkingsregister en een medisch keuringsbewijs.¹⁷⁷ Ondanks deze strikte voorwaarden, meldden ongeveer 2000 Belgen van gemiddeld 23 jaar zich aan als dienaar van de paus. Hoewel het gros van de vrijwilligers uit de lagere arbeidersklasse kwam, waren ook de midden- en bovenklasse substantieel vertegenwoordigd.¹⁷⁸

---

¹⁷⁵ Buerman, “1863, Rome,” 15.

¹⁷⁶ Buerman, “1863, Rome,” 14-15.

¹⁷⁷ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 14.

¹⁷⁸ Van Huffel, “De Pauselijke Zoeaven, een Kwantitatieve Benadering,” 52.

Daarnaast kwamen de vrijwilligers niet alleen uit zeer verscheidene beroeps categorieën, maar kende hun afkomst ook een grote geografisch spreiding.¹⁷⁹ De grote symboolwaarde van de paus, als hoofd van de kerk, speelde daar hoogstwaarschijnlijk in mee. Aan een pauselijk dienaarschap zat immers een groot deel prestige gebonden.¹⁸⁰

De kandidaten werden in Brussel medisch gekeurd en ingeschreven, en van daaruit ging het per trein naar Marseille en verder naar Rome. Voor wie onvermogen was, betaalde het Brusselse bureau de heen- en terugreis en zorgde het voor begeleiding onderweg. In Rome werden de mannen opnieuw, zij het strenger, gekeurd.¹⁸¹ Enigszins opmerkelijk is dat, ondanks het feit dat de Italiaanse eenmaking heel wat Belgische steun en bewondering genoot, er aanzienlijk meer vrijwilligers waren voor de Pauselijke zoeaven. Een verklaring ligt ook hiervoor mogelijk in het sterk religieus-symbolische karakter van het engagement. Het was bovendien uitzonderlijk dat gewone katholieken door hun taak een bijzondere band met de paus konden ontwikkelen. Die band was van onschatbare waarde in het propageren van de pauselijke strijd, die financiële en militaire steun als doel had.¹⁸²

Historicus Thomas Buerman onderzocht de correspondentie van de Belgische Zoeaven naar het thuisfront. Zij onderstreepten daarin vaak het militaire aspect, de wil om zich al strijdend op te offeren voor de paus. In het overgrote deel van de brieven werd dan ook het ideaalbeeld van martelaarschap opgehangen, met allusies op een treffende gelijkenis tussen hen en de eerste christenen. De suggestie van het nastreven van een *imitatio Christi*, de uiteindelijke zelfopoffering ter verlossing van anderen, was ook nooit ver weg. Een kleine 120 van de ongeveer 2000 Belgische zoeaven lieten het leven tijdens hun vrijwillig engagement. De manier waarop de meesten onder hen de dood vonden, bleek echter minder heroïsch dan het briefverkeer deed uitschijnen. Amper 23 van hen kwamen om in een strijdsituatie.¹⁸³

---

¹⁷⁹ E.A. Bosman en F.E. Stevens, "Regionale en Sociale Afkomst van Belgische en Nederlandse Zoeaven," *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis* 33 (1980): 711.

¹⁸⁰ Buerman, "1863, Rome," 15-16.

¹⁸¹ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 14.

¹⁸² Buerman, "1863, Rome," 15-16.

¹⁸³ Buerman, "1863, Rome," 17.

4 Vrijwilligers tijdens de Spaanse Burgeroorlog

4.1 Oorzaak en verloop van de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)

De aanloop naar de Spaanse burgeroorlog kan worden omschreven als een cascade van acties en reacties tussen links en rechts; acties en reacties die een vreedevolle oplossing steeds meer in de weg gingen staan.¹⁸⁴ Het beginpunt wordt traditioneel gezien in het aftreden van dictator Miguel Primo de Rivera in januari 1930. Ondanks het feit dat hij relatieve rust bracht, zat het land financieel aan de grond na de beurscrash van 1929: de export was gekelderde, de inflatie vergrootte de armoede en gaf de industrie geen kans zich te herstellen. Bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1931 was de winst voor het kamp van de linksgeoriënteerde partijen, die de monarchie wilden afschaffen. Koning Alonso XIII week uit naar het buitenland, een tegenregering riep iets later de republiek uit.¹⁸⁵

Een nieuwe, republikeinse grondwet werd in 1931 gestemd en legde de invloed van de clerus en kloosterorden aan banden. De scheiding tussen kerk en staat leidde tot de ontslagname van de katholieke parlementsleden, en in de jaren nadien beleefde de onrust heersen. Een onrustige verkiezing in 1933 bracht de rechterzijde aan de macht in het parlement.¹⁸⁶ De amnestiewet liet de terugkeer van de monarchisten toe, waaronder veel generaals. Na de parlementsverkiezingen van 1936 lag de bal terug in het kamp van links, dat een sterk antikatholieke politiek voerde.¹⁸⁷

Een deel van de legertop bleef de republiek trouw, voor anderen was de machtswissel onverteerbaar. Bij enkelen was de vrees voor een communistische machtsgreep zo groot dat een militaire staatsgreep een absolute noodzaak was. De moord op monarchistenleider José Calvo Sotelo op 13 juli bood de gezochte aanleiding.¹⁸⁸ De legerleiding zette de aanval in, en ontketende een burgeroorlog.

---

¹⁸⁴ B. Bolloten, *The Spanish Civil War. Revolution and Counterrevolution* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2015), 3.

¹⁸⁵ Hugh Thomas, *De Spaanse Burgeroorlog* (Antwerpen: Anthos/Standaard Uitgeverij, 2006), 10.

¹⁸⁶ An Vleugels, "Antwerpenaars in de Internationale Brigaden in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), een groepsportret" (Masterproef, KU Leuven, 1998), 55.

¹⁸⁷ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zeeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 39-40.

¹⁸⁸ Thomas, *De Spaanse Burgeroorlog*, 12.

De eerste doden vielen in Spaans-Marokko, dat onder leiding van Francisco Franco, *el generalismo*, ‘gezuiverd’ werd. Hij leidde het legioen Marokkaanse soldaten tegen regeringstrouwe detachementen. Niet veel later maakten de eerste legereenheden de oversteek naar Spanje, en begonnen aan een noordwaartse opmars. Dankzij Duitse materiële steun was Zuid-Spanje eind augustus in de handen van Franco.¹⁸⁹

Al vroeg in het conflict sprongen leverden grote hoeveelheden buitenlandse vrijwilligers een belangrijke bijdrage. Het conflict zou een grote internationale dimensie krijgen, en tekende twee duidelijke, ideologische kampen af: het fascisme en communisme. De zogenaamde Internationale Brigades zagen het licht door de internationale communistische beweging, gericht op het ten gronde richten van het fascisme. Naar schatting 35.000 zogenaamde Interbrigadisten, komende uit heel wat verschillende landen, trokken naar het Spaanse front. Stalin gaf op 18 september 1936 immers de Kominternopdracht om een wereldwijde werving van vrijwilligers op te zetten. Bij alle communistische partijen werd erop aangedrongen deze wervingen te organiseren.¹⁹⁰

Aan de zijde van Franco genoten de nationalistische falangisten officiële steun van onder andere de fascistische naties Duitsland en Italië. Beide landen besloten hierop in te gaan na de inval van Franco en leverden gevechtsvliegtuigen, bemanning en technici, spoedig gevolgd door infanteristen en cavaleristen. In de vroege fase van het conflict leverden ook Amerikaanse bedrijven volop goederen aan de opstandelingen, voornamelijk aardolie. De Rusland reageerde snel met het leveren van vliegtuigen, wapens en munitie aan de Volksfrontcoalitie. Ook Mexico en aanvankelijk Frankrijk steunden de Republiek.¹⁹¹

Andere West-Europese democratieën kozen voor een neutrale status.¹⁹² Zo formuleerde de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak al medio juli 1936 de neutraliteitspolitiek. In het kader van deze nieuwe oriëntatie, sloot de regering zich op 15 augustus 1936 ook aan bij het Niet-Interventiecomité (NIC) dat in Londen was opgericht en

---

¹⁸⁹ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 44-45

¹⁹⁰ Thomas, *De Spaanse Burgeroorlog*, 692.

¹⁹¹ S.G. Payne, *The Collapse of the Spanish Republic 1933-1936, Origins of the Civil War* (New Haven/Londen: Yale University Press, 2006), 11.

¹⁹² Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 45.

begin september van datzelfde jaar aan zijn werkzaamheden begon. Groot-Brittannië en Frankrijk namen het initiatief bij die creatie.¹⁹³

Het bijzonder bloedige Spaanse conflict, waar voor het eerst in de Europese geschiedenis sterk werd ingezet op luchtgevechten- en bombardementen, werd na 3 jaar uiteindelijk in het voordeel van de nationalisten beslecht.¹⁹⁴

4.2 Een groepsportret van de Belgische Spanjevrijwilligers: ¡No pasarán!

Een totaal van iets meer dan 1600 Belgen nam als vrijwilliger deel aan de Spaanse strijd. Slecht een veertigtal onder hen (3%) deed dit aan de zijde van de nationalisten. Relatief gezien waren de Belgen het talrijkst vertegenwoordigd onder de Europeanen. Zeker wanneer men de 800 politieke vluchtelingen en migranten uit België die ten strijde trokken meetelt.¹⁹⁵

Na de Komintern-beslissing om internationale vrijwilligers te werven, kwamen in België het Politiek Bureau van de communistische partij en een afgevaardigde van de Komintern samen om de praktische richtlijnen hieromtrent te bespreken. Al snel werkte het proces van ronselen en vervoeren van Belgische vrijwilligers als een geoliede machine. Zo konden Gentenaars die geïnteresseerd waren in het engagement een ticket afhalen in het Leninhuis om naar Parijs af te reizen, alwaar ze werden gescreend en gekeurd.¹⁹⁶ Ook de geografische ligging kan te maken hebben gehad met het hoge aantal Belgen. Spanje was niet moeilijk te bereiken vanuit België en langs Frankrijk was er min of meer vrije doorgang.¹⁹⁷

---

¹⁹³ Rudi Van Doorslaer, “De Vervolging van de Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog, 1936-1939. Omtrent de Rol Gespeeld door de BWP en de Autonomie van de Rechterlijke Macht,” *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 15 (2015): 125.

¹⁹⁴ Rudi Van Doorslaer, “1 mei 1937,” in *Belgen in Oorlog, Sterke Verhalen, Onbekende Beelden*, eds. Bruno De Wever, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer (Veurne: Uitgeverij Hannibal, 2012), 62-63.

¹⁹⁵ Van Doorslaer, “De Vervolging van de Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog, 1936-1939,” 125-126.

¹⁹⁶ Ellen Van Cauwelaert, “Gesneuveld voor de Vrijheid? Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)” (Masterproef, Universiteit Gent, 2016), 49.

¹⁹⁷ T. Pardoën, “Een Radicale Geschiedenis van Spanjevrijwilligers, Oostfronters en Syriëstrijders,” *HUMO*, 7.4.2015. Geraadpleegd op 10/7/2017.

De rekruteringsbureaus zochten naar gezonde mannen, met een ideale leeftijd tussen de 25 en 35 jaar oud. Vaak vielen de vrijwilligers echter buiten die groep, om alsnog deel te nemen aan de strijd. Ellen Van Cauwelaert, die in haar thesis een prosopografische studie maakte rond de overleden Belgische Interbrigadisten, stelt dat er onder hen vele beroepen, uit verschillende sociale klassen, vertegenwoordigd waren. Het merendeel was echter van bescheiden of gemiddelde komaf.¹⁹⁸

De sterke aanhang van het communisme en de grote invloed van de arbeidersbeweging in Wallonië in de aanloop naar en tijdens het conflict zorgde voor een oververtegenwoordiging van Waalse vrijwilligers bij de Internationale Brigades. Historicus Rudi Van Doorslaer kwam tot de bevinding dat 24% van hen uit Vlaanderen kwam, 17% uit Brussel, en een grote meerderheid, 59%, uit Wallonië.¹⁹⁹ Niet toevallig kwam een groot aandeel van de vrijwilligers uit Henegouwen, Luik en Gent, waar de Kommunistische Partij van België (KPB) in 1936 de meeste stemmen haalde.²⁰⁰ Dat die regio's weinig vrijwilligers afleverden voor de Winteroorlog, lijkt te bevestigen dat anticommunisme een belangrijke drijfveer was bij de winteroorlogvrijwilligers.

De afkeer voor het fascisme, vaak geportretteerd als een internationale bedreiging, en de welgezindheid voor de communistische ideologie, lijkt dan ook als grote motivationele factor te spelen bij de Interbrigadisten. “*No Pasarán*,” de leuze van de republikeinen, wijst op de defensieve representatie van het conflict.²⁰¹ Aan de zijde van de Falangisten lijkt hetzelfde te gelden, maar dan omgekeerd.²⁰² Toch doet de verschillende (sociale) afkomst van de vrijwilligers vermoeden dat de motivatie om naar Spanje te trekken niet eenduidig was. Idealisme kan de achtergrond vormen waarop andere motivaties zich enten, die de persoon in kwestie uiteindelijk over de streep trekken zich in het onbekende te wagen.

---

¹⁹⁸ Ellen Van Cauwelaert, “Gesneuveld voor de Vrijheid? Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939),” 26-27.

¹⁹⁹ Rudi Van Doorslaer, “De Internationale Brigaden: een Status Quaestionis,” *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 18 (1987): 178.

²⁰⁰ Ellen Van Cauwelaert, “Gesneuveld voor de Vrijheid? Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939),” 32.

²⁰¹ Ellen Van Cauwelaert, “Gesneuveld voor de Vrijheid? Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939),” 54.

²⁰² Ellen Van Cauwelaert, “Gesneuveld voor de Vrijheid? Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939),” 56.

Maar gezien niet alle communisten naar Spanje trokken, eenvoudig gesteld, moeten er ook andere factoren dan het politieke-ideologische meegespeeld hebben. Sociaal-maatschappelijke factoren speelden ook hun deel. Zo stelden Frank Caestecker en Rudi Van Doorslaer dat bij de migranten die in België woonden de emigratiefactor sterk meespeelde in de keuze om zich te engageren.²⁰³ Vaak hadden ze immers te maken met een uitzichtloze situatie, zoals politiek vluchtelingen, sociale vervreemding of aanhoudende werkloosheid.²⁰⁴

Officieel werden de Interbrigadisten gedemobiliseerd in november 1938. Een vlotte thuiskomst konden ze vaak niet verwachten: sommigen werden zelfs vervolgd.²⁰⁵ De houding die de Belgische overheid aannam ten aanzien van de vrijwilligers was deels het gevolg van binnenlandse machtsverhoudingen, en deels het gevolg van beslissingen die binnen het NIC werden genomen. Het betrof vrijwilligers in beide kampen. Eerst kwam men tot de verbintenis het leveren van wapens te verbieden, later werd ook de beslissing gemaakt het buitenlandse vrijwilligerschap aan banden te leggen.²⁰⁶ Op 22 december 1936 aanvaardde België een Brits voorstel om een einde te maken aan de toeloop van vreemde vrijwilligers in Spanje.²⁰⁷

Van alle Belgische vrijwilligers zijn er naar schatting tussen 10 en 15 % gesneuveld. Onder de overlevenden werd 21 % vervolgd wegens desertie, waarvan zo'n 11 % ook effectief werd veroordeeld. De strafmaat schommelde tussen twee en vijftien dagen arrest in de Militaire gevangenis, wat sterk onder de minimumstraf lag. Het Krijgshof paste dus met andere woorden systematisch verzachtende omstandigheden toe. De enige vrijwilliger aan Franco's zijde kreeg een maand gevangenisstraf.²⁰⁸

---

²⁰³ Frank Caestecker en Rudi Van Doorslaer, "Poolse Vrijwilligers uit België in de Internationale Brigaden," *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 6 (1999): 216.

²⁰⁴ Ben Bonnars, "Een Vergelijking van de Belgische Internationale Brigadisten en de Syriëgangers: de Reactie van de Belgische Overheid Onderzocht" (Masterproef Universiteit Gent, 2016), 22.

²⁰⁵ Van Doorslaer, "1 mei 1937," 61-63.

²⁰⁶ Eric David, "La Condition Juridique des Volontaires Belges Pendant La Guerre d'Espagne (1936-1939)," *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 18 (1987): 42.

²⁰⁷ Van Doorslaer, "De Vervolging van de Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog, 1936-1939," 125-126

²⁰⁸ Van Doorslaer, "De Vervolging van de Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog, 1936-1939," 144.

Het optreden van de gerechtelijke diensten tegen de Spanjevrijwilligers sloot aan bij de repressieve traditie tegen de ‘subversieve’ bewegingen, de bewegingen die de burgerlijk-liberale of nationale ordening radicaal in vraag stelden. Na 1917 verwierf het ‘communistische gevaar’ daarin ook in België een prominente plaats. In dat opzicht was de reactie van de overheid omtrent de Spanjevrijwilligers te verwachten, vooral omdat de regeringen van ‘nationale eenheid’ zich gedekt voelden door de politieke neutraliteit.²⁰⁹

5 Vlaamse Oostfronters

5.1 Oorzaak en verloop van de Vlaamse militaire collaboratie aan het Oostfront (1940-1945)

Na de inval van Nazi-Duitsland in België in mei 1940, handhaafde Adolf Hitler een *Militärverwaltung* onder leiding van generaal Alexander Von Falkenhausen. Hierdoor, en door het feit dat Koning Leopold III in zijn land bleef, kon de illusie bestaan dat Duitsland niet uit was op een annexatie. In Vlaanderen collaboreerde het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) al snel met de bezetter.²¹⁰

De *Flamenpolitik* die Hitler opdroeg, kon door die medewerking al gauw in de praktijk worden omgezet. In ruil daarvoor kreeg het VNV de kans om naar de macht te grijpen binnen het staatsbestuur.²¹¹ Uiteindelijk zou de partij en haar achterban ook deel uitmaken van de militaire collaboratie. In de aanloop daarvan, nog voor de capitulatie van het Belgische leger, werd de *SS-Standarte Westland* opgericht, waar Vlamingen zich voor de *Waffen-SS* konden engageren. Dit engagement was het geesteskind van *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler, die droomde van een groot-Germaans SS-korps, en werd aangestuurd door leider van de Algemene

---

²⁰⁹ Van Doorslaer, “De Vervolging van de Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog, 1936-1939,” 146.

²¹⁰ Bruno De Wever, “Militaire Collaboratie in België tijdens de Tweede Wereldoorlog,” *BMGN-Low Countries Historical Review* 118 (2003): 26.

²¹¹ Voor een overzicht van de geschiedenis van het VNV, zie: De Wever, B. *Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV, 1933-1945*. Tiel: Perspectief Uitgaven/Uitgeverij Lannoo, 1994.

SS-Vlaanderen (ASSVL) René Lagrou.²¹² De strenge selectieprocedure zou er echter voor zorgen dat maar 47 Vlaamse kandidaten werden toegelaten tot de militaire en politieke opleiding in München. De VNV-top besliste om in april 1941 mee te ronselen voor een *SS-Standarte Nordwest*, ditmaal onder minder strenge voorwaarden. De poging leverde slechts een 400-tal vrijwilligers op.²¹³

Operatie Barbarossa bracht de werving van Vlaamse vrijwilligers in een ware stroomversnelling. In de loop van juli 1941 werd het *Vlaamsch Legioen* opgericht, teneinde het 'Rode Gevaar' te bezweren. De financiële tegemoetkomingen waren enigszins aantrekkelijker dan in het Belgisch leger. Zo zouden ze 12,5 frank per dag verdienen, en het dubbele aan het front. Bij verwonding of overlijden zouden pensioenen worden toegekend.²¹⁴ Ook kon men toetreden tot paramilitaire formaties, die eveneens werden ingezet aan het Oostfront, zoals *Organisation Todt* (OT), dat vanaf mei 1942 actief arbeiders begon te werven. Het *National-Sozialistisches Kraftfahrkorps* (NSKK), begon reeds in maart 1941 met de oproep naar jonge Vlaamse, nationaalsocialistisch gezinde chauffeurs.²¹⁵

Vanaf juni 1941 werden de eerst Vlamingen betrokken in de strijd, bij het binnenvallen van het door Rusland geannexeerde Polen. Zo trokken ze mee in het kielzog van operatie Barbarossa, tot het in 1943 vastliep, en de Duitsers tot een terugtocht werden gedwongen. Nabij Jampol, Stara-Konstantinov en Narwa zouden de Vlaamse vrijwilligers grote verliezen lijden.²¹⁶ De wanhoop die de terugtocht veroorzaakte, zette zich door in het wervingsproces in België, waar men dan ook volop verder werkte aan het ronselen van nieuwe soldaten.

Na september 1944 was er nauwelijks sprake van vrijwilligerschap, en werden bepaalde groepen collaborateurs min of meer gedwongen zich bij de rangen van de *Waffen-SS* aan te sluiten. Dit aansporen gebeurde voornamelijk bij collaborerende verenigingen in het thuisland,

---

²¹² Kristof Carrein, "De Vlaamse Oostfronters. Sociaal Profiel en Wervingsverloop, november 1941-augustus 1944," *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 6 (1999): 107.

²¹³ De Wever, "Militaire Collaboratie in België tijdens de Tweede Wereldoorlog," 26-27.

²¹⁴ Frank Seberchts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront* (Antwerpen/Brussel: 2002, Globe/Perspectief Uitgaven), 85.

²¹⁵ Seberchts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, 86-87.

²¹⁶ Seberchts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, 111-119.

zoals de Vlaamse Wacht. Hoewel een gedeelte onder hen in de Vlaamse Flakbrigade terecht kwam, werd het leeuwendeel ingeschakeld bij het gloednieuwe *Division Langemarck*.²¹⁷

Na afloop van de Tweede Wereldoorlog vormde België geen uitzondering in Europa, en werd de collaboratie bestraft. Naast verklikkers, economische of politieke collaborateurs werden ook diegenen die de wapens hadden opgenomen tegen België onderworpen aan wat later de repressie werd genoemd.²¹⁸ Ongeveer 33.000 Belgen werden in de naweeën van de Tweede Wereldoorlog volgens artikel 113 van het Belgische Strafwetboek (SWB) wegens wapendracht tegen België veroordeeld. Onder hen voornamelijk leden van (para-)militaire organisaties die – gewapend en geüniformeerd – actief waren aan het zogenaamde oostfront of in door nazi-Duitsland bezet gebied. De hiervoor voorschreven doodstraf werd echter zelden uitgevoerd.²¹⁹ Het incivisme, een courant synoniem voor het tekort aan burgerzin tijdens de Tweede Wereldoorlog, werd veelal bestraft op minder draconische wijze.²²⁰

Historicus Koen Aerts beschreef de typologie van de overheidsrepressie, de bestraffing van de collaboratie door de Belgische staat, als zijnde viersporig: patrimoniale sancties overkoepelen diverse vermogensstraffen; exclusieve sancties hadden een degradatie van rechten en nationaliteit tot gevolg; clauseaire uitsluitingen beperkten de veroordeelde in deelname aan overheidsdiensten, -ambten en andere voordelen; een vierde spoor, de vrijheidsbestrafing, omvat naast de dood- ook de gevangenisstraf.²²¹ De duur van de internering hing voor gewezen oostfronters af van de militaire formatie waarbij ze in dienst waren.²²² De zwaarste categorie,

---

²¹⁷ Seberchts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, 87.

²¹⁸ Koen Aerts en Helen Grevers, “De Bestrafing,” in *Knack Historia: België 40-45*, eds. Bruno De Wever, Helen Grevers, Rudi Van Doorslaer en Jan Julia Zurné (Roeselare: Brepols, 2015), 158.

²¹⁹ Bruno De Wever, “De Collaboratie. Bewuste steun aan het Derde Rijk,” in *België Tijdens De Tweede Wereldoorlog*, eds. Van den Wijngaert, Mark et al. (Antwerpen: Manteau, 2015), 178-179.

²²⁰ Koen Aerts, “De repressie en juridische reïntegratie van collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog,” in *Tweehonderd jaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie*, eds. Xavier Rousseaux, Margo De Kosteren en Dirk Heirbaut (Brugge: die Keure, 2015), 1.

²²¹ Koen Aerts, “De repressie en juridische reïntegratie van collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog,” 6.

het lidmaatschap van de *Waffen-SS* (Schutzstaffel), vertaalde zich in een gevangenschap van ongeveer vijf jaar.²²³ Elke strafmaat kon zo een gerichte weerslag hebben op drie facetten: hun deelname aan de maatschappij, de politiek en/of hun economische capaciteit.

Bij vrijlating verzamelden vele militaire collaborateurs, vaak kampend met materiële of sociale problemen, zich in een specifiek verenigingsleven. De naoorlogse beeldvorming onder deze (militaire) collaborateurs had, zeker wat de verklaring van motivatie en ontkenning van schuld betreft, een hardnekkig clichématig karakter. Zo hardnekkig dat ze lange tijd de populaire visie op de feiten beïnvloedde.²²⁴ De Vlaamse militaire collaboratie was zogenaamd niet ideologisch geïnspireerd, wel noodzakelijk voor de Vlaamse zaak en bewijs van liefde voor het volk. Sympathie voor het nationaalsocialistische gedachtengoed of het Nieuwe Orde-denken werd daarbij verzwegen, ondanks aanzienlijke aanwezigheid.²²⁵ Ook het beeld van de katholieke Vlaming die ging vechten tegen het goddeloze bolsjewisme was alomtegenwoordig.²²⁶ De ondoordringbaarheid maar tegelijk ook de beperkte invloed van deze grotendeels wetenschappelijk incorrecte herinneringscultuur lijkt te wijten aan zijn radicaliteit en sektarisch karakter. Ze werd binnen de oostfrontgemeenschap namelijk in stand gehouden door talloze zogenoemde verbrande publiceerkanaal, voor en door oud-collaborateurs. Via uitgeverij *Etnika* bijvoorbeeld, werd pseudo-historische (getuigenis-)literatuur met stapels tegelijk verspreid.²²⁷

5.2 Een groepsportret van de Vlaamse Oostfronters: voor Vlaanderen, Volk en Führer?

In totaal streden er tussen juni 1940 en september 1944 zo'n 6400 Vlamingen in een uniform van het Vlaamsch Legioen of de *Waffen-SS*. Nadien zouden er zich in Duitsland nog eens 3000-

---

²²³ De Wever, "De Collaboratie. Bewuste steun aan het Derde Rijk," 179.

²²⁴ Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 16-17.

²²⁵ Marnix Beyen, "Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa," in *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeven en Vergeten?*, ed. Eric Corijn (Antwerpen: Manteau, 2002), 115.

²²⁶ Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 16-17.

²²⁷ Bruno De Wever, "Idealistische Oostfrontstrijders en Flaminboches. De Collaboratie in België: onverwerkt verleden?," *Spiegel Historiael* 3-4 (1994):139.

4000 hebben aangesloten. In totaal gaat het dus over ongeveer 10.000 Vlaamse Oostfronters, afgezien van de 4200 vrijwilligers bij OT en het NSKK. Ongeveer 10% van hen sneuvelde in de strijd.²²⁸ Vrijwilligers die zich in het prille begin van de oorlog bij de *SS-Standardte West* wilden aansluiten, moesten minstens 1.75 meter groot zijn, wat sterk boven het gemiddelde lag.²²⁹ Later, bij het ronselen voor *SS-Standardte Nordwest* of het Vlaams Legioen, dienden vrijwilligers slechts 1.65 meter groot en tussen de 17 en 40 jaar oud te zijn.²³⁰

Het merendeel van de Oostfrontstrijders kwam uit verstedelijkte gebieden.²³¹ Dit vertaalt zich deels in de beroepsstratificatie: zo was de arbeidersklasse de grootst vertegenwoordigde groep. Boeren, maar ook bedienden, zelfstandigen en studenten maakten slechts een fractie van de totale populatie uit.²³² Dat hoeft echter niet te betekenen dat men om den brode dienst nam. Men ontving bij de OT of het NSKK immers een betere soldij en bovendien had men er minder kans om te sneuvelen.²³³

Een uitgebreid, gestaafd overzicht van de voornaamste beweegredenen bleef echter lange tijd uit. Met dat specifieke doel voor ogen, werd een eerste aanzet gegeven door historica Aline Sax, die in *Voor Vlaanderen, Volk en Führer* het wereldbeeld en motivatie van de Vlaamse oostfronters onderzoekt. De auteur haalt in haar studie een breed gamma aan motieven aan. Zo wordt onder andere verwezen naar het Nieuwe Orde-denken, geopolitieke motieven, afkeer tegenover het Bolsjewisme, vlucht van omstandigheden, economische en materiële winst, esthetische aspecten (bijvoorbeeld: het dragen van een uniform), ontwijken van verplichte tewerkstelling en familiale dwang.²³⁴ Elk van deze motieven wordt getoetst aan haar historische context, aangesterkt met bijvoorbeeld getuigenissen of dagboekfragmenten. De auteur gaat nauwgezet in op patronen, individuele zowel als omgevingsfactoren, sociale profilering, en andere factoren die een invloed zouden kunnen hebben op het al dan niet bewuste beslissingsproces

---

²²⁸ Bruno De Wever, “Oostfronters,” *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (Tielt: Uitgeverij Lannoo, 2001), 2335.

²²⁹ De Wever, “Militaire Collaboratie in België tijdens de Tweede Wereldoorlog,” 26.

²³⁰ Seberchts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, 85.

²³¹ Carrein, “De Vlaamse Oostfronters,” 122.

²³² Carrein, “De Vlaamse Oostfronters,” 126.

²³³ Seberchts, *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*, 90.

²³⁴ Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 118-154.

dat aan iemands handelen voorafgaat. Daarenboven wijst ze op een belangrijke nuance, namelijk dat elke beïnvloedende factor een verschillend gewicht kan hebben.²³⁵

Uit dit aanstippen van uiteenlopende oorzaken die aanzetten tot collaboratie, kan men opmaken dat de auteur vertrekt vanuit het idee dat persoonlijke motivatie bestaat uit een pluralistisch amalgaam van diverse motieven. Ze lijkt dit te bevestigen door het benoemen van de mens als een – uiteraard metaforisch – “uitgebreid kleurenpalet”, wanneer ze voor een nieuwe typologie van de collaborateur oppert.²³⁶

Toch lijkt Aline Sax in haar methodologie de verscheidene motieven te isoleren door de kwantificatie ervan. Het strikt indelen van collaborateurs in groepen, leidt tot stramme claims, en een te strak theoretisch kader dat de waarheid mogelijks versmoort:

*“De derde groep wordt gevormd door personen die níét ideologisch beïnvloed waren. Hun drijfveer om in de collaboratie te stappen waren persoonlijke motieven. Zij handelden uit eigenbelang.”*²³⁷

Ook de conclusie, waarin de motievenclusters in droge percenten worden uitgedrukt, geeft een ogenschijnlijk veralgemenende indruk, die met voorzichtigheid moet worden bekeken, zeker omwille het beperkt aantal casussen. Zo zou om en bij de 65% van de veroordeelden gehandeld hebben vanuit ideologische beweegredenen.²³⁸ De aard van hun engagement wordt omschreven als volgt:

*“Alles wijst erop dat zij zich met hun collaboratie wilden engageren voor een (politiek, ideologisch...) doel dat buiten henzelf lag en dat ik onder de noemer Nieuwe Orde wil brengen.”*²³⁹

De geopperde categorie wordt op die wijze voorgesteld als een externe (groepsverband) factor, die blijk geeft van een ruimer, maatschappelijk perspectief (de Nieuwe Orde). Valabel lijkend, betreft het toch een vrij vage beschrijving die vele invullingen kan krijgen. Verder wordt, zoals eerder gesteld, de dynamiek tussen juridisch bronmateriaal en de geschiedenis weinig

---

²³⁵ Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 117.

²³⁶ Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 199-200.

²³⁷ Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 200.

²³⁸ Een eerste categorie collaborateurs, diegenen met exclusief ideologische motieven, maakt volgens Sax voor zo'n 40% deel uit van de totale populatie. De tweede categorie telt echter óók collaborateurs met ideologische motieven, zij het dat deze ook handelden vanuit persoonlijke motivatie (bijvoorbeeld: economisch en materieel winstbejag). Deze laatsten maken voor 28% uit van de totale populatie. Deze twee groepen bijteltend, komt het totale percentage ideologische collaborators op 68%. Zie: Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 387-388.

²³⁹ Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 199.

reflectief behandeld.²⁴⁰ Echter moet wel worden opgemerkt dat het accurate karakter van een dergelijk omvangrijk project onderhevig is aan een bepaalde vorm van overmacht, eigen aan het historisch *métier*. Afgezien van temporele afstand kan het bestuderen van dergelijk beladen bronmateriaal vergeleken worden met kijken door mat glas.

6 Belgische Syriëstrijders

6.1 Oorzaak en verloop van het conflict in Syrië en Irak (2011-...)

In de nasleep van de Arabische Lente begon het Syrische conflict in maart 2011 als een aantal opeenvolgende demonstraties in diverse Syrische steden, waarin werd opgeroepen tot hervormingen van het dictatoriale regime onder Bashar Al-Assad. Diens onevenredig harde aanpak van de demonstraties leidde tot een escalatie, die uiteindelijk in een burgeroorlog uitmondde. De gewapende oppositie was zeer verdeeld vanwege zowel etnische als ideologische en sektarische verschillen. De verdeeldheid werd gevoed doordat sommige omliggende landen verschillende groeperingen steunden, al naar gelang die pasten bij de eigen ideologische overtuigingen. Syrië werd zo een speelveld waar regionale geopolitieke spanningen werden uitgevochten, en waar invloedssferen werden beschermd, in het bijzonder het oude bondgenootschap tussen Rusland en Syrië.²⁴¹

De grootste oppositiegroep was in eerste instantie de *Free Syrian Army*, een seculiere groepering bestaande uit diverse etnische bevolkingsgroepen. Vanaf de zomer van 2012 bleken echter de kleinere, islamitische groeperingen als *jabhat al-nusra*, *Jaish al Muhajireen Wal-Ansar* en Islamitische Staat (IS) veel succesrijker, vooral vanwege hun organisatiegraad, onverschrokkenheid en doelgerichtheid.²⁴² De groeperingen vallen te situeren binnen de groeiende groep aanhangers van het islamitische salafisme, een wereldwijde trend die dogmatisch een zeer onverzoenlijke positie inneemt. Moslims die de salafistische lezing niet

---

²⁴⁰ Hoewel ze deze dynamiek aanstipt, en de nodige nuance aanbrengt met betrekking tot de omgang met repressiedossiers, weidt Sax er amper anderhalve pagina aan. Dit lijkt, zeker in verhouding tot de omvang van haar studie, enigszins beperkt. Zie: Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer*, 48-49.

²⁴¹ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 72-73.

²⁴² Dietrich Jung, "The Search for Meaning in War: Foreign Fighters in a Comparative Perspective," *IAI Working Papers* 16 (2016): 4.

onderschrijven, worden aangemerkt als ongelovigen, en omgang met andere godsdiensten dient vermeden te worden. Deze vorm van salafisme heeft ook een variant die de gewapende strijd, *jihad*, voorstaat.²⁴³ Om deze redenen, maar ook vanwege hun ideologische motivatie, oefenden deze groeperingen een grote aantrekkingskracht uit op strijders uit zowel binnen- als buitenland.²⁴⁴ Sinds 2012 ervaren diverse Europese lidstaten immers een uitvlucht van jonge, vaak laaggeschoolde jongeren naar Syrië (en Irak). In 2014 riep IS zichzelf in Noordelijk Syrië en Irak uit tot een kalifaat van de Islamitische Staat in Syrië en Sham (ISIS) of kortweg Islamitische Staat (IS). In de jaren nadien veroverde ze van daaruit een groot gebied.²⁴⁵

Westerse landen hebben vanaf het begin van het conflict duidelijk gemaakt dat hun sympathie bij de oppositie lag, maar waren terughoudend in het bieden van militaire en financiële steun. De president van de Verenigde Staten, Barack Obama, had de rode lijn voor interventie gelegd bij het gebruik van chemische wapens, en werd bijna over die lijn getrokken in 2012 toen het Syrische leger zich er zelf schuldig aan maakte. Door de beloofde bereidheid van de Syrische overheid om haar chemisch wapenarsenaal te ontmantelen, zagen de Verenigde Staten af van een interventie.²⁴⁶

De druk tot interventie bleef echter stijgen, door het toenemende aantal vluchtelingen en burgerslachtoffers. De vereiste unanimititeit van de Veiligheidsraad kon echter niet tot stand komen vanwege tegenstand van Rusland en China, die het principiële standpunt huldigden dat buitenlandse interventie, met als doel een verandering van regime, geen basis heeft in het internationaal recht. Het Westen leek een optimisme te behouden dat de dagen van het Assad-regime geteld waren, en richtte zich vooral op het versterken van de bestuurlijke en democratische capaciteiten van de oppositie voor het moment waarop zij de regering van Syrië zou overnemen. Inmiddels ging de strijd echter door, en begin 2014 leek het regime van Assad aan de winnende hand te zijn in het rijke westen van Syrië.²⁴⁷ In het dorre noorden kregen de jihadistische groeperingen echter de bovenhand.

---

²⁴³ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 70-71.

²⁴⁴ Orla Hennessy, "The Phenomenon of Foreign Fighters in Europe," *International Centre for Counter-Terrorism Background Note* (2012): 1.

²⁴⁵ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 67.

²⁴⁶ Bonnars, "Een vergelijking van de Belgische Internationale Brigadisten en de Syriëgangsters," 30.

²⁴⁷ Bonnars, "Een vergelijking van de Belgische Internationale Brigadisten en de Syriëgangsters," 32.

Het Westen besloot pas tot militair ingrijpen toen IS, na het uitroepen van een kalifaat in de zomer van 2014, met verbijsterende snelheid gebieden veroverde in de driehoek tussen Raqqa, Mosul en Bagdad, waarbinnen zich ook olievelden en militair materiaal van het gevluchte Iraakse leger bevonden. In oktober 2014 begon de westerse alliantie aan bombardementen op IS-stellingen.²⁴⁸ In het voorjaar van 2017 wordt IS stilaan teruggedrongen, in een heroveringsstrijd met duizenden slachtoffers.

Het conflict wordt gekenmerkt door een grote afkeer ten aanzien van IS en de Syriëgangers, zeker na het uitroepen van het kalifaat, wanneer de wereld overspoeld werd met audiovisueel propagandamateriaal. Georkestreerde gruweldaden en haatboodschappen zorgden zelfs voor een anti-islamitische opwelling onder grote delen van de Westerse bevolking, die later geassocieerd zou worden met de vluchtelingestroom uit de conflictgebieden. De afschuw, maar ook angst, zorgden voor een toenemende polarisatie, en voor het afreizen van een nieuwe golf vrijwilligers naar Syrië, deze keer om het kalifaat te bestrijden.²⁴⁹

6.2 Een groepsportret van de Belgische Syriëstrijders: radicalisering, jihadisme en salafisme

Uitgebreide wetenschappelijke studies naar de sociale achtergrond, geografische herkomst en motivatie van de Belgische Syriëvrijwilligers zijn dusver niet voor handen, grotendeels omdat het Syrische conflict nog verder woedt. Het tussentijdse onderzoek van diverse veiligheidsdiensten, journalisten en politicologen biedt ons wel de nodige informatie om een algemeen profiel te schetsen, om een stand van zaken op te tekenen.

Vanuit België vertrokken in 2011 zo'n vijfhonderd vrijwilligers, waaronder naar schatting 70% zich aansloot bij IS.²⁵⁰ Het zou daarbij vooral gaan om jongeren, vaak laag- of niet-geschoold.²⁵¹

---

²⁴⁸ Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 73-75.

²⁴⁹ Pieter Stockmans, Montasser Al De'emeh, *De Jihaadkaravaan. Reis naar de Wortels van de Haat* (Antwerpen: Uitgeverij Lannoo, 2015), 12.

²⁵⁰ Op de datum van publicatie bedroeg het totale cijfer 470. Dit is echter inclusief diegenen die naar Syrië probeerden te reizen, maar er nooit zijn geraakt. Zie: Coolsaet, "Facing the Fourth Foreign Fighters Wave," 9.

²⁵¹ Bonnares, "Een vergelijking van de Belgische Internationale Brigadisten en de Syriëgangers," 32-32.

Ten minste 90 onder hen sneuvelen aan het front, en zes voerden een zelfmoordaanslag uit. Tussen de 87 en 120 vrijwilligers keerden terug naar België.²⁵²

Rik Coolsaet bestudeerde deze zogenaamde Belgische Syriëstrijders en hun motivaties. De aanzet was een uitspraak in de startrede van de intredende Belgische regering in oktober 2014, waarin werd gesteld dat de democratie en veiligheid van haar burgers werd bedreigd door de toenemende radicaliteit en terrorisme. Coolsaet stelde in zijn onderzoek de vraag of radicalisatie wel degelijk aan de wieg ligt van het fenomeen van de Syriëstrijders.²⁵³ Sinds de aanslagen op de New Yorkse *Twin Towers* op 9 september 2001, kent het onderzoek naar het radicalisatie-fenomeen grote aandacht. Het wordt consensusmatig beschreven als een proces van socialisatie dat gradueel verloopt en waarin groepsdynamiek een belangrijkere rol speelt dan ideologie.²⁵⁴ Er is immers geen directe causaliteit tussen het aannemen van radicale ideeën en het overgaan tot geweld.²⁵⁵ De katalysator voor dat laatste is de eerdergenoemde groepsdynamiek. Eerst worden collectieve gevoelens van frustratie geïnterioriseerd binnen een groep, die zich mentaal gaat afscheiden van de maatschappij. Deze gevoelens krijgen een politiek-ideologische invulling, en worden uiteindelijk als een onweersproken waarheid gepresenteerd.²⁵⁶ Deze ideologie krijgt de functie buitenstaanders verder te distantiëren en nieuwe aanhangers te lokken, die zich identificeren met de oorspronkelijke frustraties. Individuele motivatie wordt binnen het proces als verwaarloosbaar aanzien.²⁵⁷

Coolsaet oppert evenwel dat de term radicalisatie *an sich* een simplificatie is geworden van een extreem complex fenomeen, en evolueerde naar een *catch-all*-concept, vlot opgepikt door de media.²⁵⁸ Bovendien laat haar vaag ingevulde, ambiguë karakter toe te worden gebruikt binnen het extreemrechtse spectrum, als deel van de anti-islamretoriek. Radicalisatie als begrip werd

---

²⁵² Pieter Van Ostaeyen, "April 2016: A new statistical update on Belgian fighters in Syria and Iraq," 3.4.2016, Geconsulteerd op 26.6.2017. <https://pietervanostaeyen.wordpress.com>.

²⁵³ Coolsaet, "Facing the Fourth Foreign Fighters Wave," 7-8.

²⁵⁴ M. King, D. M. Taylor, "The radicalization of homegrown jihadists: A review of theoretical models and social psychological evidence," *Terrorism and Political Violence*, 23 (2011):612.

²⁵⁵ Mark Sedgwick, "The Concept of Radicalization as a Source of Confusion," in *Terrorism and Political Violence* 22 (2010): 480-481.

²⁵⁶ Wim Koomen, Joop Van der Pligt, "Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme," *Tijdschrift voor Criminologie*, 51 (2016): 352.

²⁵⁷ Coolsaet, "Facing the Fourth Foreign Fighters Wave," 11-12.

²⁵⁸ Coolsaet, "Facing the Fourth Foreign Fighters Wave," 11.

zo onlosmakelijk gekoppeld aan Islam.²⁵⁹ Coolsaet toont echter aan dat de invloed van religie of ideologie vermindert in het radicalisatieproces van jongeren. Om zich van incorrecte associaties te ontdoen, prefereert hij te verwijzen naar het proces als een “violent extremist social trend”.²⁶⁰ Het illustreert hoe beeldvorming en narratief de wetenschap kunnen vervormen en domineren. Eerder lijkt er sprake van sociale en maatschappelijke vervreemding. Achterstelling en discriminatie, en vooral de subjectieve beleving daarvan, spelen namelijk een belangrijke rol. Wanneer deze als bedreigend worden ervaren, kan dit leiden tot een versterking van ideologie en religieuze overtuigingen, zodat deze een bindende en richtinggevende factor vormen. Toenemend wij-zij-denken en radicalisering kunnen een gevolg zijn.²⁶¹

Maurits Berger rijkt in een onderzoek naar Nederlandse Syriëstrijders enkele andere mogelijke motivaties aan, die ook van toepassing kunnen zijn in de Belgische casus. Een eerste is de “zucht naar avontuur en levensvervulling”: in combinatie met meer rationele overwegingen van politieke en religieuze aard spelen ook psychologische en impulsieve overwegingen een rol, zoals bijvoorbeeld de behoefte aan avontuur en zingeving. In veel gevallen is de persoon gefrustreerd over zijn of haar eigen sociale positie in de Belgische (of Nederlandse) samenleving. Sterk samenhangend met de wij-zij-mentaliteit is het ervaren van bedreiging van de islamitische identiteit. Doordat het moslim-zijn zo op de korrel wordt genomen, wordt deze identiteit een persoonlijke keuze, die juist vanuit de underdogpositie extra wordt aangezet. Verder speelt ook een politieke motivatie een grote rol, vooral de grote frustratie over de politieke situatie in het Midden-Oosten. Een belangrijk deel van de frustratie wordt daarbij gevoed door de positie van het Westen in deze conflicten. Ten slotte onderscheidt Berger een religieuze motivatie. Enerzijds is er de wens om de enige juiste versie van de Islam te verspreiden, met het kalifaat als epicentrum. Anderzijds is er de apocalyptische motivatie, die voortkomt uit de overtuiging dat in de Syrische regio sprake is van een eindstrijd tussen goed en kwaad. Met name de IS-strijders verwijzen hiervoor naar de Koran en naar uitspraken van

---

²⁵⁹ Jung, “The Search for Meaning in War: Foreign Fighters in a Comparative Perspective,” 7.

²⁶⁰ Rik Coolsaet baseert zich bij die stellingname op een onderzoeksrapport van Europol, het multinationale onderzoeks- en samenwerkingsplatform van politiediensten binnen de Europese Unie. Zie: Coolsaet, “Facing the Fourth Foreign Fighters Wave,” 20.

²⁶¹ Koomen en Van der Pligt, “Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme,” 345.

de Profeet, die een armageddon zouden voorspellen tussen twee enorme legermachten in Syrië in het plaatsje Dabiq.²⁶²

In 2015 ontwierp de Vlaamse Regering een ‘Actieplan ter preventie van radicaliseringsprocessen die kunnen leiden tot extremisme en terrorisme.’ Hiermee hoopte men jongeren en adolescenten die het risico lopen om te radicaliseren, zo snel mogelijk te identificeren en bij te sturen. Het plan beklemtoont tevens de rol van het federale niveau inzake veiligheid. Zo werden er in het federaal regeerakkoord nadien verscheidene maatregelen aangekondigd inzake gegevensuitwisseling, vervolging, ontzeggen van de toegang tot het grondgebied, intrekken van de nationaliteit, afstemming rond internet en sociale media.²⁶³ Verder heeft de reactie van de Belgische regering op het fenomeen van de Syriëgangsters nog tot enkele andere opmerkelijke beslissingen geleid. Zo besloot men de wetgeving van de terroristische misdrijven uit te breiden, om een meer doeltreffende bestraffing in de hand te werken. Ook werden grote hervormingen binnen de inlichtingen- en veiligheidsdiensten aangekondigd, en er werden budgetten vrijgemaakt zodat de analysecapaciteit van de Veiligheid van de Staat kan worden vergroot.²⁶⁴

7 De Belgische oorlogsvrijwilliger: een comparatieve verkenning

7.1 Sociaaleconomische achtergrond

De vier besproken casussen vertonen, afgezien van hun onderlinge geografische, temporele en zelfs socio-politieke afstand, enkele treffende overeenkomsten. Samen met het onderzoek naar de winteroorlogsvrijwilligers, worden de onderlinge gelijkenissen maar ook verschillen in dit hoofdstuk besproken.

Om de populatie Winteroorlogsvrijwilligers te kaderen in een breder thematisch en temporeel bestel, werden 4 andere vergelijkbare casussen besproken. Eens we al die casussen induceren

---

²⁶² Berger, *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*, 79-82.

²⁶³ Bonnarens, “Een vergelijking van de Belgische Internationale Brigadisten en de Syriëgangsters,” 44-46.

²⁶⁴ B. Benyaich, “Radicalisering, extremisme en terrorisme: Wat moet de Federale Regering niet doen?” *Knack*, 7.3.2015, Geconsulteerd op 5.7.2017. <http://www.knack.be>.

naar hun fundamenteën en benaderen vanuit een gelijksoortige methodologisch standpunt, lijken we te kunnen komen tot een archetypische vorm/typologie van de Belgische oorlogsvrijwilliger in een vreemde oorlog. Het gaat immers meestal om een kleine groep, bestaande uit jonge mensen met een vergelijkbaar sociaal profiel, die de drastische stap naar vrijwillig strijdengagement nemen. In alle vergelijkende casussen bleek het gros van de vrijwilligers uit verstedelijkte gebieden te komen. Ook waren de meesten afkomstig uit het kleinburgerlijke milieu, met slechts weinige uitzonderingen. Afgezien van de Winteroorlogsvrijwilligers gaat het meestal over relatief jonge mensen, tussen de 20-30 jaar oud. Toch lijken de overeenkomsten in sociaaleconomische achtergrond daar te stoppen.

Eén van de grote verschillen die een comparatieve analyse vertoont, is immers dat het engagement in enkele casussen op aanzienlijke weerstand stuitte. Enerzijds in de publieke opinie tijdens, of in de beeldvorming na het conflict, anderzijds door het staatsbestel. Zo werden/worden Spanjestrijders, oostfronters en Syriëstrijders bij terugkomst actief veroordeeld voor hun engagement. Dit gebeurde echter niet bij de vrijwilligers van de strijd om de Pauselijke Staten of van de Winteroorlog, bij de laatste wellicht door het beperkte aantal en de minimale deelname.

Ook is duidelijk dat de graad van organisatie sterk varieert in de vijf aangehaalde conflicten. Zo werden de oostfronters, Spanjevrijwilligers en zoeaven aan strenge tot erg strenge controle en toelatingsvoorwaarden onderworpen. Ook de plaats waar ze werden ingeschakeld – bij het Duitse, republikeinse en Pauselijke leger – werd gekenmerkt door een grotendeels gestroomlijnd bestuur en degelijke organisatie. De werving en uiteindelijke inschakeling van Winteroorlogsvrijwilligers en Syriëstrijder verliep/verloopt daarentegen duidelijk minder professioneel. Dit ziet zich vertaald in het relatief geringe aantal geworven vrijwilligers.

7.2 Drijfveren: een complex amalgaam van push- en pull-factoren

De verklaring van het vrijwillig oorlogsengagement lijkt voornamelijk – en logischerwijs – gezocht te worden in een set van *push*- en *pull*-factoren. Deze factoren, aangehaald door zowel Sax, Berger als Coolsaet in hun onderzoek, doelen op zowel externe als individuele, interne factoren. Ze behelzen karakteristieken die een impact hebben op het sociale profiel maar ook het collectief gedrag in een groep gelijkgezinden. Hun motivaties waren per individu hoogstwaarschijnlijk erg verschillend, maar opvallend is dat de vijf groepen op die verschillende momenten in de geschiedenis een aantal gemeenschappelijke kenmerken

deelden. Deze kunnen verdeeld worden in, enerzijds, het zich in België niet gehecht of buitengesloten te voelen (*push*-factoren), en anderzijds, dat men zich identificeert met belangrijke gebeurtenissen in het buitenland (*pull*-factoren).

Na een vergelijking van de aantrekkende factoren, bleek het zo voor veel van de gevallen dat men zich identificeerden met een bepaalde supranationale ideologie of religie die al dan niet in België gangbaar was. Deze specifieke ideologie of religie was bovendien geen private aangelegenheid, maar manifesteerde zich nadrukkelijk ook in de publieke en zelfs (geo-)politieke ruimte. Zo zijn er aanwijzingen dat de Winteroorlogvrijwilligers ageerden tegen de geopolitieke claims van het communistische Rusland. Maar ook de zoeaven trokken met een sterk devotisme naar de Pauselijke Staten. De strijd nam uiteenlopende vormen aan die bij elke groep zichtbaar waren: sommigen kozen voor maatschappelijke afzondering in eigen gemeenschappen met eigen instituties, anderen daarentegen voor sociaal of zelfs politiek activisme dat soms militante vormen aannam. Dat lijkt vooral bij de Syriëstrijders te leiden tot een ongemakkelijke verhouding tussen de Belgische meerderheid en deze specifieke groep, waarbij dat laatste vaak te lijden had onder discriminatie en uitsluiting.

Een veelal herkende aantrekkingsfactor was dat ergens in de wereld een fysieke strijd plaatsvond waarin de idealen van de vrijwilligers op het spel staan. Deze idealen hebben te maken met een orde van politiek-maatschappelijke, maar vooral ook van morele en metafysische aard, en deze orde wordt als dusdanig sterk ervaren dat men bereid is daarvoor te strijden. Een andere factor die waarschijnlijk meespeelt, maar moeilijk kan worden aangetoond, is zingeving. Er speelt een mogelijke zucht naar avontuur, maar ook het idee dat men zin wil geven aan een bestaan dat wordt ervaren als zin- en doelloos. Ook de wil om te vechten tegen een groter kwaad lijkt te bestaan bij de Winteroorlogvrijwilligers zowel als bij de andere vier besproken casussen. Ten slotte spelen metafysische en eschatologische factoren een rol. Het betreft dan vooral het idee van een eindstrijd, dat vooral in het Syrische conflict de bovenhand neemt.

Algemeen besluit – De Winteroorlogvrijwilliger als deel van een Belgische traditie?

Het onderwerpen van de populatie Winteroorlogvrijwilligers aan een prosopografische analyse, liet toe een algemeen beeld te schetsen van hun geografische, sociale en algemene herkomst. Hoewel de groep te klein is om sluitende conclusies te trekken, of statistische verbanden aan te tonen, konden enkele tendensen worden blootgelegd.

Ten eerste vertoont het groepsportret een grote diversiteit aan leeftijden, wat zich duidelijk laat illustreren in de aanzienlijke leeftijds kloof tussen de jongste en oudste vrijwilliger. Toch was het gros van de populatie eerder aan de oudere kant, met een gemiddelde leeftijd van 36 jaar oud. De meerderheid van de groepsleden zijn afkomstig uit verstedelijkte gebieden, gecentreerd rond Brussel, Namen, Antwerpen en Luik. Het grootste aandeel is afkomstig uit Brabant, wat wellicht te maken heeft met de thuisbasis van de organisatie die het ronselen en uitzenden van de vrijwilligers tot haar taak had, de *Fédération Nationale des Volontaires de Guerre*. Ten slotte kan geconcludeerd worden dat de vrijwilligers voornamelijk uit de kleinburgerlijke klasse afkomstig waren, zo blijkt uit het onderzoek naar de sociale stratificatie aan de hand van beroepscategorisering. Niettemin zien we een veelheid aan beroepen, van jockeys over bakkers tot burgemeesters, wat een mate van verscheidenheid binnen de groep indiceert.

Een verkennend kijken naar de mogelijke *push*- en *pull*factoren leverde twee inzichten op. Ten eerste kwam tijdens het onderzoek een indicatie naar boven dat het engagement werd aangestuurd door sterke anticomunistische gevoelens. De afkeer voor de bolsjewistisch-communistische ideologie leek daarbij sterker dan de sympathie voor Finland. Een tweede, iets meer bescheiden inzicht is dat de vrijwilligers waarschijnlijk geen financiële druk of aantrekkingskracht voelden om het Finland-engagement aan te gaan. De aangeboden soldij was immers van een normaal kaliber, en met uitzondering van één persoon, hadden alle vrijwilligers werk.

De grenzen van dit onderzoek werden sterk ingedijkt door een ontbreken aan divers en voldoende bronmateriaal. Waar mogelijk werd toch gepoogd om ook aandacht te schenken aan enkele bijzondere individuen, teneinde het groepsportret in te kunnen kleuren met nuance. De populatie Winteroorlogsvrijwilligers is dan ook beslist geen homogene groep.

Dat blijkt onder meer uit de (militaire) wijze waarop men de jaren voor en na de Winteroorlog doorbracht. De meerderheid van de vrijwilligers had reeds militaire ervaring vóór de aanvang van het conflict, maar deed deze op diverse plaatsen en momenten op. Zo bestaat de populatie

uit ervaringslozen, maar ook veteranen van de Rifoorlog, Eerste Wereldoorlog, Spaanse Burgeroorlog en campagnes van het Vreemdelingenlegioen. Ook wanneer er werd gekeken naar de levensloop in de jaren na de Winteroorlog, valt een sterke diversiteit te bemerken.

Uit het toetsen van de populatie winteroorlogvrijwilligers met vier andere casussen uit de Belgische geschiedenis, kan worden besloten dat er slechts in beperkte mate kan gesproken worden van een overkoepelende typologie voor 'Belgische oorlogsvrijwilligers'. Hoewel de vrijwilligers uit de strijd om de Pauselijke Staten, Spaanse Burgeroorlog, Winteroorlog, collaboratie met nazi-Duitsland of de Syrische burgeroorlog over een min of meer vergelijkbaar sociaal profiel beschikken, zijn er tal van verschillen die de vergelijking bemoeilijken. Naast de verschillen in tijd en ruimte, werd het vrijwillige engagement door de maatschappij in sommige gevallen als crimineel gedrag beschouwd. Daarnaast bleek ook de graad van georganiseerdheid van de ronselende organisatie soms bijzonder laag, bij andere casussen dan weer heel hoog. Ten slotte kan worden geconcludeerd dat het erg moeilijk is om een sluitend antwoord te bieden op de vraag waarom men nu precies overging tot een vrijwillig oorlogsengagement. Hoewel het engagement vaak gedreven werd door een ideologische/religieuze of zingevende motivatie, zijn de *push*- en *pull*factoren sterk uiteenlopend. In elke casus heerst immers een andere tijdsgeest en socio-economische context. Daarnaast spelen vaak sterk verschillende persoonlijke factoren ook een grote rol.

De aanleg voor verder onderzoek

In het eerste deel van dit onderzoek werd de populatie Winteroorlogvrijwilligers voor het eerst ontleed. De kwantitatieve analyse bracht een uniek inzicht in de algemene leefwereld en achtergrond van de vrijwilligers, het kwalitatieve aanvullen met divers bronmateriaal bood daarbij meer context. Het fundament voor verder onderzoek is met andere woorden gebouwd. Vanzelfsprekend valt dit onderzoek naar de 52 vrijwilligers immers op vele manieren uit te bereiden. Verdere analyse van de meer menselijke geschiedenis achter de groep is wenselijk, aan de hand van bijvoorbeeld egodocumenten ter uitbreiding van de kwantitatieve, biografische benadering in dit onderzoek. Ook de juridische implicaties van het engagement, en een duidelijkere verklaring waarom hun engagement onder de radar bleef, zou de huidige *status quaestionis* een eind verder helpen.

Het tweede deel, met eerder verkennende ambities, wijst ook een weg aan naar verder, meer uitgebreid onderzoek. Zeker de complexe studie naar de motivatie van oorlogsvrijwilligers verdient verdere (interdisciplinaire) aandacht, gezien een theoretisch kader daarvoor grotendeels ontbreekt. Niettemin kon het vergelijkend perspectief in deze masterproef enkele treffende gelijkenissen en opmerkelijke verschillen blootleggen. Met ook die bevindingen denk ik een onderbouw te hebben gecreëerd voor toekomstig thesisonderzoek.

Bibliografie

Onuitgegeven Bronnen

BELGIË

Brussel

FOD Buitenlandse Zaken, Internationale Handel en Ontwikkelingssamenwerking, Archief- en Documentatiedienst

Diplomatiek Archief

11062	Série générale Politique. Finlande 1935-1940
11686	Belgique/Finlande (dossier général)
11348/bis	Finlande (1922-1940)

Algemeen Rijksarchief

Dossiers inzake voorwaardelijke invrijheidsstelling (Inventarisnummer T-552)

73778	Genadedossier Dal, Emile
68317	Genadedossier Jossens, Léon
72696	Genadedossier Monballieu, Georges
59331	Genadedossier Troch, François

FOD Sociale Zekerheid, Directie-generaal Oorlogsslachtoffers, Archief- en Documentatiedienst

DDO-dossiers

371133	Dossier Pierre Ackermans
375162	Dossier Erasme Ansenne
46723	Dossier Georges Busch
32504	Dossier Pierre Charlier
3705	Dossier Emile De Duve
57450	Dossier Jean de Moreau d'Andoy
40161	Dossier Charles Mélotte

393392	Dossier Gustave Milo
25670	Dossier François Mintjens
130800	Dossier René Missiaen
25888	Dossier Herman Van Pelt
Dalpa	Dossier Emile Toussaint en Emile Dal

Statuutdossiers

PP382523	Dossier Erasme Ansenne
PP27482	Dossier Georges Busch
PP54330	Dossier Pierre Charlier
PCAD 624419	Dossier Jean de Moreau d'Andoy
PPAD38141	Dossier Jean de Moreau d'Andoy
RCAD 757294	Dossier Jean de Moreau d'Andoy
PP57430	Dossier Henri Mathys
PP126178	Dossier Charles Mélotte
RC772162	Dossier Charles Mélotte
PP32784	Dossier François Mintjens
REF 567814	Dossier François Mintjens
PP22711	Dossier Herman Van Pelt

Archief van de Kamer van Volksvertegenwoordigers

Parlementaire Handelingen van de Kamer

15	Handelingen van 17.1.1940. Geraadpleegd op 12.5.2017. www.dekamer.be/kvvcv
----	--

Archief van de Belgische Senaat

Parlementaire Handelingen van de Senaat

11	Handelingen van 26.12.1939. Geraadpleegd op 13.5.2017. www.senate.be
----	---

FINLAND

Helsinki

Ulkoministeriön arkisto

Ulkomaalaiset vapaaehtoiset

UM 109 C3 (d) Foreign Volunteer Files

Kansallarkisto

Sotapäiväkirjat-kokoelma

SPK-1/2469 War Diary Osasto Sisu

Sota-arkiston Arkisto 1918-1973 - Päämajan Vapaaehtoistoimisto

T-6572/2 Military Personnel Cards

T-6572/3 Registration Lists, 1939-1940

T-6572/5 Registration Lists, 1940

T-6572/14 Foreign Volunteers Files

ZONDER ARCHIEF

Familiearchief Guillaume de Moreau d'Andoy

Brief R. Viseur aan Kolonel Vihma (27.3.1940)

Gedrukte bronnen

De Standaard. "Varia." 28.10.2016.

Het Nieuwsblad. "Varia." 28.10.2016.

Het Belang van Limburg. "Gezocht." 19.10.2016.

De Moreau d'Andoy, Jean. "En Panne en France." *A l'Avenir*, 20.3.1940.

De Moreau d'Andoy, Jean. "L'épopée Finlandaise. En Route avec les Volontaires Belges." *A l'Avenir*, 29.2.1940.

De Moreau d'Andoy, Jean. "En Finlande avec les Volontaires Belges, Helsinki Retrouve la Paix." *A l'Avenir*, 7.4.1940.

Belgisch Staatsblad, 5.5.1947 (57547), 21.3.1947 (54972), 15.11.1947 (12155), 22.1.1948 (70538), 1.9.1948 (75966).

Pro Juventute. Troisième Rapport Annuel. (Brussel: Pro Juventute, 1940).

Les Résultats de Notre Appel Aidons la Finlande. Rapport et Liste des Souscriptions. (Brussel: Rode Kruis, 1940).

Databanken

Van Doorslaer, Rudi en Francois Van Pelt. Databank van de Populatie Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939). Beschikbaar in leeszaal CEGESOMA.

Literatuur

"Herman Debusschere," *Berkenkruis* 18 (1971): 18-19.

"Waarom wij Kollaboreerden?" *Berkenkruis* 18, (1971): 4-5.

Aerts, Koen. *Repressie Zonder Maat of Einde? De Juridische Reïntegratie van Collaborateurs in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog*. Gent: Academia Press, 2014.

Alapuro, Risto. *State and Revolution in Finland*. Berkeley: University of California Press, 1988.

Aline Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer: de motivatie en het wereldbeeld van Vlaamse collaborateurs tijdens de Tweede Wereldoorlog 1940-1945*. Antwerpen: Manteau, 2012.

Antonissen, Jan. "Ex-oostfronter Jan Fossey slaat terug: 'Syriëstrijders zijn moordenaars, wij waren soldaten'." Geraadpleegd op 14.11.2016. <http://www.humo.be>.

Beck, Peter J. "The Winter War in the International Context: Britain and the League of Nations' Role in the Russo-Finnish Dispute, 1939-1940." *Journal of Baltic Studies*, (1981): 58-73.

Benyaich, B. “Radicalisering, extremisme en terrorisme: Wat moet de Federale Regering niet doen?” Geraadpleegd op 5.7.2017. <http://www.knack.be/nieuws/belgie>.

Berger, Maurits. *Nederlanders in de Heilige Oorlog: Zoeaven, Brigadisten en Jihadisten*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2015.

Beyen, Marnix. “De Drijfveren van de Vlaamse Jihadisten.” Geraadpleegd op 1.6.2017. <http://www.demorgen.be>.

Beyen, Marnix. “Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde Massa.” In *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeven en Vergeten?*, uitgegeven door Eric Corijn, 99-135. Antwerpen: Manteau, 2002.

Bolloten, B. *The Spanish Civil War. Revolution and Counterrevolution*, Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 2015.

Bonnares, Ben. “Een Vergelijking van de Belgische Internationale Brigadisten en de Syriëgangers: de Reactie van de Belgische Overheid Onderzocht.” Masterproef Universiteit Gent, 2016.

Bosman, E.A. en F.E. Stevens. “Regionale en Sociale Afkomst van Belgische en Nederlandse Zoeaven.” *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis* 33 (1980): 699-712.

Brooke, Justin. *The Volunteers. The Full Story of British Volunteers in Finland (1939-41)*. Upton-upon-Severn: The Self Publishing Association, 1990.

Caestecker, Frank en Rudi Van Doorslaer. “Poolse Vrijwilligers uit België in de Internationale Brigaden.” *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis* 1-2 (1987): 215-241.

Carrein, Kristof. “De Vlaamse Oostfronters. Sociaal Profiel en Wervingsverloop, november 1941-augustus 1944.” *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 6 (1999): 107-149.

Clerc, Louis. *La Guerre Finno-soviétique, (Novembre 1939 - Mars 1940)*. Parijs: Economica, 2015.

Cohen, Gidon. "Missing, Biased and Unrepresentative: the Quantitative Analysis of Multisource Biographical Data." *Historical Methods*, 35 (2002): 166-176.

Condon, Robert. *De Winteroorlog*. Antwerpen: Uitgeverij Standaard, 1998.

Confino, Alon. "Collective Memory and Cultural History: Problems of Method." *The American Historical Review* 5 (1997): 1386-1403.

Coolsaet, Rik. "Facing the Fourth Foreign Fighters Wave. What Drives Europeans to Syria, and to the Islamic State? Insights From the Belgian Case." *Egmont Paper* 81 (2016): 1-48.

D'Udekem d'Acoz, Marie-Pierre. *Pour le Roi et la Patrie. La Noblesse belge dans la Résistance*. Brussel: Editions Racine, 2002.

David, Eric. "La Condition Juridique des Volontaires Belges Pendant La Guerre d'Espagne (1936-1939)." *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 18 (1987): 39-80.

De Jong, Joop. "Prosopografie, een Mogelijkheid. Eliteonderzoek tussen Politieke en Sociaal-culturele Geschiedenis." *BMGN* 111, 1996: XX-XX.

De Wever, Bruno, Helen Grevers, Rudi Van Doorslaer en Jan Julia Zurné, eds. *Knack Historia: België 40-45*. Roeselare: Brepols, 2015.

De Wever, Bruno, Martine Van Asch en Rudi Van Doorslaer. *Belgen in Oorlog. Ondbekende Beelden, Sterke Verhalen*. Veurne: Uitgeverij Hannibal, 2012.

De Wever, Bruno. "De Collaboratie. Bewuste steun aan het Derde Rijk." In *België Tijdens De Tweede Wereldoorlog*, uitgegeven door Van den Wijngaert, Mark et al., 173-206. Antwerpen: Manteau, 2015.

De Wever, Bruno. "Idealistische Oostfrontstrijders en Flaminboches. De Collaboratie in België: onverwerkt verleden?" *Spiegel Historiael* 3-4 (1994): 138-143.

De Wever, Bruno. "Militaire Collaboratie in België tijdens de Tweede Wereldoorlog." *BMGN-Low Countries Historical Review* 118 (2003): 22-40.

De Wever, Bruno. "Oostfronters." In *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 2335-2336. Tiel: Uitgeverij Lannoo, 2001.

De Wever, Bruno. *Greep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV, 1933-1945*. Tiel: Uitgeverij Lannoo/ Perspectief Uitgaven, 1994.

Deneckere, Gita. "Het Rode Gevaar tijdens het Interbellum. Of hoe de Waan van een Communistisch Complot de Werkelijkheid Beïnvloedde." *Brood en Rozen* 4, 1997: 49-65.

Desmet, Yves. "Professor Bruno De Wever, broer van Bart De Wever: 'Vergeleken met de oostfronters zijn IS-strijders maar kleuters'." Geraadpleegd op 5.9.2016. <http://www.humo.be>.

Ervasti, Seppo en Jaakko Vesanen. *The Battle for Finland's Independence 1939-1945*. Vantaa: VETRES, 2013.

Gérard, Jo, Hervé Gérard en Gustave Rens. *Se Battre Pour la Belgique*. Brussel: Editions J.M. Collet, 1984.

Gerrard, Craig. *The Foreign Office and Finland 1938-1940: Diplomatic sideshow*. Bolder: Routledge, 2005.

Gotovich, José en P. Delwit. *La Peur du Rouge*. Brussel: Université de Bruxelles, 1996.

Hennessy, Orla. "The Phenomenon of Foreign Fighters in Europe." *International Centre for Counter-Terrorism Background Note*, 2012, 1-12.

Hobsbawm, Eric. *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*. Londen: Penguin Books, 1994.

Huyse, Luc. “De Syriëstrijders van toen.” Geraadpleegd op 11.3.2015.
<http://www.standaard.be/cnt>.

Jacobson, Max. *Finland Survived. An account of the Finnish-Soviet Winter War, 1939-1940*. Helsinki: Otava, 1984.

Julkunen, Matti. *Talvisodan Kuva Ulkomaiset Sotakirjeen Vaihtajat Suomessa V. 1939-1940*. Turku: University of Turku Press, 1975.

Jung, Dietrich. “The Search for Meaning in War: Foreign Fighters in a Comparative Perspective.” *IAI Working Papers* 16 (2016): 1-18.

Keats-Rohan, K.S.B, ed. *Prosopography Approaches and Applications: A Handbook*. Oxford: Unit for Prosopographical Research, 2007.

King, M, D. M. Taylor. “The radicalization of homegrown jihadists: A review of theoretical models and social psychological evidence.” *Terrorism and Political Violence*, 23 (2011): 602-622.

Kinnunen, Tiina en Ville Kivimäki, eds. *Finland in World War II. History, Memory, Interpretation*. Leiden/Boston: Brill, 2012.

Koomen, Wim en Joop Van der Pligt. “Achtergronden en Determinanten van Radicalisering en Terrorisme.” *Tijdschrift voor Criminologie* 51, (2016): 1-85.

Loockx, Kristof. “Vlaamsche studenten, komt naar Gent! Prosopografie van de studentenbevolking aan de Vlaamse Hogeschool 1916-1918.” Masterproef, Universiteit Gent, 2013.

Malet, David. *Foreign Fighters: Transnational Identity in Civil Conflicts*. Londen: Oxford University Press, 2016.

Mandemakers, Kees. “Negen Classificaties voor 19e en 20e Eeuwse Beroepstitels.” *IISG Research Paper* 19, (1995): 1-39.

Megargee, Geoffrey. *Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933-1945, Volume I*. Indianapolis/Bloomington: Indiana University Press, 2009.

Moreels, Michel. *La Belgique Face au Conflit Russo-Finlandais. (Décembre 1939- Mars 1940)*. Masterproef, Université Catholique de Louvain, 1983.

Nevakivi, Jukka. *The Appeal that was Never Made. The Allies, Scandinavia and the Finnish Winter War 1939-1940*. Londen: C. Hurst & Company, 1976.

Neye, Vesa. *Finland at War. The Winter War 1939-1940*. Oxford/Londen: Osprey Publishing, 2015.

Niemegeerts, Stephanie. “De Gerechtelijke Politie, Georges Block en het Anticommunisme.” Masterproef, Universiteit Gent, 2007.

Pardoen, T. “Een Radicale Geschiedenis van Spanjevrijwilligers.” Geraadpleegd op 10.7.2017. <http://www.humo.be>.

Pauli, Koen. “Winteroorlog in Finland 1940,” *Berkenkruisje* 4 (2016): 14-15.

Payne, S.G. *The Collapse of the Spanish Republic 1933-1936, Origins of the Civil War*. New Haven/Londen: Yale University Press, 2006.

Rousseaux, Xavier, Margo De Kosteren en Dirk Heirbaut, eds. *Tweehonderdjaar justitie. Historische encyclopedie van de Belgische justitie*. Brugge: die Keure, 2015.

Seberchts, Frank. *Tussen Schelde en Wolchow. Vlaanderen en het Oostfront*. Antwerpen/Brussel: Globe/Perspectief Uitgaven, 2002.

Sedgwick, Mark. “The Concept of Radicalization as a Source of Confusion.” *Terrorism and Political Violence* 22 (2010): 479-494.

Sprague, Martina. *Swedish Volunteers in the Russo-Finnish Winter War, 1939-1940*. London/North

Carolina: McFarland & Company Publishers, 2010.

Stockmans, Pieter en Montasser Al De'emeh. *De Jihaadkaravaan. Reis naar de Wortels van de Haat*. Antwerpen: Uitgeverij Lannoo, 2015.

Stols, Eddy en Emmanuel Waegemans, eds. *Montagne Russe. Belevenissen van Belgen in Rusland*. Berchem: Uitgeverij EPO, 1989.

Stone, Lawrence. "Prosopography." *Daedalus*, 100, 1973: XX-XX.

Strømsøe, Thorstein. *Frivilligbevegelsen. De Finlandsfrivilliges organisering, kjennetegn og innsats under Vinterkrigen 1939-1940*. Trondheim: Historisk Institutt, 2000.

Talvisodan historia 4. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö, 1991.

Thomas, Hugh. *De Spaanse Burgeroorlog*. Antwerpen: Anthos/Standaard Uitgeverij, 2006.

Trotter, William R. *A Frozen Hell. The Russo-Finnish Winter War of 1939-40*. Chapel Hill: Angonquin Books of Chapel Hill, 2000.

Tuusainen, Pasi. *Finnish Military Effectiveness in the Winter War (1939-1940)*. Londen: Palgrave Macmillan, 2016.

Van Camp, Karl. "Oproep voor Informatie," *'t Pallieterke* 46 (2016): 14.

Van Cauwelaert, Ellen. "Gesneuveld voor de Vrijheid? Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)." Masterproef, Universiteit Gent, 2016.

Van Doorslaer, Rudi. "De Internationale Brigaden: een Status Quaestionis." *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedeni*, 18 (1987): 159-163.

Van Doorslaer, Rudi. “De Vervolging van de Belgische Vrijwilligers in de Spaanse Burgeroorlog, 1936-1939. Omtrent de Rol Gespeeld door de BWP en de Autonomie van de Rechterlijke Macht.” *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 15, (2005): 125-146.

Van Huffel, Kevin. “De Pauselijke Zoeaven, een Kwantitatieve Benadering.” Masterproef, Universiteit Gent, 2008.

Van Ostaeyen, Pieter. “April 2016 : A new statistical update on Belgian fighters in Syria and Iraq.” Geraadpleegd op 26.6.2017. <https://pietervanostaeyen.wordpress.com>.

Van Sammang, F. “De Gekwantificeerde Prosopografie in de Historiografie van het Derde Rijk. Terugblik, Evaluatie en Toekomstperspectieven.” *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 13/14, 2004: 267-285.

Vanhaute, Eric. “Het Debat dat er geen was. Sociale Stratificatie in de Geschiedschrijving.” In *Docendo discimus. Liber amicorum Romain Van Eeno*, uitgegeven door J. Art en L. François (Gent: Academia press, 1999), 229-240.

Vehviläinen, Olli. *Finland in the Second World War*. Londen: Palgrave Macmillan, 2002.

Verbeeck, G. “Belgen in Duitse Kampen Tijdens WOII, Een Seminarieoefening aan het Departement Geschiedenis.” *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis* 1, (1996): 213-217.

Verbruggen, Christophe. *Schrijverschap in de Belgische belle époque: een sociaal-culturele geschiedenis*. Gent: Academia Press, 2008.

Verstraete, Pieter Jan. *Stefaan Laureys of het Tragische Lot van een Finland- en Oostfrontvrijwilliger*. Kortrijk: 1998.

Vleugels, An. “Antwerpenaars in de Internationale Brigaden in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939), een groepsportret.” Masterproef, KU Leuven, 1998.

Bijlage

Biografische namenlijst

Voornamen	Naam	Geboortedatum	Geboorteplaats	Beroep
Jules	De Gaminde	21/9/1895	Oudenaarde	Handelsagent
Maurice	Goethals	2/09/1917	Mortsel	Barman
Edouard	Goos	3/04/1895	Hasselt	Klerk
Gerard Hubert	Goosens	15/01/1902	Antwerpen	Chauffeur
Sebastian Camille	Goossens	27/9/1897	Sint-Joost-ten-Node	Klerk
Léon Emmanuel	Govaerts	26/11/1891	Ruisbroek	Architect
Johannes Josephus	De Graef	17/8/1896	Ittre	Ingenieur
Lié	Guilmot	17/03/1909	Brussel	Loonwerker
Henri	Jacobs	9/08/1901	Ougrée	Mecanicien
Léon	Jossens	15/11/1915	Hodimont	Chauffeur
Jean	Kaiser	28/4/1891	Elsene	Agent
Jean	Larose	24/10/1918	Brussel	Kok
Pierre	Lutgen	26/03/1922	Antwerpen	Student
Herman	Van Pelt	14/4/1890	Borsbeerk	Schoenmaker
Louis	Ooms	14/8/1896	Anderlecht	Metselaar
Charles	Nachez	31/01/1995	Namen	Kok
Jean Ghislain	de Moreau d' Andoy	29/03/1906	Vilvoorde	Journalist
François	De Meuter	3/04 1908	Ninove	Mecanicien
Gustave	Milo	1/2/1899	Antwerpen	Zakenman
François Joseph	Mintjens	2/05/1902	Lichtervelde	Agent
Réne	Missiaen	19/6/1895	Brugge	Schilder
Georges	Monballieu	19/02/1902	Villers-la-ville	Loodgieter
Richard	Masset	25/04/1909	Molenbeek	Metser
Henri	Mathys	30/08/1913	Elsene	Elektricien

Voornamen	Naam	Geboortedatum	Geboorteplaats	Beroep
Charles	Mélotte	10/02/1912	Antwerpen	Mecanicien
Frans	Mintjens	2/05/1902	Winenne	Handelsagent
Raymond	Marchal	18/02/1918	Antwerpen	Bakker
François	Sels	14/10/1893	Stavelot	Elektricien
François	T'Serstevens	9/03/1911	Destelbergen	<i>Werkzoekend</i>
Théophile	De Smet	16/1/1890	Sint-Gillis (Brussel)	Hotelmedewerker
Maurice	Textoris	5/10/1893	Maleves	Klerk
Albert	Thireur	17/08/1916	Luik	Mecanicien
François	Thunissen	17/12/1891	Aalst	Kunstenaar
François	Troch	4/08/1919	Gent	Patissier
Cesar	Vanwambeke	4/7/1899	Watermael-Boitsfort	Postbode
Pierre	Ackermans	7/10/1910	Luik	Stukadoor
Erasme Marcel	Ansenne	7/10/1906	Tienen	Mecanicien
Celestin	Binard	6/10/1893	Beauraing	Kok
Adolphe	Boisieux	27/02/1915	Antwerpen	Kok
Gustave	Borms	19/3/1897	Sint-Truiden	Handelsagent
Martin S.J.	Brans	24/06/1901	Antwerpen	Jockey
René	Bry	28/12/1891	Sint-Gillis (Brussel)	Chauffeur
Georges	Busch	1/01/1913	Brussel	Zakenman
Pierre Joseph	Charlier	1/3/1897	Namen	Burgerlijk Ingenieur
Albert	Christiaens	27/1/1899	Etterbeek	Mecanicien
Emile Georges	Toussaint	5/11/1908	Schaarbeek	Handelsagent
Georges Thomas	Croisiau	10/09/1914	Molenbeek	Arbeider
Emile	Dal	24/4/1892	Zelee	Fabrieksinspecteur
Alphonse	Devriend	6/11/1888	Antwerpen	Mecanicien
Alphonse	Van Driessche	6/03/1908	Turnhout	Restaurateur
André	De Duve	19/02/1911	Antwerpen	Zakenman
Augustin	Van Eekert	8/02/1996	Turnhout	Cafébaas